

**Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin**

**Diplomová práce
Bc. Petr Šmíd**

**Hrdelní soudnictví, kriminalita a každodenní
život na panství Náchod a v královském městě
Nymburce v letech 1513-1620**

**Capital jurisdiction, criminality and everyday life on
domain of Náchod and in king's town Nymburk between
the years 1513-1618**

Praha 2011

vedoucí práce : Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.4.2011

.....

Hrdelní soudnictví, kriminalita a každodenní život na panství Náchod a v královském městě Nymburce v letech 1513-1620

Tato diplomová práce pojednává o roli kriminality v každodenním životě na náchodském panství a v královském městě Nymburce v letech 1513-1620.

Pokusil jsem se popsat způsob práce městských soudů. Jak přistupovali k jednotlivým deliktům a s jakými svody raněnovověkého práva pracovaly. Provedl jsem statistické vyhodnocení všech kriminálních deliktů, o nichž byl nalezen záznam v náchodském, či nymburském archivu. Pracoval jsem především se smolnými knihami a doplňkovým soudním materiálem včetně ortelních manuálů apelačního soudu, které jsou uloženy v Praze.

Využil jsem moderních historických metod (např. historická antropologie a mikrohistorie) i klasických postupů právní historie. Snažil jsem se objasnit postoje raněnovověké společnosti ke kriminálním deliktům i problematickým fenoménům jako je předmanželský sex, sebevražda, znásilnění a čarodějnictví. Zabýval jsem se také skladnou trestů, které městské soudy vynesly. Dále jsem sledoval fakt, že rozhodnutí soudu bylo možné zvrátit. Soud byl otevřen přímluvám přátel odsouzených, vrchnostenských úředníků i místních kněží.

Došel jsem k závěru, že nebylo velkých rozdílů mezi prací náchodského a nymburského soudu. Je zřejmé, že jako všechny městské soudy v předbělohorských Čechách tvrdě potírali delikty způsobené cizinci, zatímco obyvatelům panství umožňovaly uniknout kapitálnímu trestu. Oba soudy také poměrně stabilně umožňovali obviněným odvolat se k pražskému apelačnímu soudu.

Klíčová slova: raný novověk, kriminalita, každodenní život, sociální dějiny, hrdelní soudnictví

Capital jurisdiction, criminality and everyday life on domain of Náchod and in king's town Nymburk between the years 1513-1618

In this diploma paper I dealt with criminality and everyday life on the early modern domain of Náchod and in the king's town Nymburk between the years 1513-1620.

Firstly I tried to describe how the town councils worked and with which central regulations they operated. Secondly I did the statistic quantification of all criminal delicts which are mentioned in „pitch“ or „black“ books of Náchod and Nymburk and other materials of court provenance. Then I compared court causes from other „pitch“/ „black“ books which were published in the past with material from Náchod's and Nymburk's archive.

I managed to use modern historical methods such as microhistory and historical anthropology to show which postures took early modern society to different types of criminal delicts or problematic phenomena like sexual life before marriage, suicide, rape or witchcraft. In connection with this I tried to clear up why were criminal delicts like infanticide or witchcraft punished with such a brutal death penalty.

As well as this I attempted to describe in details the fact that punishment was not irreversible. The town council was very open to requests of mercy especially if a priest or a clerk of local suzerain was interested in it.

Finally I tried to show that there were no big differences between the practice of Náchod's and Nymburk's courts. It is obvious that courts in the early modern Bohemia protected local citizens and dishabilitated strangers or people without settlement. Surprisingly the role of the appellate court in the judicial system was nearly the same for both locations.

Key words: early modern, criminality, everyday life, social history, capital jurisdiction

Obsah

Seznam zkratk.....	s. 8
1. Úvod.....	s. 9
2. Vytčené otázky, východiska a zaměření práce.....	s. 11
3. Časové a teritoriální vymezení práce.....	s. 14
3. 1. Náchod – poddanské město.....	s. 14
3. 2. Nymburk – královské město.....	s. 15
4. Metody práce.....	s. 16
4. 1. Metodologická poznámka ke statistickému vyhodnocení.....	s. 19
5. Literatura a pramenné edice.....	s. 24
5. 1. Domácí literatura.....	s. 24
5. 2. Zahraniční literatura.....	s. 27
5. 3. Pramenné edice.....	s. 30
6. Rozbor použitých archivních pramenů.....	s. 32
6. 1. Náchodské panství.....	s. 32
6. 2. Královské město Nymburk.....	s. 35
6. 3. Ortelní manuály apelačního soudu.....	s. 37
7. Hrdelní soudnictví v předbělohorských Čechách.....	s. 38
8. Náchod a Nymburk - dvě odlišná jeviště.....	s. 41
8. 1. Vrchnost.....	s. 41
8. 2. Rychtář.....	s. 42
8. 3. Královská města.....	s. 44
9. Hrdelní soudnictví města Náchod v době předbělohorské.....	s. 45
10. Hrdelní soudnictví královského města Nymburka v době předbělohorské.....	s. 48
11. Osoba kata v Náchodě a Nymburce.....	s. 51
12. Inkviziční a akuzační proces.....	s. 54
13. Kriminální činy projednávané v akuzačním řízení.....	s. 55
13. 1. Spory o čest v rámci akuzačního řízení.....	s. 55
13. 2. Drobné kriminální delikty řešené v akuzačním řízení.....	s. 57
13. 3. Těžké kriminální delikty řešené v akuzačním řízení.....	s. 59
14. Trestné činy proti oficiální ideologii.....	s. 62
14. 1. Čarodějnictví.....	s. 63
14. 2. Rouhání.....	s. 75

15. Trestné činy proti panovníkovi a státnímu zřízení.....	s. 76
16. Trestné činy proti pozemkové vrchnosti.....	s. 78
16. 1. Lesní a vodní pých.....	s. 79
16. 2. Zběhnutí.....	s. 83
17. Trestné činy proti místní samosprávě.....	s. 86
17. 1. Útěk z vězení.....	s. 86
17. 2. Urážka a zhanění představitelů místní samosprávy.....	s. 89
17. 3. Křivé svědectví.....	s. 91
18. Trestné činy proti životu a zdraví.....	s. 92
18. 1. Loupežné vraždy.....	s. 93
18. 2. Vraždy z jiných motivů.....	s. 95
18. 3. Zabití (zabití v sebeobraně a neúmyslné zabití)	s. 96
18. 4. Infanticidium.....	s. 97
18. 5. Travičství.....	s. 99
18. 6. Ublížení na zdraví.....	s. 100
18. 7. Znásilnění.....	s. 101
18. 8. Sebevražda.....	s. 102
18. 9. Pokus o vraždu.....	s. 102
19. Trestné činy proti majetku.....	s. 103
19. 1. Krádež.....	s. 104
19. 2. Loupeže.....	s. 108
19. 3. Žhářství.....	s. 108
19. 4. Koupě kradeného zboží, přechovávání kradeného zboží a překupnictví.....	s. 109
19. 5. Podvod (Faleš)	s. 109
19. 6. Trávení dobytka.....	s. 109
19. 7. Zpronevěra.....	s. 110
19. 8. Svatokrádež.....	s. 110
20. Trestné činy proti cti.....	s. 112
21. Trestné činy proti mravnosti.....	s. 114
22. Apelační soud a jeho role v soudnictví měst Náchoda a Nymburka.....	s. 117
23. Struktura kriminálních deliktů na panství Náchod a v královském městě Nymburce..	s. 120
24. Tresty na panství Náchod a v královském městě Nymburce, jejich struktura a role v životě raněnovověké společnosti.....	s. 123
25. Závěr.....	s. 126

Seznam použitých pramenů a literatury.....	s. 128
Seznam příloh.....	s. 137
Přílohy.....	s. 138

Seznam zkratek

AS = Apelační soud

AM = Archiv města

NA = Národní archiv

SOkA = Státní okresní archiv

ČČH = Český časopis historický

ČsČH = Československý časopis historický

ČMM = Časopis Matice moravské

DaS = Dějiny a současnost

DocP = Documenta Pragensia

PHS = Právněhistorické studie

SAP = Sborník archivních prací

SDN = Stopami dějiny Náchodska

SSH = Středočeský sborník historický

SVPP = Sborník vlastivědných prací z Podblanicka

1. Úvod

Raněnovověká kriminalita je sousloví, které v dnešních dnech slyšíme často. V době, kdy se i v české historické obci definitivně etablovaly metodologické postupy historické antropologie a mikrohistorie u nás s opožděním vycházejí odborné publikace o sexualitě, magii a kriminalitě v dějinách, které mají vyšší cíle než přiblížit nejširší veřejnosti pikanterie ze života mocných i obyčejných lidí minulosti. Než přistoupím k rozboru sociálních vztahů v předbělohorských Čechách, kde kriminální činnost hrála nemalou úlohu, bylo by dobré ujasnit si, co přesně bude v této práci považováno za kriminalitu a kriminalizovanou činnost.

K tomu, co nyní chápe historická veřejnost jako dějiny kriminality, přistupovali profesionální historici a amatérští badatelé v průběhu let různě. Již v době, kdy se pod vedením Františka Palackého ustanovuje v Čechách a na Moravě historická obec, vycházely odborné studie, které se snažily pojednat o kriminální činnosti v raněnovověkých Čechách. Badatelé s oblibou sahali po smolných knihách či spisech malých českých měst, aby publikovali hrůzyplné příběhy z naší minulosti. Přínos meziválečné historiografie vidím především v rozsáhlejší ediční činnosti a výzkumu jazykové stránky pramenů. Po roce 1948 dostává historické bádání nový tvar. V Československu druhé poloviny 20. století se již historici zabývají fenoménem hrdelního soudnictví na solidní bázi, která je samozřejmě limitována hegemonním marxistickým přístupem k dané problematice. Přesto v této době vznikly práce s trvalou platností, které můžeme považovat za základní stavební kameny právní historie. Jsou to práce Karla Malého, který navazoval na starší práce z přelomu 19. a 20. století.¹ Termín „raněnovověká kriminalita“, jak ho chápe například Richard van Dülmen,² však sahá daleko za obzory historiků 19. století, či badatelského úsilí v období nadvlády marxistického dějepisectví, kdy se zpracovávaly ponejvíce normativní historické prameny, tj. zákoníky.

Jako průlomové se zpětně jeví studie Jaroslava Pánka, které začaly vycházet od roku 1977. V nich systematicky zpracovávat smolné knihy a smolné spisy. Provádí výzkum složení struktury trestných činů i jejich postihu a zaměřuje se na výzkum práce hrdelního soudu. Po Pánkově průlomové práci přijímá naše historická obec podněty především ze zahraniční. Tyto podněty však slouží hlavně jako nadstavba Pánkova přístupu. Z badatelů, kteří na Pánkovi studii navázali, jmenujme Evu Procházkovou, Jindřicha Francka a Petra Kreuze.

---

¹ Práce Jana Kaprase a Josefa Kalouska. Relevantní monografie budou dále zmíněny v kapitole o literatuře.

² van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie*, Praha 2002.

Osobně pak chápu sousloví „kriminalita v dějinách“ jako co možná nejpodrobnější a nejširší pohled do každodennosti zkoumané společnosti, která je nahlížena optikou pramenů soudní provenience nebo se jinak vztahuje k páchaným deliktům.

2. Vytčené otázky, východiska a zaměření práce

Ve své diplomové práci budu řešit především otázky, spojené s hrdelním soudnictvím, kriminalitou a jejich dopadem na každodenní život v předbělohorských Čechách. Zvolil jsem studium a komparaci těchto úkazů na náchodském panství, kde tyto spory řeší městská rada poddanského města, s královským městem Nymburkem, kde je řeší městská rada odpovědná panovníkovi. Především mě zajímá, zda se odlišovala skladba trestných činů na těchto panstvích, zda se lišily udílené tresty a jestli je možné vystopovat odlišnosti v práci apelačního soudu v těchto lokalitách.

V obou lokalitách již došlo k zpracování archivního materiálu profesionálními archiváři a historiky. Pro Náchod jsou k dispozici práce Jana Karla Hrašeho a Jana Čížka.³ Hrašeho monografie o dějinách Náchoda nám přináší několik úryvků přímých citací ze smolné knihy města Náchoda, pár zmínek o finanční stránce exekucí či citace pramenů, které dokreslují roli rychtáře a městské rady v systému hrdelní jurisdikce. Hraše se z pochopitelných důvodů nezabývá jakoukoli syntézou zjištěných informací. Práce Jana Čížka mapuje hrdelní procesy v pramenech SOkA Náchod, které byly projednávány na náchodském panství. Využívá základní práci Jaroslava Pánka,⁴ kterou metodologicky neobohacuje. Krom statistického vyhodnocení skladby trestných činů a udílených trestů přináší též stručné registry všech případů, které Jan Čížek považoval za relevantní. Celkovou sumu trestných činů spáchaných na náchodském panství mírně koriguji, přičemž podotýkám, že klíč pro zařazení případů je variabilní. Veškeré korekce blíže vysvětlím v kapitolách o jednotlivých podskupinách trestných činů.

Významným doplňkovým pramenem jsou ortelní manuály uložené v Národním archivu v Praze. Tyto manuály obsahují odvolání a rozsudky pro česky mluvící města Království českého. Pro náchodské panství bylo nutné učinit prvovýzkum v těchto pramenech. Nymburk již přede mnou zpracoval Petr Kreuz v rámci diplomové práce.⁵

Pro královské město Nymburk jsou podstatné práce Petra Kreuze. Jedná se jeho diplomovou práci a sumující článek v Právně-historických studiích.⁶ Kreuz ve své diplomové

---

³ HRAŠE, Jan Karel, *Dějiny Náchoda. Díl první, Od nejstarších dob až do bitvy na Bílé Hoře*, Náchod 1895.

ČÍŽEK, Jan, *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, SDN 4, 1998, s. 9-52.

⁴ PÁNEK, Jaroslav, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, ČsČH 32, č.5, 1984, s. 693-728.

⁵ KREUZ, Petr, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce obhájená na FF UK v Praze r. 1989.

⁶ KREUZ, Petr, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS 33, 1993, s. 53–88.

práci používá nejen přímé citace z dokumentů, ale také zasazuje jednotlivé trestné činy do širšího rámce raněnovověkého hrdelního soudnictví, tak jak mu to umožňovala marxistická historiografie⁷ (dodnes nosné jsou například interpretace zločinů z oblasti čarodějnictví).⁸ Petr Kreuz přiložil také stručné registry všech hrdelních sporů, které řešil městský soud v Nymburce. Veškeré procesy, které zmiňuje jsem pochopitelně studoval přímo z archivních materiálů SOkA Nymburk. Neshledal jsem, že by Petr Kreuz opomenul některou kauzu. Také zpracoval ortelní manuály apelačního soudu v Praze. Nymburk je tedy heuristicky plně zpracován. O problémech se statistickým vyjádřením zjištěných hodnot poreferuji v kapitole o komparaci statistických údajů.

Do literatury, která se zabývá hrdelním soudnictvím města Nymburka, patří i práce Zuzany Holečkové.⁹ Autorka zde publikovala závěry diplomové práce Petra Kreuze, dříve než je Petr Kreuz uveřejnil v *Právněhistorických studiích*.¹⁰ Publikaci kritizoval Jaroslav Pánek a shledal ji metodologicky zastaralou.¹¹

Jsem přesvědčen, že i tak je možné archivní materiál nově interpretovat. Jádro práce spočívá v zasazení jednotlivých případů do širšího rámce hrdelního soudnictví, každodennosti a dobového myšlení. Interpretace případů bude zasazena do kontextu historické antropologie a mikrohistorie, které Petr Kreuz nemohl využít. Podstatné bude interpretovat jednotlivé typy případů (např. infanticida, lesní a vodní pych, trestné činy proti vrchnosti atd.) v souvislostech moderní české i zahraniční literatury. Dále budou komparovány s podobnými případy ostatních regionů (využito bude edicí smolných knih). Pokusím se též odpovědět na otázku, zda existovaly v prostoru či čase diference v posuzování jednotlivých typů trestné činnosti a zda se lišila skladba trestných činů v obou sledovaných regionech.

Kapitoly věnované dílčím aspektům kriminality mohou pomoci odpovědět na další otázky, např.: kterou lidskou činnost shledávala společnost škodlivou, a proto ji kriminalizovala?¹² Jaký byl vztah vládnoucích vrstev, v našem případě vrstev, které rozhodovaly o tom, co je kriminální čin, vynášely rozsudek a vykonávaly trest, a prostých obyvatel? Jaké vztahy panovaly uvnitř mikrokosmu raněnovověké vsi či městečka? Kdo

---

⁷ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 693–728.

⁸ KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století*, Praha 1973.

ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. a 17. století*, Praha 1986.

⁹ HOLEČKOVÁ, Zuzana: *Hrdelní soudnictví královského města Nymburk*, Poděbrady 1991.

¹⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 53–88.

¹¹ PÁNEK, Jaroslav, *Holečková, Zuzana: Hrdelní soudnictví královského města Nymburk*, ČČH 89, 1991, č. 5-6, s. 842.

¹² Tímto způsobem je totiž nutné problém kriminality nazírat. Souhrn kriminalizovaných činů netvoří vždy shodná skupina zločinů, které ohrožují hodnoty námi zkoumané společnosti. Je tomu právě naopak. Společnost v průběhu svého vývoje kriminalizuje a dekriminalizuje ten či onen čin. Ačkoli daný čin je fakticky stále týž, může být také v průběhu času řazen do odlišných podskupin právního řádu jímž se společnost řídí.

páchal který druh trestné činnosti? Nakolik se místní představitelé soudní moci řídili nařízeními centrální vlády? Jaké byly náboženské a magické představy lidu, které nám odkrývají protokoly z čarodějnických procesů? O sexu a vztazích mezi muži a ženami vypovídají protokoly týkající se trestného činu smilstva či záznamy o domácím násilí. Vztah mladých matek k nechtěným dětem pak zachycují protokoly týkající se infanticidy. Jelikož však jde o práci zaměřenou úzce časově i regionálně, nebudu se pouštět do přílišných zobecnění či paušálních tvrzení. Lapidárně řečeno cílem této práce není sdělit čtenáři „jak to bylo“, ale „jak to mohlo být.“

Posledním problémem, který musím zmínit je řeč pramenů. Historický pramen nikdy nezachycuje, co se skutečně událo. Již samotný vznik historického pramene je velmi složitý a jde o postupné komolení původní výpovědi. Vyznání na mučidlech jsou podána v krajní životní situaci, fyzické utrpení vyslychaného jistě nepřispěje k objektivitě jeho výpovědi. Jakékoli trestní oznámení, které je podáno s časovým odstupem je konstrukcí, založenou na vzpomínce na příslušný trestný čin. Postavou, která nás provede Náchodem a Nymburkem 16. století je městský písař. Přes něj přešlo vše, co dnes víme o vztazích uvnitř městečka. I on se podílel na přeměně skutečnosti v historický pramen. Ne vždy zapisoval výpovědi přímo v mučírně. Některé zápisy smolné knihy jsou evidentně jeho sumářem výpovědí obžalovaného. Navíc tazatelé tj. rychtář a městská rada usměrňovali výpověď o té či oné události svými otázkami. Obžalovaný nedostal prostor, aby sáhodlouze vyprávěl o tom či onom trestném činu. Byl neustále dotazován a my již nikdy neposoudíme, která odpověď je mu podsunuta či vnucena. Výpověď prostých lidí, či přímo lidí na okraji společnosti, nebyla vždy vhodná k zápisu do archů městského písaře a on ji, zcela v souladu s povinnostmi, které mu městská rada ukládala, stylizoval k obrazu svému (bezpochyby se snahou nezměnit smysl výpovědi). Závěrečným článkem řetězce je pak historik. On je ten, kdo vytřídí prameny a určí, který je relevantní a který nikoli. On je ten kdo pramen vyloží. Jeho myšlenkový konstrukt může zkomolit mluvu pramenů, neboť vkládá souvislosti do původně nesouvisejících úkazů.

3. Časové a teritoriální vymezení práce

Pro zkoumání hrdelního soudnictví, které ovlivňuje přístup společnosti ke kriminálním deliktům a jejich pachatelům, je konstruktivní zvolit časové období mezi roky 1500-1620. Předbělohorskou dobu ohraničuje z jedné strany Vladislavské zřízení zemské, které je prvním psaným svodem zemského práva a odděluje nás tak od středověku, kdy se právo „nalézalo.“ Druhým mezníkem by mohl být rok 1627, kdy pro Čechy vchází platnost Obnovené zřízení zemské. Jako zlom však můžeme brát i 30letou válku, která nabourala chod jurisdikce a v mnohých okresních i oblastních archivech pro tuto dobu schází materiál, který mohl být ztracen, ale mnohdy ani nevznikl, neboť lokální soudní instituce nepracovaly či pracovaly chaoticky. Oba základní prameny¹³ zahrnují v podstatě pouze případy projednávané před Bílou Horou. Pracovat tedy budu se sumou zápisů o trestných činech projednávaných před rokem 1620. Aby byl řádně osvětlen eventuální vývoj přístupu k trestným činům ze strany městských rad či apelačního soudu, budou použity ilustrativní příklady z doby pobělohorské. Tam, kde naopak chci zkoumat kořeny raněnovověkého hrdelního soudnictví bude nutné zmínit i příklady z doby vrcholného a pozdního středověku. Zdůrazňuji, že tyto výjimky mají ilustrativní charakter a nebudou započítány do tabulek a grafů, které mají statisticky podchytit skladbu trestných činů apod.

3. 1. Náchod – poddanské město

Ve sledovaném období městu a panství Náchod vládl nejprve Jan mladší a Hynek Špetle z Prudic, Žlebů a Janovic (1497-1532), páni z Pernštejna (1533-1544) a konečně Smiřičtí ze Smiřic (1544-1620).¹⁴ Teritoriálně můžeme území Náchodského panství vymezit takto: město Náchod, městečko Hronov, vsi Velké Poříčí, Vysoká Srbská, Žďárky, Babí, Slavíkov, Horní a Dolní Radechová, Dobrošov, Jizbice, Lipí, Česká Čermná, Borová, Bražec, Vysokov, pustá ves Sedmákovice, městečko Skalice, vsi Zlích, Dubno, Starkoč, Kleny, Zbečnick, Dolní Dřevíč, Žabokrky, Zličko, Rokytník, městečko Machov, Nízká Srbská, Lhota. Vízmburské panství, které bylo připojeno k Náchodskému koupí mezi lety 1516-1519, se skládalo z městečka Úpice, vsí Radeč, Brusnice, Kyje, Slatina, Havlovice, Rtyně, Bohuslavice, Bohdašín, Libňatov, Maršov, Studenec, Rubínovice, Suchovršice, Batňovice, Svatoňovice, městečka Kostelec, vsí Lhota, Přibyslav a pustých Sedloňovic a Petroviček.

¹³ Smolná kniha města Náchoda (1513-1597, resp. 1598) a smolná kniha královského měst Nymburka (1559-1617, resp. 1666).

¹⁴ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 161, 173, 179.

Tento výčet pochází z roku 1533 a ačkoli se hranice panství drobně měnily, pro naše účely je dostatečný.¹⁵

Náchod byl po většinu sledovaného období v rukou Pernštejnů a Smiřických ze Smiřic, tedy předních panských rodů Českého království. Je tedy samozřejmé, že majitelé panství zde trvale nesídlili a náchodského zámku tak využívali pouze jako dočasné rezidence, pokud je do těchto končin zavedly jejich povinnosti. Ačkoli bychom mohli očekávat, že Náchod jakožto periferie rozsáhlých držav Pernštejnů i Smiřických bude stagnovat, je zde možné právě v 16. století pozorovat rozvoj cechovních řemesel. Překvapivě jsou mezi prosperujícími řemeslníky i Židé, kteří se v Náchodě věnovali sklářství a mečířství.¹⁶

3. 2. Nymburk – královské město

Ačkoli za husitských válek Nymburk utrpěl značné ztráty na pozemkovém majetku, investoval v průběhu 16. století do nákupu okolních vsí. Jakožto jejich vrchnost mohl samozřejmě čerpat poddanské platy a dávky. V průběhu 16. století Nymburku patřily Chleby, Bobnice, Písty, Zvěřínec a dvory u Sadské. Jinou možností výdělků pro město byl pacht, neboli pronájem. Takto nymburští pronajali dva dvory ve vsi Šlotava.¹⁷ Dvory později prodali. Pozemková držba města Nymburka se dá v této době charakterizovat jako nestálá. Pro naše účely je ovšem podstatné, že i ve vsích, které město Nymburk nevlastnilo, platila povinnost odvolat se v hrdelní kauze k městské radě v Nymburce. Konec pozemkového vlastnictví pro královská města přišel pochopitelně s prvním stavovským odbojem roku 1547.

Odpuštění viny se dostalo městu Nymburk již v září tohoto roku. Stalo se tak na přímělu arciknížete Ferdinanda, olomouckého biskupa Jana XVI. z Doubravky a vratislavského biskupa Baltazara z Promnice.¹⁸ Toto odpuštění se však týká pouze cti nymburských měšťanů. Vsi a rybníky propadají poděbradskému komornímu panství.

¹⁵ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 20.

¹⁶ BAŠTECKÁ, Lydia; EBELOVÁ, Ivana (edd.), *Náchod. Historie, kultura, lidé*, Praha 2004, s. 67.

¹⁷ KULHÁNEK, František, *Dějiny královského města Nymburka*, Nymburk 1911, s. 38.

¹⁸ Tamtéž, s. 293.

4. Metody práce

Již několik desetiletí v zahraniční historiografii a kratší dobu v historiografii české probíhá na poli historické kriminologie válka trendů. V podstatě je možné ji vnímat jako střet klasické právní historie a moderních metod (historická antropologie, mikrohistorie, dějiny mentalit). Solidní vědeckou bázi pak oběma zajišťuje historická statistika a komparace.

Jelikož není konstruktivní volit pouze jeden přístup, pokusím se ve své práci zkombinovat obě varianty. Zmíněné moderní metody jsou přínosem zejména tam, kde je možné trestné činy interpretovat s jistým sémantickým přesahem (čarodějnictví, infanticida, blasfémie atd.). Právní historie může být přínosem tam, kde se snažíme pochopit chod tehdejšího systému hrdelního soudnictví. Poskytuje přesné definice v oblasti právní teorie. Je ovšem nutné si uvědomit, že historická skutečnost se od právní normy lišila. Platí to v dnešní době a dvojnásob v předbělohorských Čechách. Centrální soudní instituce se teprve snažily proniknout do lokálních struktur a usurpovat si výkonnou moc hrdelního soudnictví.¹⁹ Zcela jasným příkladem je teoretický postulát, že všechna odvolání po roce 1548 měl řešit apelační soud.

Základním přístupem k pramenům hrdelního soudnictví je historická statistika a následná klasifikace trestných činů. V tomto bodě zcela vycházím z práce Jaroslava Pánka „Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách.“²⁰ Při práci s historickou statistikou je konstruktivní zvolit jeden dogmatický přístup. Pokud každý regionální historik volí při zpracování smolné knihy či jiných relevantních pramenů svůj vlastní klíč, ztrácíme možnost komparovat dosažené výsledky. Příkladem budiž práce Jana Čížka o hrdelním soudnictví města Náchoda²¹ a Petra Kreuze o hrdelním soudnictví města Nymburka.²² Zatímco Petr Kreuz zvolil přístup, kdy „*je pro statistický přehled zvolen vždy jen jeden nejzávažnější nebo v daném procesu jednoznačně hlavní profilující delikt*“²³, Jan Čížek zvolil jiný přístup. Z každého soudního procesu zaznamenal veškeré zmíněné kriminální delikty. Ve své studii tak došel k závěru, že na 118 obviněných připadá 171 trestných činů.²⁴

¹⁹ Nejde jen o české specifikum. O problematice střetu státní soudní moci a magistrátu v Münsteru pojednává i německá historička Margarete Wittke in: WITTKE, Margarete, *Mord und Totschlag? Gewaltdelikte im Fürstbistum Münster 1580-1620. Täter, Opfer und Justiz*, Münster 2002, s. 305.

²⁰ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 693-728.

²¹ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

²² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 53-88.

²³ Tamtéž, s. 55.

²⁴ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 47.

Limitujícími prvky právní historie se zabývali tři studie Pavla Himla, Danieli Tinkové a Petra Kreuze v časopise Kuděj.²⁵ Petr Kreuz zastává názor, že se v soudním procesu odehrává vše na bázi hrdelního soudu jakožto odosobněné instituce. Do pozadí jsou tak zatlačeny faktory jako úplatky, přímluvy či porušení pravidel vedení soudní pře. Tyto záležitosti pokládá za anomálie. Jak mocně ale tyto anomálie promlouvaly do každodenního dění při hrdelních soudech v Náchodě a Nymburce? Dle Kreuze se podceňuje význam práva ve společnosti.²⁶ Jistě, městská rada byla schopna sofistikovaně uvažovat o právu a jeho výkladu. Bohužel se již nedovíme, co právo a hrdelní soud symbolizovaly pro obviněné či odsouzené, kteří mnohdy pocházeli z těch nejnižších vrstev raněnovověké společnosti. Zdá se tedy, že hlavní dilema současné, nejen právně-historické, literatury o kriminalitě je, zda právo nahlížet kufkovsky, jako něco co stojí nad lidmi, kteří jsou vrženi do jeho osidel, nebo zda jsou to lidé, kteří s právem v mezích možností manipulují a přetvářejí ho dle svých potřeb.

Stejně problematický může být i přístup historicko-antropologický či mikrohistorický. Nejprve zmíním východiska těchto přístupů. K definicím pojmů samých byly již napsány celé knihovny, proto odkazuji na příslušné kapitoly monografií, s kterými jsem pracoval a které patří k nejběžněji čteným pracím na toto téma.²⁷ Historickou antropologii můžeme, dle Richarda Dülmena, využít při studiu kriminality především v těchto bodech: čarodějnictví, násilí a přístup raněnovověké společnosti k sexu a tělu. O deliktech spojenými s těmito tématy bude pojednáno v příslušných kapitolách práce. Nyní jen velmi stručně. Historická antropologie často pracuje s marginalizovanými vrstvami. Základní tezí je, že raněnovověká společnost chtěla ze svého středu vyloučit osoby, které ohrožovaly její existenci. U osob, které praktikovaly magii spočíval problém v tom, že svou nekalou činností mohly na obec seslat boží hněv. Stejně tak bylo v zájmu obce zbavit se lidí, kteří na jejím chodu pouze parazitovali. I proto se setkáváme s přísnějším postihem majetkových deliktů, než například vraždy, a to zejména spáchal-li ji měšťan v důsledku náhlého pomnutí smyslů apod. Otázkou ovšem zůstává, chtěla-li tyto živly eliminovat celá obec, nebo jen její mocenské špičky (vrchnost, městská rada atd.).²⁸

²⁵ HIML, Pavel, „Odlišné chování“ v raném novověku. Plaidoyer za odklon od státně-centristické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup, Kuděj 3, 2001/2002, s. 53–60.

TINKOVÁ, Daniela, Úvahy nad problematikou „trestního práva“ a „hrdelního soudnictví“ v historii a historiografii, Kuděj 3, 2001/2002, s. 60–67.

KREUZ, Petr, Aktéři bez hřiště a bez pravidel?, Kuděj 3, 2001/2002, s. 68–76.

²⁶ KREUZ, P., Aktéři bez hřiště a bez pravidel?, s. 69.

²⁷ IGGERS, Georg G., Dějepisectví ve 20.století, Praha 2002.

van DÜLMEN, R., Historická antropologie.

ČECHURA, Jaroslav, Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce století, DaS 1994, č.1, s. 2–5.

GRULICH, Josef, Zkoumání maličností (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie), ČČH 99, č.3, 2001, s. 519–546.

BURKE, Peter, Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989), Praha 2004.

²⁸ HIML, P., „Odlišné chování“ v raném novověku, s. 58.

Mikrohistorie si klade za cíl postihnout daný problém ve světle všech dochovaných pramenů. Problémem je, že pramenná základna nám neumožňuje zachytit např. pachatele trestných činů v jiných pramenech. Ve smolných knihách figurují lidé na okraji společnosti, kteří samozřejmě nezanechali např. závěť či jiný dokument. Petr Kreuz ve zmíněné studii o hrdelním soudnictví města Nymburka předkládá jistý pokus o sociální diferenciaci pachatelů.²⁹ Delikventy dělí do těchto sociálních skupin: nymburští měšťané, neprivilegovaní obyvatelé města Nymburka, poddaní okolních vsí a asociální živly. Je ovšem otázkou, zda je takové dělení dostačující. Nevypovídá nic o majetku obviněných, či o tom zda vedli živnost apod. Podrobnější vhled do sociálního zázemí těchto lidí ale není možný. A tak se musíme spokojit s málem. Jsme na základě stručných zápisů ve smolné knize města Nymburka schopni určit, kde je hranice mezi obyvatelem nedaleké vsi a neusedlým asociálním živlem? Jak uvidíme později, výslechy nejsou koncipovány tak, aby bylo možné dojít k jasnému závěru.

Důležitý je přístup k archivním materiálům. Pro předbělohorské období není možné používat soudní akta k podrobnému vykreslení příběhů, které nám mají přiblížit každodennost raněnovověkých Čech. Nelze podrobně sledovat komunikaci soudních instancí, jak tomu bylo v 18. století. Musíme tedy rezignovat na způsob práce, který používá např. Pavel Himl nebo Jaroslav Čechura ve svých nedávno publikovaných monografiích.³⁰ Jednotlivé kauzy jsou obvykle rozepsány na jednu či dvě strany folia. Pár případů se sice rozebírá obsírněji, ale jde de facto pouze o větší výčet ukradených předmětů a lokalit, kde ke krádežím došlo. Jiné případy, zejména ty zaznamenané v náchodské smolné knize jsou shrnuty do několika slov a dozvídáme se tak pouze datum, jméno odsouzeného, trestný čin a způsob popravy. Barokní prameny jsou košaté a umožňují poznat motivaci i způsob trestné činnosti. Historik v nich také lépe postihne manipulaci s výpovědí odsouzeného, které se nevědomě dopouštěly orgány činné v trestním řízení. Předbělohorské zápisy totiž nejsou vedeny formou otázek a odpovědí. Jde o jakýsi ucelený text, který krevní písař zaznamená tu v 1., tu v 3. osobě a který pouze sumuje, ve formě vhodné pro zanesení do smolných knih, co se při dobrovolném doznání či doznání na mučidlech zjistilo.

---

²⁹ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 64–66.

³⁰ HIML, Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.

ČECHURA, Jaroslav, *Kriminalita a každodennost. Jižní Čechy 1650-1770*, Praha 2008.

4. 1. Metodologická poznámka ke statistickému vyhodnocení

Při pokusu o statistické vyhodnocení skladby zločinů spáchaných v určitém regionu naráží každý badatel na řadu komplikací. V průběhu zpracovávání dat jsem dospěl k závěru, že je nemožné, aby dva badatelé při studiu týchž materiálů dospěli ke stejným hodnotám. O jakákoli zobecnění se pokusím pouze tam, kde jsou výsledky natolik průkazné, že je drobné korekce, které by provedl jiný badatel nemohou ovlivnit.

V české historiografii se etablovali dva způsoby zpracování dat obsažených ve smolných knihách, smolných spisech, knihách svědomí či jiných písemnostech zachycujících pře, které řeší městská rada. Problémem je volba mezi systémem klasifikace trestných činů Karla Malého a Jaroslava Pánka. Karel Malý a spolu s ním Petr Kreuz, který zpracoval hrdelní soudnictví města Nymburka, pracují způsobem, který Karel Malý vytyčil ve své práci³¹ a člení data do těchto skupin:

1. Delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státnímu zřízení a jeho představitelům.
2. Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku.
3. Delikty proti feudálnímu vlastnictví.
4. Delikty proti životu a zdraví.
5. Delikty proti osobním právům příslušníků feudální stavovské společnosti.

Petr Kreuz dále uvádí, že „*u procesů, ve kterých byla stíhaná osoba obviněna a souzena pro větší počet rozličných deliktů, je pro statistický přehled zvolen vždy jen jeden nejzávažnější nebo v daném procesu jednoznačně hlavní a profilující delikt.*“³² Tato klasifikace se může už na první pohled nevhodná. Petr Kreuz se však nespokojil s povrchním přístupem vhodným spíše pro právní účely a tyto skupiny dále dělí do skupin, které bude jistě každý historik zabývající se kriminalitou považovat za životaschopnější. Např. 1. skupina je dělena takto: ³³

- a) Čarodějnictví
- b) Rouhání
- c) Urážka městské rady, královského (císařského) rychtáře, zhanění rozsudku vyneseného městským soudem a odbojem právu (napadení rychtáře)
- d) Vyzrazení úředního tajemství
- e) Dezerce

³¹ MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979, s. 103.

³² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 55.

³³ Tamtéž, 56-57.

Zatímco body a) až c) bychom našli na každém panství, delikty d) a e) se např. na panství Náchod nevyskytují. Dovolím si tvrdit, že netvoří samostatnou podskupinu v rámci skupiny 1., tj. delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státnímu zřízení a jeho představitelům. Bylo by lépe označit je jako bod d) ostatní.

Celou situaci problematizuje Pánkův přístup. Ve své studii³⁴ zmiňuje dva pilíře, na kterých stojí jeho metoda. „*Proces sám o sobě není vhodnou jednotkou pro soustavné sledování kriminality a represe. Vedle jednoduchých procesů, v nichž šlo o odsouzení jedné osoby za jeden čin k jedinému trestu se totiž hojně vyskytují procesy, v nichž vystupuje více osob, kombinovaná provinění a několik trestů vyměřených téže osobě. Proto je správnější vycházet z analytického rozpisu všech zjištěných trestných činů.*“³⁵ Tímto způsobem postupuje i Jan Čížek ve své studii o kriminalitě na panství Náchod.³⁶

Jaroslav Pánek také jinak klasifikuje trestné činy:³⁷

1. Trestné činy proti oficiální ideologii
2. Trestné činy proti panovníkovi a státu
3. Trestné činy proti pozemkové vrchnosti
4. Trestné činy proti místní administrativě
5. Trestné činy proti životu a zdraví
6. Trestné činy proti majetku
7. Trestné činy proti cti
8. Trestné činy proti mravnosti

Jak Karel Malý, tak Jaroslav Pánek vytvořili funkční systémy, které ovšem nemohou postihnout historickou skutečnost v plné její složitosti. Nejprve poreferuji o problémech systému, který vytvořil Karel Malý a který použil Petr Kreuz.

Základní členění do pěti skupin není funkční, jelikož je vytvořeno na základě studia normativních pramenů. Např. bod č. 5 dále strukturuje Petr Kreuz³⁸ jako:

- a) cizoložství
- b) smilstvo
- c) bigamie
- d) znásilnění
- e) sodomie (pohlavní styk se zvířetem)

---

³⁴ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 693-728.

³⁵ Tamtéž, s. 712.

³⁶ ČÍZEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

³⁷ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714.

³⁸ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 60-61.

Jde tedy de facto o sexuální kriminalitu. Problémem je subjektivní posouzení, zda znásilnění spadá do této kategorie, či do kategorie č. 4, tj. delikty proti životu a zdraví.³⁹ Do kategorie č. 3 je začleněn jakýkoli majetkový delikt. Je např. krádež hrnce másla delikt proti feudálnímu vlastnictví? Otázkou je do jaké skupiny zařadit delikt výboje (tzv. kvalt), který je realizován „*útokem na cizí dům nebo neoprávněným (někdy násilným) vstupem do cizího domu.*“⁴⁰ Aniz bych chtěl zařazení do skupiny č. 2 zpochybňovat, je nutné si uvědomit, že tento čin měl být především útokem na čest dotyčné osoby. Podobná je i funkce drobné fyzické insultace (políček či tzv. okrvavění). Veškeré útoky na čest jsou v případě královského města Nymburk namířeny proti představiteli místní samosprávy, proto je možné je zařadit v systému Karla Malého pod bod č. 1. Osobně mi přijde role sporů o čest v rámci tohoto přístupu nedořešená.

Je nutné si položit zásadní otázku – je možné spory redukovat na jeden profilující trestný čin? Pravděpodobně nikdo nebude oponovat, pokud zvolíme za profilující trestný čin několikanásobnou loupežnou vraždu u člověka, který krom toho spáchal i několik drobných krádeží.⁴¹ Nesnadné je řešení sporu, kde odsouzený spáchal dva téměř stejně závažné trestné činy. Zde nám může být nápomocen rozsudek. Duchek Pytlíček byl obviněn z trávení panského dobytka a krádeže. Byl sťat mečem.⁴² Troufám si tvrdit, že by bylo možné, aby městská rada klasifikovala trávení dobytka jako čarodějnictví. Pak by byl bezesporu upálen. Takto je zřejmé, že byla trestána majetková delikvence.⁴³ Sporné ovšem zůstávají kauzy, kde neznáme rozsudek, nebo kde máme volit mezi tím zda vybrat za trestný čin krádež, či znásilnění.⁴⁴

Poslední otázka zní jak tyto problémy mohou ovlivnit statistické výsledky. Zcela bezpochyby dokázala dosavadní historiografie zodpovědět otázku, které trestné činy jsou procentuálně zastoupeny nejčastěji. Jsou to majetkové delikty.⁴⁵ Při použití metody Karla Malého a Petra Kreuze může dojít k eliminaci všech krádeží způsobených loupežnými bratrstvy. Jako profilující zločin je zvolena vražda a tudíž se zločiny přesunou do sekce deliktů proti životu a zdraví. Jaroslav Pánek by pochopitelně zaznamenal jak delikt proti

³⁹ Také Jaroslav Pánek ve svém systému vyčlenil skupinu „trestné činy proti životu a zdraví.“ Pánkův systém používá i Jan Čížek ve studii o náchodském hrdelním soudnictví a řadí znásilnění do této skupiny. Jde o jedinou skupinu trestných činů, která je u Karla Malého i Jaroslava Pánka vymezena stejnou definicí.

⁴⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 57.

⁴¹ Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv., fol. 7b-8a.

⁴² Smolná kniha města Náchod z let 1513-1598, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, 18b-19a.

⁴³ V Pánkově systému by ovšem vznikla nejasnost, zda bylo primární trávení panského dobytka (= zločin proti pozemkové vrchnosti), či krádeže (= majetková delikvence).

⁴⁴ Dovolím si tvrdit, že majetkovou delikvencí soudila raněnovověká společnost přísněji než dnešní. Znásilnění oproti tomu postihovala mírněji než bychom čekali. Znásilnění je ovšem problematický trestný čin, což vysvětlím později v kapitole o zločinech proti životu a zdraví.

⁴⁵ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714.

životu a zdraví, tak proti majetku. Pokud se hrdelní soud v předbělohorské době zabýval několika procesy s těmito bratrstvy,⁴⁶ které mívali více členů, může dojít k podhodnocení majetkových deliktů. V krajním případě by zločiny proti životu a zdraví mohli hrát v dané lokalitě prim. Zbývá podotknout, že je nemyslitelné například znásilnění počítat jak za zločin proti životu a zdraví, tak za mravnostní delikt. Stejně tak nelze u osoby, která opakovaně kradla zanást do statistiky např. 5 majetkových deliktů.

Nyní přikročím k rozboru metodologického přístupu Jaroslava Pánka. Jeho dělení trestných činů do osmi skupin je plastičtější. Historikovi při bádání více napomáhá k postižení kriminality na daném panství. V případě Nymburka je problémem sloučení trestných činů proti panovníkovi a státu a trestných činů proti pozemkové vrchnosti, neboť ty samozřejmě splývají. Stejně tak nemusí být vždy čitelná hranice mezi dalšími delikty.⁴⁷ Lehce nejasná je pozice žhářství, které je možno u Malého zařadit mezi zločiny proti feudálnímu vlastnictví, nebo mezi delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku, jde-li o „hrozbu pálením.“⁴⁸ V Pánkově systému jde vždy o majetkový trestný čin. Role sporů o čest je opět nejasná. Jedná-li se o útoky proti rychtáři, konšelům apod. jsou přeřazeny mezi trestné činy proti místní administrativě. Pokud šlo o spor mezi poddanými či měšťany, řešil je rychtář a nebyly tak předmětem zájmu městské rady (resp. městského soudu).

Zaznamenávání všech druhů trestné činnosti, kterých se osoba dopustila, odstraní výše zmíněné problémy spojené s profilujícím zločinem. Přesto se domnívám, že jde o přístup vhodnější pro potřeby současných policejních statistik než pro práci raněnovověkého historika. Jde-li o sociální sondu, mělo by být cílem vysledovat počet zlodějů, tj. lidí, kteří se živili nepočestně, či počet lidí, kteří se provinili např. mravnostně a jednali v rozporu s představou tehdejší společnosti o sexuálním životě apod. Nedokonalost této metody se tedy projevuje především v konečném součtu. V procentuálním vyjádření naopak nevidím problém, neboť konkrétní čísla se převedou v čísla poměrná.

Pokusím se svoji tezi blíže představit na studii Jana Čížka,⁴⁹ který došel k těmto výsledkům: ve 105 kauzách bylo obviněno 118 lidí, kteří se dopustili 171 trestných činů. Jediným vodítkem k určení toho, co je „kauza“ nám může být nadpis a jméno, které zvýraznil městský písař. Několikrát však poté do textu takto nadepsaného zanesl i zprávu o výpovědi a trestu pro spolupachatele. V případě Nymburka by bylo možné takto pojmout výpovědi několika členů téhož loupežného bratrstva jako jednu kauzu. Historik by dle mého soudu měl sledovat především lidi, tj. pachatele. Ve své práci se přidržím Pánkovy klasifikace. Je

⁴⁶ Je to mimochodem i případ královského města Nymburk.

⁴⁷ Zejména trestné činy proti oficiální ideologii a místní samosprávě.

⁴⁸ Soudní manuál 1570-1573, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č., fol. 20a-20b.

⁴⁹ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

plastičtější a vhodnější pro účely historické vědy. Koncepce Karla Malého by dozajista více vyhovovala právním historikům.⁵⁰

S funkčním, ale bohužel málo rozšířeným a pro komparaci nepoužitelným dělením přišla ve své diplomové práci Lenka Kreuzová.⁵¹ Navrhuje dělit trestné činy do těchto skupin:

1. Delikty proti osobním právům (osobní svobodě, cti, manželství a sexuální delikty)
2. Delikty proti životu a zdraví
3. Delikty proti vlastnictví
4. Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku
5. Delikty proti státu, státnímu zřízení a jeho představitelům

Samozřejmě ani zde se nelze vyhnout diskuzím, kam zařadit ten který druh trestné činnosti. Z názvů skupin není například jasné kam zařadit rouhání či čarodějnictví, které byly základem plně funkční skupiny trestných činů proti oficiální ideologii v systému Jaroslava Pánka. Lenka Kreuzová řadí čarodějnictví do 5. skupiny. Problémem se ovšem nezabývá do hloubky, neboť pracovala s prameny pro lokalitu, kde se v sledovaném časovém úseku vyskytnul pouze jeden případ čarodějnictví. Je tedy zřejmé, že trestné činy proti oficiální ideologii pouze přeřadila pod delikty proti státu. Otázkou zůstává jak by postupovala v případech, kdy pachatel „skutečně ohrozil život či majetek jiných osob.“⁵²

Další systémy dělení trestných činů vytvořili např. Petr Maťa a Michal Dragoun⁵³ či Miroslav Flodr.⁵⁴ Je samozřejmé, že uměle vytvořené kategorie můžeme donekonečna obměňovat. Pro účely této práce však není nutné předložit vyčerpávající seznam přístupů všech historiků, kteří dosud psali o kriminálních deliktech ve středověku či raném novověku.

---

⁵⁰ Rezignuji na kombinaci obou metod, tj. klasifikovat trestné činy dle Pánka, ale vybírat pouze jeden profilující trestný čin. Tento novotvar není, dle mého soudu špatný, ale takto získané výsledky by nebylo možné komparovat s žádnou jinou studií.

⁵¹ KREUZOVÁ, Lenka, *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské ve světle knih čistopisů a ortelních manuálů apelačního soudu v Praze (1548-1618)*, diplomová práce obhájená na FF UK v Praze r. 2005, s. 34-58.

⁵² Tamtéž, s. 55.

⁵³ DRAGON, Michal – MAŤA, Petr, *Komorní soud za Vladislava Jagellonského*, SAP, 47, 1997, s. 255-292.

⁵⁴ FLODR, Miroslav, *Brněnské městské právo*, Brno 2001.

5. Literatura a pramenné edice

V dnešní době je již nemožné snažit se o vyčerpávající přehledy monografií a článků souvisejících s hrdelním soudnictvím a kriminalitou. Proto odkazují na závěrečný soupis literatury. Zaměřím se na výběr těch studií a knih, které byly podstatné při tvorbě této práce. Pro lepší orientaci bude literatura rozvržena na českou literaturu (sekundární literatura i pramenné edice), zahraniční překladovou literaturu, která bude rozšířena o literaturu vztahující se k metodám (mikrohistorie, historická antropologie, dějiny každodennosti a mentalit), a dosud nepřeloženou literaturu.

V této části práce glosuji pouze literaturu s širším záběrem metodologickým či takovým, který se zabývá kriminalitou a hrdelní jurisdikcí obecně. Úzce zaměřená literatura, hlavně časopisecké studie a články, které se zabývají dílčími aspekty (infanticida, sexuální kriminalita a mravnostní delikty, čarodějnictví) bude citována na příslušných místech práce.

5. 1. Domácí literatura

Česká literatura o hrdelním soudnictví a kriminalitě se již dočkala několika shrnutí. Za nejzdařilejší považuji stať z pera Jindřicha Francka⁵⁵ a vyčerpávající souhrn literatury a pramenů, který vydal spolu s Tomášem Šimkem.⁵⁶ O edicích smolných knih bude pojednáno v příslušné sekci.

Od poloviny 19. století se objevují v českých periodikách drobné ukázky ze smolných knih. Je možné se o nich dočíst ve zmíněných Franckových studiích. První, kdo měl potřebu komentovat publikovaný materiál, byl zakladatel české archeologie a kulturní historik Jan Erazim Vocel. Autor tehdy považoval za nutné zvolit apologetický tón: „*doufáme, že nám to nikdo za zlé pokládati nebude... Toliko podrobnosti, líčice veškeré stránky života staročeského, tudíž i rmutné, nám pravdivý obraz dávných časů vlasti naší poskytnouti mohou.*“⁵⁷

Mezi nejzajímavější patří práce historika-amatéra Josefa Svátka, který se na sklonku 19. století podrobně zabýval životem katů a technickými záležitostmi spojenými s torturou a exekucí.⁵⁸ Se zápisy ze smolných knih pracoval také Zikmund Winter, který jich využil

⁵⁵ FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Česká města v 16.-18.století*, Praha 1991, 41-61.

⁵⁶ FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš, *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk-Pardubice 1995.

⁵⁷ FRANCEK, J., *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, s. 42.

⁵⁸ SVÁTEK, Josef, *Obrazy z kulturních dějin českých, I-II.díl*, Praha 1891.

k dokreslení atmosféry každodenního života v raně novověkých českých městech.⁵⁹ Jakoby mimochodem nacházíme zmínky o kriminálních deliktech ve spíše etnograficky laděných člancích Čenka Zírta.⁶⁰ Nutno přiznat, že jmenovaní autoři se spíše snažili poukázat na necivilizované zacházení s obžalovanými nebo chtěli šokovat čtenáře temnými příběhy z naší minulosti. Průlomovými díly jsou pak meziválečné monografie Františka Jílka-Oberpfalcera⁶¹ (1890-1973), profesora obecné jazykovědy a bohemistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Poválečné snažení marxistických historiků přineslo své plody především na poli právně-historickém (práce Karla Malého) či v souvislosti se speciálními podskupinami zločinů jako je např. čarodějnictví.

Radikální změna nastala v sedmdesátých letech, kdy začínají vycházet studie Jaroslava Pánka,⁶² které metodologicky obohatily přístup historiků k problematice hrdelního soudnictví. Nejdůležitějším počinem je rozšíření historikova zájmu na prameny nenormativní povahy. Badatelské úsilí Jaroslava Pánka i Evy Procházkové, která navázala na Pánkovu sérii,⁶³ se již dočkalo i shrnutí z pera Jiřího Peška.⁶⁴ Právě tyto studie stále utvářejí názor historické obce na problematiku hrdelního soudnictví a kriminality. Výsledky dosažené v této práci budu komparovat především se studii Jaroslava Pánka a Evy Procházkové.

Své závěry pak Jaroslav Pánek shrnul ve fundamentální studii „Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách.“⁶⁵ Jedná se nejen o shrnutí vlastních výsledků, ale o celkovou bilanci bádání na tomto poli. Práce je často využívána badateli jako manuál při vypracování regionálních studií o smolných knihách a hrdelním soudnictví. O metodologický aspektech pohovořím v kapitole o práci s archivními prameny.

⁵⁹ WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst : život veřejný v XV. a XVI. I.-II. díl*, Praha 1890, 1892

⁶⁰ ZÍBRT, Čeněk, *Mech z oběšencovy lebky za Rudolfa II.* Český lid 16, 1907, s. 361.

⁶¹ OBERPFALCER, František, *Jazyk knih černých, jinak smolných*, Praha 1935.

Týž, *Vyznání na mučidlech. Texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937.

Týž, *Z minulosti českého argotu*, Sborník filologický 10, 1934-1935, s.173-210.

⁶² PÁNEK, Jaroslav, *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, SSH 8, 1973, s. 71-128.

Týž, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů)*, SSH 12, 1977, s. 129-181.

Týž, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a metodice studia jeho dějin)*, SSH 13, 1978, s. 87-195.

Týž, *Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů)*, SSH 14, 1979, s. 71-109.

Týž, *Křivsoudovské kriminální reversy (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reversů)*, SSH 15, 1980, s. 163-182.

Týž, *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. - 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí)*, SVPP 23, 1982, s. 163-197.

⁶³ PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.-18. století*, SVPP 21, 1980, s. 211-254.

Táž, *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.-18. století*, SVPP 22, 1981, s. 203-243.

Táž, *Hrdelní soudnictví města Berouna v 1621.-1680*, SSH 18, 1992, s. 5-23.

Táž, *Hrdelní soudnictví města Miličína v 16.-18. století*, SVPP 26, 1985, s. 249-270.

⁶⁴ PEŠEK, Jiří, *Hrdelní soudnictví mezi Sázavou a Brdy v 16.- 18.st. (nad studii J. Pánka a E. Procházkové)*, PHS 27, 1986, s.221-226.

⁶⁵ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 693-728.

Po roce 1989 se na poli historické kriminologie a hrdelního soudnictví jasně vyprofilovala osobnost Jindřicha Francka. Celkově tento autor osciluje mezi ediční činností, seriózní historickou a popularizační literaturou. Ačkoli je jeho přístup k archivní materii svérázný, pokusíme se soustředit na klady jeho rozsáhlé bibliografie.⁶⁶ Základní publikací je samozřejmě již zmíněný soupis pramenů a literatury k hrdelnímu soudnictví. Jindřich Franček také editoval dosud jediný sborník mapující dosažené poznání české historické obce o problematice hrdelního soudnictví. Krom těchto navýsost vědeckých počinů je možné se setkat i s jeho tvorbou pro širší veřejnost. Přičemž kniha „Já jsem se dopustila...“, která pojednává o sexu a kriminalitě v raněnovověkých východních Čechách, může sloužit jako skvělý úvod k řadě témat (manželské právo, sexuální delikvence ve městě i na venkově, přístup raněnovověké společnosti k manželskému i předmanželskému sexu). V podobném duchu se nese kniha „Zločin a sex v českých dějinách“. Obě publikace jsou doplněny svérázně „editovanými“ texty z dobových pramenů.

Poslední roky přinesly především dvě podstatné monografie, které se zabývají raněnovověkou kriminalitou za pomoci moderních historických metod.⁶⁷ Jaroslav Čechura provedl mikrohistorickou sondu, která vychází z materiálu jihočeských archivů. V úvodu nabízí sumarizaci výsledků i statistické vyjádření sledovaných jevů. Těžiště ovšem leží v podrobném postižení všech typů trestných činů. Díky barokním pramenům, které obsahují košatější výpovědi, docílil autor plastického vykreslení raněnovověké každodennosti tak, jak je ji možné vidět při zkoumání pramenů soudní provenience. Oproti tomu Pavel Himl rezignuje na ucelený pohled. Pečlivě rozebírá jen několik případů a na jejich příkladě se snaží ukázat jak lidé, kteří provokovali „odlišným chováním“ propadli hrdelní jurisdikci, která jejich chování kriminalizovala a sankcionovala. Pavel Himl se zabývá především otázkou, které činy barokní společnost kriminalizovala a jaké prostředky při tom použila.⁶⁸ Svěbytnou

---

⁶⁶ FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha-Litomyšl 2005.

Týž, *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, s. 41-61.

FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*.

FRANCEK, Jindřich, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha-Litomyšl 1993.

Týž, *Já jsem se dopustila... . Sexuální delikty ve východních Čechách v 16.-18. století*, Ústí nad Orlicí 2008.

Týž, *Zločin a sex v českých dějinách*, Praha 2000.

Týž (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18.století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9.1995*, Pardubice 1996.

Týž, *Katovské řemeslo v českých zemích*, Hradec Králové 2007.

Týž, *Mistři ostrého meče*, Pardubice 1995.

Týž, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2007.

Týž, *Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002.

Týž, *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem*, Trutnov 2010.

⁶⁷ ČECHURA, J., *Kriminalita a každodennost*.

HIML, P., *Zrození vagabunda*.

⁶⁸ Podobné otázky řeší ve své knize též Daniela Tinková. Její práce je stojí na metodologickém odkazu Michela Foucaulta. Pro naše účely je již ovšem nepoužitelná, neboť se zabývá tematikou osvíceneckou a zahraniční. TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.

skupinou knih jsou pak ty, které se zabírají čarodějnictvím nejen v předbělohorských Čechách. Jedná se o marxistická syntetická pojednání z pera Bedřicha Šindeláře a Josefa Kočího⁶⁹, která je nutno brát s rezervou. Z posledních let je pak opět nutno připomenou knihu Jindřicha Francka „Čarodějnické příběhy.“

Za specifické trestné činy lze pak považovat sbíhání poddaných⁷⁰ a selské bouře. Zejména k druhému tématu je literatura téměř nepřeborná. Nejlépe je tematika ve vztahu k hrdelní jurisdikci postižena v práci Jaroslava Čechury,⁷¹ kde čtenář rovněž nalezne vyčerpávající seznam literatury. Nutné je samozřejmě seznámit se i s právně-historickou literaturou. Krom klasických svodů, které podal Jan Kapras⁷² na přelomu 19. a 20. století a v éře hegemonie marxistické historiografie Josef Klabouch,⁷³ jsem vycházel především z knih klasika naší právní historie Karla Malého.⁷⁴ O literatuře vztahující se ke kriminalitě na Náchodsku a Nymbursku bylo již pojednáno.

5. 2. Zahraniční literatura

Dříve než přestoupíme k literatuře týkající se přímo hrdelního soudnictví a kriminality, je nutné zmínit základní kameny světové historiografie, které historickou vědu obohatily především metodologicky. Za základní považuji teze Norberta Eliase a Michela Foucaulta.⁷⁵ ELIAS se ve svém díle snaží představit projekt civilizace nižších vrstev, které přejímají vzory chování společenských elit. Zejména v kapitole „O proměnách agresivity“⁷⁶ se věnuje vnímání a genezi násilí ve společnosti. Inkviziční i akuzačním procesy měly velký vliv na změnu postoje raněnovověké společnosti k násilí. Dozajista si povšimneme změn v posuzování trestného činu vraždy ve středověku a osvícenství. Celý tento „civilizační proces“ proběhl právě v období, které nazýváme raným novověkem. Odlišný je pak pohled

⁶⁹ ŠINDELÁŘ, B., *Hon na čarodějnice*.

KOČÍ, J., *Čarodějnické procesy*.

⁷⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, Praha 1985.

⁷¹ ČECHURA, Jaroslav, *Selské rebelie roku 1680*, Praha 2001.

⁷² KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí Koruny české. Díl II. Dějiny státního zřízení. Část I. Doba předbělohorská*, Praha 1913.

⁷³ KLABOUCH, Jiří, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudovalo*, Praha 1967.

⁷⁴ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého státu a práva do roku 1945*, Praha 1997.

MALÝ, Karel (ed.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právní fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze*, Praha 1982.

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.

MALÝ, Karel, *K českému trestnímu právu 15.-16. století*, Praha 1962.

MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století. Autoreferát disertace*, Praha 1984.

⁷⁵ ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*, Praha 2006.

ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace II. Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*, Praha 2007.

FOUCAULT, Michel, *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězeňství*, Praha 2000.

⁷⁶ ELIAS, N., *O procesu civilizace I.*, s. 266-279.

Michela Foucaulta, který jakoby z perspektivy druhé strany vidí za celou touto proměnou snahu vládnoucích vrstev normativizovat chování neprivilegovaného obyvatelstva.

Vyvstává tak problém posouzení vztahu vrchnosti a poddaných. Ten se obvykle vykládá jako střet civilizované moderní vrstvy a „primitivní“ masy, která vyznává hodnoty tzv. lidové kultury. Sémanticky vymezil tento termín Michail Michajlovič Bachtin.⁷⁷ Střet oficiální a lidové kultury byl pak moderně a historicky relevantně formulován v předmluvě knihy „Sýr a červi“ italského historika Carlo Ginzburga.⁷⁸ Téměř anatomický rozbor takového konfliktu podal Emmanuel Le Roy Ladurie.⁷⁹ Tento francouzský historik, představitel školy Annales se také proslavil knihou, která dopodrobna rozebírá život středověké vsi.⁸⁰ Kniha se zabývá vztahem prostých vesničanů i inkvizitorů (reprezentantů moci) k sexu a magii. Ačkoli jde o tematiku medievální, řada tezí je platná i pro pozdější dobu, neboť raněnovověké společnost ze středověkého myšlenkového světa nejen vycházela, ale někdy i přejímala jeho vzory.

Za fundamentální, lze označit publikace německého historika sociálních dějin Richarda van Dülmena. Než se po jeho smrti vynořily první výtky vůči jeho závěrům, byly jeho knihy považovány za vzorové. Sumují v podstatě veškeré dosavadní bádání o raně novověké kriminalitě.⁸¹ Problému marginalizovaných vrstev se věnuje v knize „Bezectní lidé.“⁸² Tohoto i jiných problémů se dotkl ve své knize o raněnovověké Itálii rovněž Peter Burke.⁸³ Jelikož se budeme zabývat sociálními vztahy na raněnovověké panství a v městě, využil jsem též poznatků klasiků sociologie Maxe Webera⁸⁴ a Pierra Bourdieu.⁸⁵

Mezi relevantní literaturou pro české prostředí hraje prim produkce německé historiografie. Vzhledem k jazykovým možnostem zařazuji i několik anglicky psaných prací. Jelikož se zmíněné monografie často zabývají dílčími problémy, budu jejich obsah podrobněji rozebírat vždy v kapitolách, které pojednávají o patřičném typu trestné činnosti.

---

⁷⁷ BACHTIN, Michail Michajlovič, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007.

⁷⁸ GINZBURG, Carlo, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000. 11-27.

⁷⁹ LE ROY LADURIE, Emmanuel, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*, Praha 2001.

⁸⁰ Týž, *Mountaillou. Okcitánská vesnice v letech 1294-1324*, Praha 2005.

⁸¹ van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Vesnice a město, II. díl*, Praha 2006.

Týž, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Náboženství, magie, osvicenství, III. díl*, Praha 2006.

Týž, *Divadlo hrůzy*, Praha 1995.

⁸² van DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.

⁸³ BURKE, Peter, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie*, Jinočany 2007.

⁸⁴ WEBER, Max, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*, Praha 1997.

Týž, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998.

⁸⁵ BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.

Týž, *Nadvláda mužů*, Praha 2000.

K populárním tématům, které je možno zpracovat mikrohistorickou metodou patří například infanticida. Tomuto tématu se věnovala řada německých historiků a historiček jako např. Richard van Dülmen, Otto Ulbricht, Thea Koss či Kerstin Michalik.⁸⁶ Vděčné je v této souvislosti vesnické prostředí, popřípadě střet venkovských služebných děvčat s realitou městského života. Obvykle mají práce těžiště v 18. století a reflektují tedy již jinou společnost, než kterou zkoumám ve své práci.

Další populárním tématem je fenomén cti v raněnovověké společnosti. Tato problematika spadá obvykle do pravomoci civilního soudu a nikoli hrdelní jurisdikce. Počáteční impulsy tomuto bádání zavládl Richard van Dülmen v již zmiňované studii o marginalizovaných vrstvách. Van Dülmenův odkaz dále rozvíjí Ralf-Peter Fuchs,⁸⁷ který se zabývá spory o čest před říšským nejvyšším soudem, a to v dlouhodobé perspektivě od 16. do počátku 19. století. Z anglicky psané literatury bych vyzvedl práci Erica J. Hobsbawma,⁸⁸ která podává, v mírně popularizační formě, úvod do problematiky loupeží a loupežných družin. Čarodějnictvím v oblasti Svaté říše římské se pak zabývají práce Lyndal Roper a Hugh Redwalda Trevor-Ropera.⁸⁹

5. 3. Pramenné edice

---

⁸⁶ van DÜLMEN, Richard, *Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1991.

ULBRICHT, Otto, *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, München 1990.

KOSS, Thea, *Kindsmord im Dorf. Ein Kriminalfall des 18. Jahrhunderts und seine gesellschaftlichen Hintergründe*, Tübingen-Stuttgart 1994.

MICHALIK, Kerstin, *Social-und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*, Pfaffenweiler 1997.

⁸⁷ FUCHS, Ralf-Peter, *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht 1525-1805*, Paderborn 1999.

⁸⁸ HOBBSAWM, Eric John *Bandits*, London 1969.

⁸⁹ ROPER, Lyndal, *Witch Craze. Terror and Fantasy in Baroque Germany*, New Haven-London 2004.

TREVOR-ROPER, Hugh Redwald, *The European Witch-Craze of the 16th and 17th Centuries*, Harmondsworth, 1969.

Edicemi archivního materiálu vztahujícího se ke kriminalitě a hrdelnímu soudnictví se započalo již před polovinou 19. století.⁹⁰ Prvním zásadním počinem je edice „Popravčí knihy pánův z Rožmberka“⁹¹ Od počátku 20. století vycházejí pak edice řady smolných knih, jejichž kvalita vždy odpovídá dosaženému bádání o práci s archivním materiálem.⁹² Na sklonku 2. světové války přichází JUDr. Emil Pavel Lány (1879–1945), který působil na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, s ambiciózním projektem vydávání smolných knih. Bohužel Lány zemřel při květnovém povstání. Všechny jím připravované edice vyšly až po jeho smrti.⁹³ Problémem těchto edic zůstává, že neprošly finální Lányho korekturou a jsou v nich časté chyby.⁹⁴ Bylo ovšem chybou hledat nedostatky v Lányho nedostatečné diplomatické a paleografické erudici. V 60. letech 20. století připravil Zdeněk Bičík výběrovou edici z pardubických smolných knih, vhodnou spíše pro popularizační účely.⁹⁵ Za ukázkové edice smolných knih se považují ty, které editoval Antonín Verbík a kolektiv.⁹⁶ Bohužel se zabývají archiváliemi moravské provenience a pro účely této práce není jejich použití zcela bez problémů. Za vzorovou lze považovat edici smolné knihy městečka Divišova od Jaroslava Pánka.⁹⁷ Z produkce 90. let bych pak vyzvedl „Chlumecké hrdelní příběhy“ Jindřicha Francka, které spojují edici smolné knihy s přehledným úvodem do městského hrdelního soudnictví.⁹⁸ Pro vyčerpávající přehled kompletních, výběrových i registových edic smolných knih doporučuji opět Franckův soupis pramenů a literatury.⁹⁹

---

⁹⁰ FRANCEK, J.: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, s. 41.

⁹¹ MAREŠ, František (ed.), *Popravčí kniha pánův z Rožmberka*, Praha 1878.

⁹² KLVAŇA, Josef (ed.), *Krevní kniha městečka Bojkovice*, ČMM 24, 1900, s. 250-260, 376-387; ČMM 25, 1901, s. 66-77, 178-184, 292-295.

POHL, Jan (ed.), *Knihy černá neb smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1911.

RENNER, Jan (ed.), *Knihy černé královského města Rakovníka*, Rakovník 1927.

STRAKA, Josef (ed.), *Z tábořské knihy černé*, Tábor 1937.

KYTKA, Josef (ed.), *Smolná kniha města Milevska*, Milevsko 1939.

⁹³ LÁNY, Emil (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, Liberec 1948.

Týž (ed.), *Knihy černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*, Liberec 1948.

Týž (ed.), *Knihy Černé jinak Smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, Liberec 1946.

Týž (ed.), *Knihy Smolné založené Léta 1588 (Dobruška)*, Liberec 1947.

⁹⁴ FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, s. 133.

⁹⁵ BIČÍK, Zdeněk (ed.), *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969

⁹⁶ VERBÍK, Antonín; ŠTARHA, Ivan (edd.), *Smolná kniha velkobítešská 1556-1636*, Brno, 1973.

VERBÍK, Antonín; ŠTARHA, Ivan; KNEŠL, Edmund (edd.), *Černá kniha města Velké Bíteše*, Brno 1979.

VERBÍK, Antonín (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Brno 1976.

Týž (ed.): *Krevní kniha městečka Bojkovic*, Uherské Hradiště 1971.

⁹⁷ PÁNEK, J., *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*.

⁹⁸ FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*.

⁹⁹ FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*.

Nepostradatelné při bádání o raněnovověkém soudnictví jsou také edice normativních pramenů. Jedná se samozřejmě o sbírky městského práva¹⁰⁰ a zemský zákoník.¹⁰¹ Je velmi pravděpodobné, že všechny tyto tři svody předbělohorského práva byly hojně využívány městskými radami při posuzování zločinů a přestupků. V některých městech a oblastech je jejich používání prokazatelné, jinde jej můžeme předpokládat vzhledem k homogennímu postupu při posuzování hrdelních pří.

---

¹⁰⁰ JIREČEK, Hermenegild; JIREČEK, Josef (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

JIREČEK, Josef (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou*, Praha 1876.

¹⁰¹ KREUZ, Petr (ed.): *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 2007.

6. Rozbor použitých archivních pramenů

V této kapitole zmiňuji především základní sumu archivních pramenů, které se vztahují přímo k hrdelnímu soudnictví měst Náchoda a Nymburka. Doplňkové archivní prameny (např. smolná kniha města Stárkova)¹⁰² či edice jsou zmíněny pouze v textu na patřičných místech.

6. 1. Náchodské panství

Pramenná základna této práce, která se zabývá kriminalitou na náchodském a přidruženém vízburském panství v době předbělohorské, se může na první pohled zdát přehledná a kompaktní. Avšak postihnout v archivních materiálech SOkA Náchod průběh soudních procesů či způsob vedení agendy těchto sporů není vůbec jednoduché. Jako bezpečného průvodce po náchodském archivu použiji v úvodu této kapitoly článek náchodského archiváře Jana Čížka.¹⁰³

Nejprve uvedu prostý výčet materiálů, s kterými jsem pracoval. V první řadě je to „Smolná kniha města Náchoda“ dříve také „Kniha útrpného práva města Náchoda“, která je bezpochyby základním pramenem k poznání těžší kriminality a hrdelního soudnictví náchodského panství před rokem 1620.¹⁰⁴ Dalšími základními prameny jsou rychtářské manuály: „Manuál narovnání a zápisů na nemovitosti“ z let 1536-1581¹⁰⁵ a „Manuál smluv přátelských a zápisů na nemovitosti“ z let 1588-1676.¹⁰⁶ Za doplňkové, leč nepostradatelné, lze považovat soudní akta neboli smolné spisy z let 1588-1675¹⁰⁷ a také rozsudky apelačního soudu zaslané do Náchoda.¹⁰⁸ Posledními prameny jsou zbytky městské registratury¹⁰⁹ a městské účty.¹¹⁰ Práce je pak obohacena o řadu listin a privilegií, které jsou uvedeny mezi použitými prameny. Tyto prameny nezmiňuji, jelikož nemají přímý vztah ani k trestnímu, ani k civilnímu soudnictví, ale na patřičných místech jsou pochopitelně citovány.

Smolná kniha města Náchoda je pramen, který zachycuje výsledky obžalovaných, jež prováděli městští radní v letech 1513-1598. O rozměrech, písářích a foliaci této knihy

¹⁰² SOkA Náchod, AM Stárkov, Smolná kniha města Stárkov z let 1573-1624, kn. 11, inv. č. 16.

¹⁰³ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

¹⁰⁴ SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a.

¹⁰⁵ Tamtéž, kn. 22, inv. č. 403.

¹⁰⁶ Tamtéž, kn. 23, inv. č. 404.

¹⁰⁷ Tamtéž, kt. 237.

¹⁰⁸ Tamtéž, kt. 245.

¹⁰⁹ Tamtéž, kt. 246.

¹¹⁰ Tamtéž, kn. 521 (účetní kniha důchodů z let 1575-1585); kn. 522 (účetní kniha důchodů z let 1585-1621).

bravurně pojednal Jan Čížek¹¹¹ v již zmiňované studii. Nebudu se zabývat exaktními archivářskými poznatky. Důležitější je otázka, co obsahují smolné knihy, kterých se nám na území celých Čech i Moravy zachovalo značné množství. Jistě výslechy, ale jaké? Smolná kniha města Náchoda totiž obsahuje jak dobrovolná vyznání, tak vyznání učiněná během tortury. Stejně tak se nacházejí dobrovolná vyznání týkající se těžších trestných činů, které by mohly být trestány smrtí, v knihách přátelských smluv a narovnání a rychtářských manuálech. Díky konexím či pověsti obviněného však byly řešeny pouze formou tzv. hrdelního reversu. Ovšem případy, kdy je zločinec odsouzen k smrti a následně vyprošen a propuštěn na hrdelní revers, nacházíme i ve smolné knize. Klíč, podle kterého byly zápisy včleněny do smolné knihy, tedy není zcela jasný.

Je nutné si uvědomit, že smolná kniha města Náchoda vznikla až dodatečně. Materiál v ní obsažený byl vybrán a včleněn do nově vznikající knihy, čímž patrně došlo i k tomu, že zápisy nejsou řazeny chronologicky.¹¹² Pokud tedy přicházíme s tvrzením, že na náchodském panství bylo, dle smolné knihy, v hrdelních sporech v 50% případů rozhodnuto o kapitálním trestu, značně to zkresluje situaci. Je přece nutné započítat i veškeré smlouvy o vraždu apod., které evidují již zmíněné „Knihy přátelských smluv a narovnání“ a „Rychtářské manuály“.

Celý smysl komparace statistických údajů je pak ještě více zpochybnitelný, když si uvědomíme, že městská rada a písař z jiného městečka, vybaveného pravomocí rozhodovat hrdelní pře, zapisovala do smolné knihy výslechy, které vybraly podle zcela jiného klíče. Nahlédneme-li do smolné knihy velkobítešské z let 1556-1636¹¹³, zjistíme že obsahuje 108 zápisů, z toho jeden se týká pouze účtů. Drtivá většina případů končí udělením kapitálního trestu. Pouze ve dvaadvaceti případech je rozsudek neuveden, jedenkrát je uložen mírnější trest (vymrskání) a jedno vyznání chybí. Je tedy zřejmé, že velkobítešští zapisovali do smolné knihy především takové případy, které končily rozsudkem smrti. Pokud bychom však měli možnost nahlédnout do ostatních písemností, které evidovali civilní i trestní soudní řízení, jistě bychom došli k poněkud mírnějším statistickým údajům. K podobným závěrům dospěl i ředitel SOkA Louny Bohumír Roedl, který konstatuje, že: „*lounští rychtáři zřejmě trpěli v průběhu doby chronickou nedůsledností a některé výslechy na mučidlech opomněli do smolných knih z konceptů, pořizovaných při tortuře, přepsat.*“¹¹⁴ K tomuto závěr dospěl, když zjistil, že v lounských knihách počtů je řada zmínek o vyplacení platu přespornímu katovi za provedenou exekuci v době, kdy ve smolné knize není zaznamenán žádný hrdelní proces.

¹¹¹ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

¹¹² Tamtéž, s. 13.

¹¹³ VERBÍK, A.; ŠTARHA, I. (edd.), *Smolná kniha velkobítešská 1556-1636*.

¹¹⁴ ROEDL, Bohumír, *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha, 1991, s. 65.

Stejně tak je nutné i v případě Náchoda doplnit informace o hrdelních procesech z městských účtů.

Bohužel jsem tedy nedospěl k přesnému vymezení toho, co smolná kniha města Náchoda obsahuje. Raněnovověké písemnosti úřední povahy byly vedeny chaotičtěji, než jak jsme zvyklí u úředních písemností moderní doby. Je tedy možno konstatovat, že do smolné knihy byly ex post zahrnuty smolné spisy, které obsahovaly záznamy výsledků v procesech, o nichž městská rada na počátku celé kauzy usoudila, že mohou skončit vynesením kapitálního trestu, a tudíž byly vedeny jako hrdelní pře.

Nyní několik nesporných informací o smolné knize města Náchoda. Pro sledované období neexistuje záznam výsledku na mučidlech, který prováděla městská rada města Náchoda a který by nebyl zahrnut v této smolné knize. Dobrovolná vyznání obsahuje jak smolná kniha, tak knihy přátelských smluv a narovnání, ačkoli v nich převažují pouze dodatečné zápisy o již vyřešeném sporu či smlouvy (např. „smlouvy o vraždu“). Také ve smolné knize najdeme jeden dodatečný zápis bez záznamu výsledku.¹¹⁵ Jak již bylo řečeno, městská rada spolu s písařem mohla zápisy určené pro smolnou knihu pořídit na základě konceptů, které byly pořízeny během tortury. Na druhé straně, písař nesměl výsledky nikterak měnit, alespoň podle normativních nařízení. Pro Náchod se nedochovaly žádné koncepty těchto zápisů. Je dokonce pravděpodobné, že neexistovaly. Originální písemnosti byly zřejmě později bez úprav svázány do nám dnes známé smolné knihy. Tuto variantu podporuje i fakt, že písař často přeskakuje z 1. do 3. osoby a naopak, chvíli tedy píše jakoby autenticky, co obžalovaný vypovídá, zatímco na dalším řádku již referuje o proviněních dotyčného zločince.

Také přeškrtnutí kauzy jistého Balcara z Maršova,¹¹⁶ který byl později vyprošen místním děkanem a měšťkami ukazuje, že zápis byl pořízen v průběhu výsledku a až dodatečně, v době když už byl do knihy zanesen, jej písař vyškrtl. Stejně tak byly vpisovány záznamy týkající se poprav. Pokud byl odsouzený popraven hned po závěrečném stupni tortury, byl rozsudek zmíněn uvedením prosté formulky „na tom umřel.“ V případě Jana, syna nebožtíka Kavěny, z roku 1578, najdeme větu „*se ho kat více bál, nežli on kata, ujal sobě kat za příčinu, že [na šibenici] jsou shnilá dřeva*“,¹¹⁷ která je napsána bezpochyby stejným písmem a ve stejném čase jako zbytek dokumentu, a jelikož reflektuje popravu, která samozřejmě proběhla až po výsledku, je pravděpodobné že je celá kauza včetně výsledku dodatečně přepsána. Na jiných místech jsou podobné informace dodatečně vepsány. Kdy byla

---

¹¹⁵ SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 39a-39b.

¹¹⁶ Tamtéž, fol. 28a.

¹¹⁷ SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 24b.

smolná kniha města Náchoda svázána a jaká byla původní forma zápisů není známo. Je možné, že geneze každého folia (kauzy) byla specifická.

Dalšími prameny o každodenním životě a kriminalitě na náchodském panství v 16. století jsou „Knihy přátelských smluv a narovnání“ někdy též „Manuály narovnání a přátelských smluv.“ Do těchto knih byly zařazeny nejen „smlouvy o vraždu“, „spory o čest“, ale i jakékoli další písemnosti, které zaznamenávaly kauzy či dohody, které místní považovali za hodné zapsání. Tento zápis byl pochopitelně zpoplatněn, což mělo vést obyvatele Náchoda k tomu, aby bedlivě uvážili, co stojí za zápis. Nalezneme zde zápisy o loukách, kde se vymezují hranice mezi dvěma grunty i zápisy o nemovitostech. Pro nás nejzajímavější jsou zápisy o procesech projednávaných v rámci civilního řízení. Obsahují též 10 případů z let 1556-1599, které spadají pod hrdelní jurisdikci, avšak obžalovaný byl nakonec vždy omilostněn.¹¹⁸ Kromě toho také obsahují hospodářské instrukce vrchnosti, tj. normativy, dle kterých se měli poddaní v ideálním případě chovat.

Cenným doplňkem jsou záznamy o finanční stránce poprav, především platy katů. Ty najdeme v městských účtech. Podobně užitečné mohou být také knihy městské registratury, ve kterých nacházíme několik rozsudků. Jedná se o 6 případů z nichž 5 je zachyceno i ve smolné knize. 5 případů je také zachyceno v rozsudcích apelačního soudu, přičemž ani o jednom z nich nepodává smolná kniha žádnou doplňkovou informaci, jeden z těchto případů pak zmiňuje „Kniha přátelských smluv a narovnání“ z let 1536 – 1581.

6. 2. Královské město Nymburk

Situace s pramennou základnou královského města Nymburka a stavem jejího zpracování je jiná. Heuristiky vyčerpávající a archivářsky precizní diplomová práce Petra Kreuze¹¹⁹ je základem, který velmi usnadní bádání každému zájemci o studium tamního hrdelního soudnictví. Petr Kreuz se časem vyprofiloval v jednu z největších osobností mezi právními historiky současnosti. Kladem jeho práce je i prostudování ortelních manuálů apelačního soudu v Praze. Shrnutí poznatků pak provedl v článku, který otiskl v Právně-historických studiích.¹²⁰ Tam je také možné najít kompletní výčet relevantních pramenů, který zde dle studie Petra Kreuze volně přepisují a komentují. Je nutné předeslat, že žádná z knih není inventarizována a je možno je tak odlišit pouze dle názvů. Celý fond města Nymburka se nachází v SOkA Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem.

¹¹⁸ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 14.

¹¹⁹ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce.

¹²⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 53–88.

Smolná kniha města Nymburka zachycuje hrdelní pře z let 1559-1617 (resp. 1666).¹²¹ Charakter zápisů je shodný se smolnou knihou města Náchoda. Zápisy jsou stručné a i zde písař často mění v rámci jednoho sporu 1. a 3. osobu. SOkA Nymburk disponuje množstvím kopií. ¹²² Dále se zde nacházejí knihy svědomí,¹²³ soudní manuál,¹²⁴ kniha plnomocenství a rukojemství,¹²⁵ registra důchodů ¹²⁶ a kniha extraktů počtů z register důchodních.¹²⁷ Celkový obraz o královské městě Nymburce je možno doplnit z tzv. spisů předmagistrátního období.¹²⁸ Žádný z nich se ovšem nevztahuje ke konkrétnímu sporu, který by řešil hrdelní soud města Nymburka. Další okruh pramenů je uložen v Národním archivu v Praze. Jde o ortelní manuály apelačního soudu.¹²⁹ Podrobně referuje o pramenech Petr Kreuz.¹³⁰ Problémy, které komplikují bádání zůstávají stejné, jako v případě pramenů relevantních pro náchodské panství.

Archivní prameny v textu práce cituji ve zjednodušeném přepisu, tedy tak aby odpovídaly dnešnímu pravopisu. Myslím, že i tak zůstane to podstatné, co činí výpovědi tehdejších lidí tak přitažlivé pro každého historika. Jádro práce se týká kriminálních činů projednávaných v trestním řízení. Zkoumaná tedy bude především těžší kriminalita. Spory o čest či jakákoli další trestní činnost, která spadá do akuzačního řízení, bude zmíněna jen jako doplněk tehdejšího každodenního života. Tyto spory nebudu statisticky vyhodnocovat. Smolné knihy, které již byly editovány také zahrnují pouze těžší, hrdelní zločiny a srovnání by ztrácelo smysl, kdybych zařadil i případy civilní.

---

¹²¹ SOkA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha, bez inv. č. Folia posledního zápis z roku 1666 jsou číslována mimo kontext smolné knihy. Do statistik nebude započítáván.

¹²² Tamtéž, Kopiáře z let 1572-1575, 1583-1585, 1591-1595 (1598), 1602-1605, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č. Archiv obsahuje i řadu kopií pro pobělohorskou dobu.

¹²³ Tamtéž, Knihy svědomí 1549-1558, 1558-1567, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

¹²⁴ Tamtéž, Soudní manuál 1570-1573, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

¹²⁵ Tamtéž, Knihy plnomocenství a rukojemství 1614-1620, SOkA Nymburk, bez inv. č.

¹²⁶ Tamtéž, Registra důchodů z let 1611 (1613), 1614 (1616), 1617-1618, SOkA Nymburk, AM Nymburk bez inv. č.

¹²⁷ Tamtéž, Kniha extraktů počtů z register důchodních 1589-1602, bez inv. č.

¹²⁸ Tamtéž, Spisy předmagistrátního období 1262-1789, bez inv. č.

¹²⁹ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 97, 100-133.

¹³⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 53–88.

Týž, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce.

6. 3. Ortelní manuály apelačního soudu

Třetí sadu pramenů tvoří ortelní manuály apelačního soudu uložené v I. oddělení Národního archivu v Praze. Pro období do roku 1620 se jedná o 38 knih.¹³¹ Odvolání vztahující se k Nymburku již zpracoval Petr Kreuz a jeho poznatky jsem pouze kontroloval. Pro panství Náchod bylo nutné učinit vlastní výzkum, který přinesl informace o 14 hrdelních přích (z toho 12 při není obsaženo v pramenech SOkA Náchod). Podrobný výčet kauz je uvede v příloze v tabulce číslo I.

---

¹³¹ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 96-133.

7. Hrdelní soudnictví v předbělohorských Čechách

Hrdelní soudnictví v královských i poddanských městech prochází v 16. století mezidobím, během kterého se ze středověkého trestního práva pozvolna utváří unifikovaný systém, který zavedl český král Ferdinand I. a který byl reprezentován apelačním soudem. Pro královská města platilo, že středověký právní systém, který se do Čech dostal v průběhu 13. století v důsledku kolonizace, byl založen na odvolacím systému.¹³² Pro jihuoněmecké (norimberské) právo byl určen odvolací soud na Starém Městě pražském a pro severoněmecké (magdeburské) právo pak soud v Litoměřicích, či Kladsku. Královská města již od 14. století disponovala vyspělým systémem trestního soudnictví. Poddanská města měla k dispozici pouze orgány, jejichž pravomoc byla odvislá od moci vrchnostenské. Vrchnost postihovala především takové kriminální činy, které byly přímo v rozporu s jejími zájmy.¹³³

Přední zemští aristokraté samozřejmě nemohli soudní spory řešit osobně, a tak svou pravomoc delegovali na vrchnostenské úředníky (na městskou radu, purkmistra či hejtmana). Ti samozřejmě nerozhodovali hrdelní pře pouze na základě vlastního úsudku. Za směrnice jim sloužilo „Vladislavské zřízení zemské“, „Práva městská“ Brikcího z Licka a od roku 1579 pak „Práva městská Království českého“ od Pavla Kristiána z Koldínu, která byla o rok později prohlášena apelačním soudem za závazná.¹³⁴ Vrchnost korigovala jednání svých úředníků v právních záležitostech speciálními instrukcemi, které obsahovaly i trestněprávní předpisy. Pro právní život poddaných byly závazné selské řády či hospodářské instrukce.¹³⁵ Systém hrdelních soudů byl kostrou soudnictví Království českého až do roku 1765, kdy byl v rámci redukce počtu hrdelních soudů snížen jejich stav z 383 na 29. Do konce 18. století bylo oprávnění rozhodovat hrdelní pře odebráno ještě dalším deseti soudům.¹³⁶

Hlavním cílem tohoto aparátu bylo zajištění relativního klidu na panství a začlenění specifického zvykového práva, které převládalo až do 16. století, do nového právního systému. Do právního života panství nebylo zvenčí de facto zasahováno. Pouze v specifických případech, kdy vrchnost sama povolala inkvizici v případech čarodějnictví či kacírství a v případě selských rebelií, které řešil krajský hejtman z popudu královské dvorské kanceláře.

Není nutné zabývat se celou spleťitou soustavou soudů, které působily v raněnovověkých Čechách. Městské soudy často soudily i pře a trestné činy spáchané v okolí

¹³² HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 247-256.

¹³³ FRANCEK, J., *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, s. 46.

¹³⁴ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého státu a práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 90-91.

¹³⁵ Tamtéž, s. 71-72.

¹³⁶ FRANCEK, J., *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. -18. století*, s. 50.

města. Od roku 1548 se v hrdelním soudnictví etabluje apelační soud. Dle původních záměrů měl soustředit odvolání ze všech hrdelních soudů. Proti tomu však bojovala šlechta. Soustřeďovala se zde tak pouze odvolání od soudů královských měst. Jurisdikci na malých panstvích mohl vykonávat sám pán. Na panství samozřejmě docházelo k základnímu střetu mezi smýšlením poddaných a snahou majitelů panství spoutat jejich chování normativy, které aristokracie uznala za adekvátní. Komunikaci mezi těmito dvěma světy obstarával rychtář a konšelé. Za závažné trestné činy byly pokládány: poškození či krádež panského majetku, úkladná vražda či ublížení na těle. Dále smilstvo a provinění proti oficiální ideologii (kacířství a čarodějnictví).

Můžeme rozlišit dva druhy trestněprávních případů: civilní (akuzační) a trestní (inkviziční). Obě dvě skupiny spadaly do soudní pravomoci městské rady královského či poddanského města. V civilním řízení jsou žalobce i obžalovaný právně rovnocenní, zatímco v trestním řízení je žalobcem (v poddanském městě) sama vrchnost a obžalovaný je z právního hlediska nerovnoprávný. Civilní řízení byla též záležitostí soukromého práva, tudíž městský soud vynesl pouze výrok o vině či nevině obžalovaného nebo uložil pokutu apod. V trestním řízení bylo také možno použít tortury k vynucení přiznání. V civilním řízení bylo možno operovat pouze se svědectvími či jinými důkazy jako byly např. listiny, smlouvy apod.¹³⁷

Hrdelní soudnictví bylo ve středověku panovnickým regálem a na vrchnost přešla pravomoc rozhodovat hrdelní pře až v průběhu času, přičemž nebylo podstatné zda-li šlechta pravomoc rozhodovat hrdelní pře uzurpovala, nebo jí tato pravomoc byla panovníkem legitimně udělena.¹³⁸ Vrchnost se zabývala především trestnými činy, které byly v rozporu s jejími zájmy. Ostatní spory převáděla zcela do kompetence měšťanů, které reprezentovala městská rada.¹³⁹

Je také nutné si uvědomit, že sám pojem „trestní právo“ ve středověku neexistoval a že řešení mnoha sporů bylo přenecháváno soukromé iniciativě. Sledované období 16. století je tak možno chápat jako období přerodu, kdy se státní moc snaží aspoň do jisté míry spoutat chování poddaných normativními nařízeními, které však nejsou selským či městským obyvatelstvem vždy zcela přijímány. Setkáváme se navíc i s ne zcela vymezenými pravomocemi jednotlivých složek činných v systému raněnovověkého hrdelního soudnictví. Stojí také za zmínku, že téměř vždy existovala možnost dohody. Soudci zmírňovali tresty,

---

¹³⁷ KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního pojednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: FRANCEK, Jindřich, *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18. století*, Pardubice 1996, s.76-77.

¹³⁸ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 704.

¹³⁹ FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích*, s. 15.

poškození odpouštěli a obžalovaní byli mnohdy vyslyšeni, pokud žádali o milost. Velkou roli hrála též možnost přimluvy (o níž pojednám později). Je tedy důležité si uvědomit, že trest (či rozsudek) nebyl neodvratný.

V souvislosti s hrdelním soudnictvím v raněnovověkých Čechách není možno nezmínit se, alespoň okrajově, o tortuře. Kdo jí mohl být vystaven? Petr Kreuz dělí osoby, které mohly být podrobeny tortuře do čtyř skupin:¹⁴⁰

1. osoby dopadené při páchání závažného (hrdelního) deliktu
2. osoby odůvodněně podezřelé
3. osoby, které byly udány zločincem, vyslýchaným na mučidlech
4. osoby, které byly zažalovány před městským soudem v civilním procesu soukromým žalobcem z těžkého (hrdelního) zločinu

Nebudu se zde zabírat všemi fázemi tortury, neboť to není předmětem této práce. Pro zvolený přístup k problematice by se zdálo nejvhodnější členit výpovědi na fáze „před trápením“, „při trápení“ a „po trápení.“ Tak činí i písař ve smolné knize města Náchoda i Nymburka. Tam se dočítáme pouze o dvou praktikách tortury a to „tažení za sucha“ neboli „stržení ze žebříku“ a „pálení“ neboli „světlé trápení“, které se provádělo svíčkami nejčastěji na boku obžalovaného. Tato procedura se mohla opakovat nejvýše třikrát.

---

¹⁴⁰ KREUZ, P., *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, s. 87-88.

8. Náchod a Nymburk – dvě odlišná jeviště

Pro obě tato raněnovověká města platí, že vrchnost, ať už král, šlechtic, či církevní instituce zasahovala do hrdelní jurisdikce a příslušnými instrukcemi či písemnostmi vzešlými z panovnické kanceláře ovlivňovala každodenní život ve městě. V obou lokalitách byl pak přímý výkon hrdelního práva delegován na městskou radu. Ačkoli se jedná v obou případech o větší sídla (královské město a významný hraniční přechod), může být tato práce brána i jako příspěvek k dějinám každodennosti českého venkova. Náchod si udržel i v předbělohorské době značně agrární charakter. Znalec místní topografie si okamžitě uvědomí, že již několik desítek metrů za náměstím čněly dnes již zbořené městské hradby. Zbytek města se pak skládal z hospodářských usedlostí, které se nacházely až za hradbami.

Pro Nymburk i Náchod platí, že plnoprávní měšťané i prostí obyvatelé města byli obvykle sankciováni mírněji a do smolné knihy většinou jejich případy zapisovány nebyly. Přespolní či lidé neusedlí byli naopak krutě trestáni a obě smolné knihy se tak jen hemží obyvateli nedalekých i vzdálených vsí. Řada vyznání pak rekapituluje trestné činy spáchané na venkově, a nikoli pouze trestné činy spáchané v Nymburce či Náchodě. Nejvýraznějším reprezentantem městského živlu je tedy soudní aparát. I zde tak můžeme sledovat dichotomii mezi kultivovaným živlem, který soudí a odsuzuje a živlem agrárním, tradičním, který je souzen a jehož mentalita je mnohdy značně vzdálena té, která vytváří pravidla fungování společnosti.

8. 1. Vrchnost

Garantem a vykonavatelem práva na panstvích patrimoniální správy byla místní pozemková vrchnost. Vrchnost byla i normotvorným suverénem.¹⁴¹ Marxistická historiografie shledávala její hlavní motivací k udržení právního pořádku na panství v zajištění jejího majetku.¹⁴² Je ovšem nutné si uvědomit i další motivace, mezi něž patří péče o zbožný život poddaných, který musel být v souladu s dobovou morálkou. Hlavním prostředkem, kterým vrchnost korigovala život poddaných byly hospodářské instrukce, jimiž se snažila zamezit přílišnému opilství, hazardu, rouhání či prostým sporům uvnitř vesnické či městské společnosti, které by vedly k soudním přím a žalobám. Na druhé straně ovšem vrchnost

¹⁴¹ BASTL, Martin, *Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*, Prostějov 1997, s. 363-375.

¹⁴² MÍKA, Alois, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960, s. 139-141.

zamezovala i přílišnému spolčování vesničanů, např. ponocování u draní peří, přástkách apod. Výrazně pak vrchnost zasahovala do sexuálního života svých poddaných. Nejde jen o snahu zamezit sodomii, bigamii, mimomanželskému či předmanželskému sexu. Vrchnost poměrně přísně sledovala život neprovdaných panen, jejichž poctivost mohla být v pravidelných intervalech kontrolována uvnitř ženské populace obce. Zcela nekompromisní byl pak postoj k přežívající lidové magii a s ní spojeným rituály a praktikami.¹⁴³

Zvláštní kategorií pak byly instrukce upravující poddansko-vrchnostenské vztahy. Starší marxistická literatura se dívá na instituci hospodářských instrukcí víceméně negativně, jako na něco co omezovalo život poddaných a zajišťovalo vrchnosti prostředky k vykořisťování a k útlaku prostého lidu.¹⁴⁴ Nově je však možno pohlížet na tyto instrukce jako na dokumenty, jejichž prostřednictvím se vrchnost snažila informovat poddané o typech trestné činnosti a tím je de facto ochránit před hrozbou trestněprávního řízení.¹⁴⁵ Sociální ukáznění poddaných dle zásad křesťanské morálky mělo přinést bezproblémové a bezkonfliktní fungování všech společenských struktur na panství. Je ovšem nutné uznat, že nejvíce se vrchnost snažila těmito instrukcemi chránit svůj majetek, tj. lesy, rybníky a polnosti. Také instrukce zakazující opilství, či „hazardní“ hry nelze jednoznačně vykládat jako snahu vrchnosti zajistit poddaným rodinný klid, či zdraví. Vrchnost se snažila zabezpečit především plnění robot a fungování poddanských usedlostí, z nichž plynuly pravidelné i výjimečné platy.

8. 2. Rychtář

Důležitým prvkem městského soudnictví byl rychtář, který plně podléhal místní pozemkové vrchnosti, ať už jí byl král, církve, či šlechtický rod. Sídliil zpravidla na rychtě a úřad mu byl pronajat na dobu určitou. Rychta sama pak mohla být zbavena řady poddanských povinností. Rychtář ručil za pořádek ve městě a zprostředkoval komunikaci mezi vrchností, městskou radou a poddanými. Dále se podílel na vyšetřování kriminálních deliktů a účastnil se soudních procesů. Vybíral též pokuty, z nichž mu byl vyměřen podíl, který si mohl ponechat. Účastnil se všech typů městských soudů, v nichž se řešily soudní spory, kde alespoň na jedné straně vystupovali měšťané nebo neprivilegovaní obyvatelé města.¹⁴⁶ Pro poddanská městečka je typická celková omezenost místní samosprávy. V pohusitské době se

¹⁴³ PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997, s. 398-399.

¹⁴⁴ MÍKA, A., *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 221-226.

¹⁴⁵ KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2004, s. 64.

¹⁴⁶ JANÁK, Jan; HLADÍKOVÁ, Zdeňka; DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005, s. 205-206.

již prakticky nemůžeme setkat s úřadem dědičného rychtáře. Rychtáře nadále jmenuje vrchnost. V předbělohorských Čechách byl volen mnohdy pouze na jeden rok, přesto ale existují záznamy o rychtářích, kteří tento úřad zastávali po 20 let.¹⁴⁷ Při nástupu do úřadu musel vrchnosti složit přísahu. Jeho odznakem mohla být „žíla“, kterou směl fyzicky inzultovat ty, kteří se mu stavěli na odpor.¹⁴⁸ V průběhu 16. století vzrůstala jeho funkce kontrolní a omezeny byli jakékoli jeho policejní pravomoci. To se projevilo i v povaze rychty, který již není v tehdejší právní smyslu slova svobodná, ale poddanská.¹⁴⁹ Rychtář se tedy stává dislokovaným úředníkem vrchnosti, který především dbá, aby nebyla porušována majetková práva vrchnosti.¹⁵⁰

Celkově lze říci, že rychtář měl být nejen dozorčím orgánem v poddanském prostředí, ale měl být též instrumentem, kterým vrchnost civilizovala poddané a normalizovala jejich chování. Rychtář měl být poddaným příkladem spořádaného chování. Dále vyřizoval příkazy vrchnosti posílkou po domech.¹⁵¹ Na poddanských městech řídil rychtář soudy za dohledu vrchnostenského úředníka. Je také nutné si uvědomit, že rozsah rychtářových pravomocí se lišil město od města, vesnice od vesnice, podle toho jak mu vrchnost dané pravomoci vymezila.¹⁵²

Okolností, která komplikuje historikovo bádání v oblasti civilněprávní agendy, je fakt, že řada sporů se u rychtáře řešila pouze ústně. Z tohoto důvodu se nám zachovaly především závažnější spory a skladba kriminálních deliktů a přečinů se nám jeví poněkud zkresleně. I v případě akuzačního řízení se mohl obžalovaný odvolat k městské radě, nesouhlasil-li s rychtářovým verdiktem. Ve skutečnosti ovšem rychtář sám rozhodoval pouze malé procento nejméně závažných trestných činů a přečinů, neboť i na vsi mu byli často nápomocni tzv. venkovští konšelé.

Rychtář často hrál v životě obce i zcela opačnou roli. Ze zápisů ve smolných knihách můžeme jasně vypořadovat, že se místní rychtář nejednou zapojoval do obchodu s kradeným zbožím. Není se čemu divit. Rychtář totiž měl výsadní právo provozovat krčmu, v které šenkoval alkoholické nápoje. Někdy byl oprávněn i k jejich výrobě.¹⁵³ Krčma byla místem, které sehrávalo v každodenním životě města či vsi, zcela specifickou úlohu. Snad v žádném jiném sociálním prostoru nebyla v raném novověku taková koncentrace kriminálních deliktů. Krčma byla nejen místem setkávání, ale také střetů. Dozajista nejednu potyčku zavinila

¹⁴⁷ MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičína. Díl I.. Od založení Jičína až do roku 1620*, Jičín 1906, s. 203-204.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ PROCHÁZKA, Vladimír, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963, s. 151.

¹⁵⁰ JANÁK, J.; HLADÍKOVÁ, Z.; DOBEŠ, J., *Dějiny správy v českých zemích*, s. 234.

¹⁵¹ PETRÁŇ, J., *Dějiny hmotné kultury II/2.*, s. 398.

¹⁵² MÍKA, A., *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 141.

¹⁵³ PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 152.

nestřídám konzumace alkoholu, dále se zde také ve zvýšené míře kradlo (stejný výskyt krádeží bychom našli snad už jen na jarmarcích a trzích). Přímo cíleně se zde scházeli překupníci s kradeným zbožím, které mnohdy vykupoval rychtář či krčmář (pokud funkce nesplývaly). Krčma byla také místem, kde se provozovala prostituce, ať již byla nevěstka krčmářem vydržovaná, trpěná, nebo pokud mu byla na obtíž. Ještě větším proviněním bylo stanul-li rychtář v čele selské rebelie.¹⁵⁴

8. 3. Královská města

Situace v královských městech byla odlišná. Král obdařil svá města velkou mírou samosprávy, což vedlo k tomu, že se místní patriciát snažil královskou moc omezit. Ve středověku měl král v každém městě svého zástupce, tj. rychtáře. Po husitských válkách však stoupla moc královských měst, a tak si obec začala rychtáře volit sama. Tento stav trval až do r. 1547, kdy byl do každého královského města dosazen krom městského rychtáře také rychtář královský, neboli císařský.¹⁵⁵

Městský soud se skládal z členů městské rady. Zasedala-li městská rada jako soud hrdelní, byl jednání přítomen též krevní písař. Odbýval-li se soud, obzvláště pokud došlo k použití tortury, v katovně nebo na jiném „zapovězeném“ místě, neúčastnila se ho celá rada, ale byli přítomni pouze vybraní členové, kteří kladli otázky a byli svědky, zda výslech probíhal legálně. Vznik apelačního soudu roku 1548 pak zcela narušuje autonomii městského soudu. Nejenže všechna obvolání mají být nyní zasílány na Staré Město pražské, ale zároveň jsou měšťané souzeni šlechtici, což je do té doby nemyslitelné a citelně tak utrpěla čest městského stavu. Ještě do konce 16. století byly ale zásahy Ferdinanda I. do městské samosprávy mírněny, a to především sepsáním a zavedením Koldínových práv.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s. 181-182.

¹⁵⁵ JANÁK, J.; HLADÍKOVÁ, Z.; DOBEŠ, J., *Dějiny správy v českých zemích*, s. 205.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 218.

9. Hrdelní soudnictví města Náchod v době předbělohorské

První nepřímou zmínku o privilegiu města Náchoda rozhodovat soudní pře máme z roku 1448. V tomto roce je v nejstarší náchodské městské knize, založené Janem Koldou ze Žampachu roku 1442, zmíněna existence šibenice.¹⁵⁷ Také v Náchodě rozhodovala hrdelní pře městská rada skládající se z 12ti konšelů. V čele městské rady stál purkmistr, jehož funkční období trvalo měsíc, a tak se za rok na jeho pozici vystřídalí všichni konšelé. Poté byla majitelem panství jmenována nová rada. Je pravděpodobné, že se městská rada řídila již uvedenými městskými právy od Brikcího z Licka, na konci sledovaného období pak městskými právy Pavla Kristiána z Koldína a snad i Vladislavským zřízením zemským. Narozdíl od jiných měst (např. Solnice)¹⁵⁸ o tom však nenacházíme zmínku, ani ve smolné knize města Náchoda, ani v jiných archiváliích SOKA Náchod.

Pro naše účely je samozřejmě potřeba rozebrat celý aparát mužů, které zaměstnávalo město Náchod v souvislosti s řešením hrdelních pří. Institucí, která řešila spory na panství Náchod byl vrchnostenský soud. Na tomto panství, které bylo součástí rozsáhlého dominia Smiřických, bylo právo rozhodovat hrdelní pře převedeno zcela na městskou radu, a tak i spory z přilehlých vsí náchodského panství řešili náchodští radní. Šetření a výslechy se neúčastnila městská rada v plném složení. Byl jim přítomen rychtář, který plnil funkci strážce veřejného pořádku a též se staral o zajištění případných kriminálníků v městské šatlavě.¹⁵⁹ Mohl také ohledávat místo trestného činu apod. Náchodský rychtář byl z právního hlediska poddaným pozemkové vrchnosti jako každý jiný, ačkoli byl většiny poddanských povinností zbaven.¹⁶⁰ Přesto se těšil význačnému postavení, což mohlo vést, ostatně jako u jiných vrchnostenských úředníků, ke konfliktům s ostatními obyvateli města. O tom se dovídáme z listu Albrechta Smiřického ze Smiřic z roku 1552, kterým stanovuje povinnosti rychtáře Jana Hučka, o němž zde píše, že „*pro vejstupky své byl na ten čas z něho úřad rychtářský poodložen.*“ Jelikož však sám Albrecht Smiřický považuje rychtáře za nepostradatelný prvek v městské správě, uvádí dále, že „*jest vůle má, aby on Jan Huček zase úřad rychtářský náš přijal a takto aby se choval, což jemu z poručení mého [...] rozkázáno by bylo, aby hned tak činil a jináč nic k tomu úřadu. Konšelé náchodští též což by jemu rozkázali, jak se při úřadu svém chovati by měl, aby tak činil.*“¹⁶¹ Z toho jasně vyplývá, že rychtář byl zcela podřízen městské radě a pozemkové vrchnosti. Rychtáře volili měšťané a potvrzovala ho vrchnost.

¹⁵⁷ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 1, fol. 19a.

¹⁵⁸ LÁNY, E. (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721.*

¹⁵⁹ FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích.*, s. 15-16.

¹⁶⁰ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 224.

¹⁶¹ SOKA Náchod, AM Náchod, inv.č. 1437, kt.17.

Plnil funkci výkonného orgánu městské rady a byl mu podřízen biřic, který spravoval šatlavu, staral se o vězně, příležitostně plnil úlohu městského posla a v Náchodě též plnil povinnosti rasa. V Náchodě jsou obě tyto funkce (rychtář a biřic) doloženy již ve 40. letech 15. století.¹⁶²

Důležitou osobou je také městský písař, který vedl veškerou písemnou agendu města Náchoda. Náchod neměl zvláštního „krevního“ písaře, který by se zabýval agendou hrdelního soudnictví. Osoba městského písaře hraje pro historika klíčovou úlohu, protože právě on zapisoval výpovědi obžalovaných či svědků a formuloval rozsudky.

V této kapitole podrobněji poreferuji o osobě kata. Tato pozoruhodná postava mezi společenskými typy raněnovověkého městečka neplnila pouze jí předepsanou úlohu vykonavatele popravy či kvalifikovaného pracovníka s mučícími nástroji. Žila sice na okraji společnosti jakožto osoba „snížená“, na což můžeme usuzovat vzhledem k umístění katoven, které se nejčastěji nacházely za městem či vsí.¹⁶³ V lidových představách však také kat plnil nepostradatelnou úlohu znalce lidské anatomie a člověka, který měl přístup k předmětům nepostradatelným v lidové magii. O tom ale více v kapitole věnované lidovému čarodějnictví. Nyní bude záhodno zodpovědět otázky jeho postavení v rámci městské správy.

Náchod neměl v předbělohorském období svého kata, proto si jej město muselo najímat buď z nedalekého Stárkova, a nebylo-li to možné, nezbyvalo než poslat pro něj do Hradce Králové. Jelikož cizí kat stál město Náchod tím více, čím déle se v něm zdržel, lze předpokládat, že exekuce následovala po posledním stupni mučení, na což usuzujeme z analogických situací měst, která měla právo soudit hrdelní pře, ale neměla vlastního kata.¹⁶⁴ Díky tomu se nám patrně dochovaly pro Náchod poměrně solidní záznamy o finanční stránce exekuce v 16. století v účetních knihách důchodů.¹⁶⁵

Nyní pojednám o materiální stránce hrdelního soudnictví. Nejdůležitějším místem raněnovověkého soudnictví byla šatlava. Sloužila především k zajištění podezřelých osob, ale pobyt v šatlavě bylo možné uložit i jako trest. V Náchodě byla postavena roku 1544 a skládala se z dvou podzemních místností rozdělených zídkou. Nacházela se v Tyršově ulici na místě dnešního domu č.p. 60.¹⁶⁶ Jistým nadstandardním vybavením byla kachlová kamna. O jejich existenci se dovídáme ze smolné knihy města Náchoda, kde jistý Duchek Pytlíček biřic a rasa vyznal na trápení toto: „*podkopal jsem se z šatlavy kamny a přešel jsem město přes zed'*“¹⁶⁷

¹⁶² HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 222; 237.

¹⁶³ FRANCEK, J., *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18. století*, s. 47.

¹⁶⁴ ROEDL, B., *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, s. 66.

¹⁶⁵ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 521, fol. 124.

Tamtéž, kn. 522, fol. 45, 57b, 89a, 96b, 98a, 101a, 110a, 154a.

Tamtéž, kt.260, fol. 17a.

¹⁶⁶ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 243.

¹⁶⁷ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.č. 68a, inv.č.449a, fol.18b.

Dodnes nám zůstala upomínka na místo, kde byly vykonávány drobné tresty. Kamenný pranýř postavený roku 1531 se dnes nachází na náměstí u staré náchodské radnice. Tresty smrti se prováděly na šibenici, o které jak už jsem se zmínil, existuje prvá zmínka k roku 1448. Roku 1531 byla postavena šibenice kamenná stojící na místě, které dodnes nese název Šibeniční kopec. Nedaleko šibenice se nacházelo spáleniště. Stínadla byla umístěna v dnešní Komenského ulici. První zmínka o nich je z roku 1582, kromě poprav mečem se zde též zahrabávalo zaživa a naráželo na kůl.¹⁶⁸ Tolik tedy k materiálnímu a personálnímu zázemí hrdelního soudnictví v městě Náchodě v době předbělohorské.

---

¹⁶⁸ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 329-330.

10. Hrdelní soudnictví královského města Nymburka v době předbělohorské

Také zde vykonávala městskou samosprávu stejně jako hrdelní jurisdikci městská rada, která se skládala z předsedajícího purkmistra a 12ti konšelů. Konšelé brali za své služby plat, který se nejprve skládal z pokut. Od 16. století je pak možno zaznamenat, že konšelé se na náklady města šatí či stravují.¹⁶⁹ Na rozdíl od Náchoda měl Nymburk při městské radě svého vlastního krevního písaře.¹⁷⁰

Také v královském městě Nymburce byl podstatnou součástí hrdelní jurisdikce městský rychtář a to zejména do roku 1547, kdy byla konfiskována řada městského majetku v důsledku panovnických sankcí po tzv. prvním stavovském odboji. Krom toho, že spravoval šatlavu, staral se (stejně jako v jiných městech) o dodržování obecné mravnosti, řešil menší spory a přestupky na jarmarcích a dbal na to, aby se ve městě nezdržovaly nekalé živly. O sporech řešených rychtářem v rámci civilního řízení (spory o čest aj.) nás informují např. *Knihy svědomí*.¹⁷¹ Volbu rychtáře zajišťovala obec. V královských městech bylo však nutné zajistit souhlas královského podkomořího. Rychtář jakožto policejní orgán nejčastěji zasahoval pouze v samotném městě. Bylo ovšem možné, aby ho městská rada uvolnila pro potřeby okolních vrchností. Pak mohl rychtář s pacholky pomáhat při akcích proti zločincům i v poddanských vesnicích.¹⁷² Po roce 1547 byl i do Nymburka dosazen královský (císařský) rychtář, kterému byl městský rychtář plně podřízen. Paradoxně tak rychtářská moc vzrostla na úroveň doby předhusitské.

Královská města disponovala službami krevního písaře ve větší míře než města poddanská. Přičemž spory civilněprávní mohl zapisovat i radní písař. Postavení krevního písaře nebylo nikterak záviděníhodné, neboť spolu s biřici či rychtářovými pacholky patřil mezi lidi snižené.¹⁷³ Ačkoli ostatní písaři, např. radní či důchodní, patřili obvykle k městským elitám.¹⁷⁴ Pacholky si vybíral rychtář sám, neboť obec neměla velkého zájmu na takto podřadných složkách hrdelního soudnictví.

Osobou v sociální hierarchii města Nymburka poslední, pro praktickou část hrdelní jurisdikce však nejpodstatnější, byl opět kat. Je samozřejmé, že půjčoval-li si Náchod kata ze

---

¹⁶⁹ KULHÁNEK, F., *Dějiny královského města Nymburka*, s. 216.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ SOKA Nymburk, AM Nymburk, *Knihy svědomí 1549-1558, 1558-1567*, bez inv.č.

¹⁷² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 58.

¹⁷³ KULHÁNEK, F., *Dějiny královského města Nymburka*, s. 219.

¹⁷⁴ Blíže in: BISINGEROVÁ, Marie, *Kutnohorští měšťtí písaři 15. a 16. století (písaři městských knih)*, Kutná Hora 1984.

Stárkova či Hradce Králové, byla situace v Nymburce opačná. Nymburk půjčoval svého kata především na panství okolní nižší šlechty. Při delší pracovních cestách, které musel kat vykonat, mu město muselo zajistit ochranný doprovod rychtářských pacholků či poddaných. Nejednalo se při tom o robotu, ale o placenou službu.¹⁷⁵ Kat byl, stejně jako rychtář, terčem útoků zadržených či odsouzených. Raněnovověká společnost měla dosti svérázný postoj k užití násilí. Kat a rychtář byli vystaveni fyzickým útokům daleko častěji než jiní lidé a jejich povolání by se dalo označit za rizikové. Katovo obydlí bylo na valech mezi hradbami. Tato lokalita je pochopitelně často zmiňována ve smolné knize města Nymburka, nacházela se u soutoku Mrliny a Labe.¹⁷⁶

Královské město Nymburk se na počátku 16. století řídilo magdeburským právem, jehož nejvyšší odvolací stolice v Čechách se nacházela v Litoměřicích. Od roku 1579 se pak nymburští řídili městskými práva Pavla Kristiána z Koldínu. Zlomovým rokem pro vývoj právního života v Nymburce se stal rok 1548. Tehdy zahajuje své působení apelační soud v Praze. Nymburk jakožto královské město byl na rozdíl od Náchoda brzy začleněn do nového právního systému. Světská i církevní vrchnost totiž dokázala odolávat panovníkovu přání, aby k apelačnímu soudu chodila odvolání z celých Čech. Ovšem i nymburští radní měli zájem na tom, aby výkon hrdelní i jiné jurisdikce zůstal v jejich rukou a „*nedopomáhali stranám k rozsudkům appellačním*“.¹⁷⁷ Městská rada zkrátka nebyla ochotna přijmout odvolání, nebo zdržovala jeho odeslání do Prahy.¹⁷⁸

Městský soud řešil v rámci inkvizičního či akuzačního řízení spory, kde byl aspoň jedou ze stran nymburský měšťan. Spor mohl začít žalobou, kterou mohla podat osoba jakéhokoli společenského stavu.¹⁷⁹ V případě obecného zájmu vystupoval pak jako žalobce rychtář. Po celé 16. století se zájmy města Nymburka střetávaly se zájmy okolní šlechty. Platí to i o záležitostech trestněprávních či civilněprávních. Nižší šlechtic musel přenechat výkon hrdelní jurisdikce královskému městu, a zároveň byl-li poddaný člověk dopaden ve městě, měla městská rada dle práva postupovat dále po domluvě s jeho vrchností.¹⁸⁰ Ovšem na druhé straně odmítala nižší šlechta stíhat dlužníky, kteří byli jejími poddanými a jejichž věřiteli byli nymburští měšťané.¹⁸¹ Stejně tak musela městská rada s okolní šlechtou řešit i záležitosti

---

¹⁷⁵ KULHÁNEK, F., *Dějiny královského města Nymburka*, s. 225.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 232.

¹⁷⁸ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst, II. díl*, s. 693.

¹⁷⁹ Vrchnost často hájila nároky svých poddaných osobně.

¹⁸⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 58. Je ovšem otázkou, zda-li je vůbec myslitelné, aby městská rada kontaktovala každou cizí vrchnost, která mohla sídlit i na opačném konci českého království.

¹⁸¹ KULHÁNEK, F. *Dějiny královského města Nymburka*, s. 246.

každodenního života, např. chtěl-li některý svobodný měšťan uzavřít sňatek s venkovskou ženou, která byla pouhou poddanou.

11. Osoba kata v Náchodě a Nymburce

Tuto kapitolu jsem se rozhodl pojmut jako exkurz, kde podám dostupné informace o náhodském i nymburském katovi. Zejména finanční stránka věci je vhodná ke srovnání. Kat je bezesporu pozoruhodná postava mezi společenskými typy raněnovověkého městečka. Neplnil pouze předepsanou úlohu vykonavatele poprav či kvalifikovaného pracovníka s mučícími nástroji. Žil sice na okraji společnosti, jakožto osoba „snížená“, na což můžeme usuzovat vzhledem k umístění katoven, které se nejčastěji nacházely za městem či vsí,¹⁸² v lidových představách však také plnil nepostradatelnou úlohu znalce lidské anatomie a člověka, který měl přístup k předmětům nezbytným v lidové magii.

Jádrem našich dnešních znalostí jsou však prozaické účetní materiály. V Náchodě je vyúčtování katovských služeb zachováno pro 9 případů z let 1585-1599. Z nich lze zcela jasně usoudit toto: stárkovský kat je zmíněn pouze jednou, a to roku 1585, kdy mu bylo za popravu (neuveďeno zda-li šlo o setnutí odsouzeného mečem, či o oběšení) vyplaceno 2 kopy 24 grošů (opět nevíme, zda českých či míšeňských). Uveden je i kat z Hradce Králové, který roku 1587 setnul mečem Jiříka Hentschela. Královéhradecký kat si účtoval 3 kopy 14 grošů. Ceny dalších 4 poprav (2x oběšení, 1x setnutí mečem, 1x uvedeno pouze jako poprava) se pohybují mezi 3mi kopami 10 groši a 3mi kopami 24 groši. Z toho by bylo možné usuzovat, že královéhradecký kat byl v Náchodě překvapivě častějším návštěvníkem. U zbývajících třech poprav není uvedeno, odkud kat pocházel. Jde o popravu jisté Anny, která se dopustila infanticidia, a kat ji proto zahrabal zaživa. Tato jistě náročná poprava stála město Náchod 4 kopy 6 grošů. Ve stejném roce zde byli v rámci jednoho případu popraveni 2 muži. O tomto případě se dochovala pouze zmínka v městských účtech. Neznáme jejich provinění a dokonce je jmenován pouze jeden z nich. Jedná se o Jiříka, syna po zemřelém Jiříkovi Šubířovi.¹⁸³ Za tuto dvojitou popravu si kat účtoval 5 kop 10 grošů.

Posledním zajímavým případem je pak spálení již mrtvého těla. Šlo o mrtvolu sebevraha Adama, o které jsem již referoval v kapitole o zločinech proti životu a zdraví. Kat tehdy dostal 8 kop.¹⁸⁴ Domnívám se, že tento fakt velmi dobře ilustruje vztah tehdejší společnosti k sebevrahům. Dokonce i pro kata bylo zacházení s mrtvolou sebevraha jistě krajně nepříjemnou záležitostí. Těžko říci, zda- tato událost mohla kata ve svébytném světě raněnovověké společnosti ještě více dehonestovat.¹⁸⁵

¹⁸² FRANCEK, J., *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18. století*, s. 47.

¹⁸³ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 522, fol. 98a.

¹⁸⁴ Tamtéž, fol. 154a.

¹⁸⁵ Blíže o pohřbech sebevrahů in: van DÜLMEN, R., *Bezectní lidé*, s.78.

Další výdaje byly spojeny s placením sedláků, kteří měli kata doprovodit na cestě. Ty obvykle zjednal místní posel, kterému byl vyplacen 1 groš. Sedlákům pak bylo vyplaceno 22 grošů při cestě do Stárkova pro kata a 18 grošů, když ho vyprovázeli z Náchoda. Bylo také možné poslat samotného biřice; i jemu bylo vyplaceno 18 grošů. Peníze za zapůjčení kata vyplácelo město Náchod též stárkovským měšťanům (8 grošů). Zajímavé je, že cestu do Hradce Králové si městská rada také cenila pouze na 18 grošů. Těm, kteří absolvovali spolu s královéhradeckým katem obě cesty, bylo vyplaceno 40-42 grošů. Kata bylo též nutné zavolat roku 1589, kdy se utopila jistá Ujčíková. Za „uklizení“ jejího těla si účtoval 10 kop 30 grošů. Jelikož nikde není zmíněno, že by dotyčná spáchala sebevraždu, je možno vysokou cenu, kterou si kat vyúčtoval, opět vysvětlit tím, že manipulace s mrtvým tělem někoho, kdo neodešel „řádne“ ze světa, byla značně dehonestující. Navíc manipulace s tělem takto zemřelé osoby byla již na pomezí pohodnického řemesla, které ovšem kat často zastával.¹⁸⁶

V Nymburce byl kat placen za celoročně odvedenou práci. Nejen za popravy, ale i za asistenci při tortuře. Nymburskému katovi tak byly vypláceny pochopitelně vyšší sumy. Jeho plat je pečlivě zaznamenán v knize extraktů počtů z register důchodních.¹⁸⁷ Zápis je veden tak, že suma je vepsána k roku (např. 1595) za práci vykonanou v minulém roce:

Odpracovaný rok	Vyplaceno roku	Vyplacená částka v českých groších
1589	1590	6 kop
1590	1591	6 kop 30 grošů
1591	1592	8 kop
1592	1593	8 kop 30 gr.
1593	1594	neuveдено ¹⁸⁸
1594	1595	10 kop 5 gr.
1595	1596	8 kop 45 gr.
1596	1597	7 kop 52 a ½ gr.
1597	1598	7 kop 45 gr.
1598	1599	8 kop 30 gr.
1599	1600	7 kop 52 gr.
1600	1601	8 kop 30 gr.
1601	1602	8 kop
1602	1603	7 kop 28gr.

¹⁸⁶ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 235-237.

¹⁸⁷ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Kniha extraktů počtů z register důchodních 1589-1602, bez inv. č., fol. 10b, 27b, 62b, 78a, 101a, 135b, 148b. 159a, 190a, 197a, 202b, 207a, 213a.

¹⁸⁸ Kolonka „poprávce“ je sice uvedena, ale místo pro zapsání sumy je proškrtnuto.

Zápis do knihy extraktů počtů je samozřejmě možné komparovat s příjmy dalších zaměstnanců města. Výběrově uvádím tyto:

Funkce	Odpracovaný rok	Vyplaceno roku	Vyplacená částka v českých groších
Purkmistr a úředníci	1594	1595	110 kop 18 gr.
Pan děkan	1594	1595	52 kop
Ponocný	1589	1590	11 kop 30 gr.
Písař a služebníci	1590	1591	11 kop 12 gr.
Poslové	1596	1597	7 kop 20 gr.
Hodinář	1600	1601	4 kopy 10 gr.
Žoldněř	1599	1600	2 kopy 14 gr.

Je nutné připomenout, že se nejedná o celkové příjmy těchto osob, ale o finance, které obdrželi od města. V některých kolonkách je suma dělena mezi více osob (např. purkmistr a úředníci, písař a služebníci). Kupříkladu hodinář jistě neměl problém zajistit si zakázky u soukromých osob ve městě. Stejně tak posel je zaměstnáním občasným, které umožňuje vydělávat si i jinou činností, což u kata nepřicházelo v úvahu. Čistě platově se jeho postavení rovná zhruba ponocnému, který ovšem požívá v městečku přiměřené cti. Služba ponocného není tak náročná a nenese sebou tolik rizik jako katovské řemeslo.

12. Inkviziční a akuzační proces

Neexistuje jasný klíč podle, kterého by bylo možné dělit případy na akuzační a inkviziční. Až do roku 1768, kdy vychází Tereziana, záleželo především na městské radě, zda bude vést proces jako akuzační či inkviziční.¹⁸⁹ Naše historiografie doposud nedospěla k jasné odpovědi, zda-li je možné takto členit případy v době předbělohorské.¹⁹⁰ Procesy můžeme dělit podle těchto klíčů: řešil-li je pouze rychtář, či městská rada, bylo-li teoreticky možné vynést hrdelní rozsudek, či nikoli, byl-li proces veden jako hrdelní pře, či nikoli, byl-li zapsán do knih, které evidovaly těžší kriminální delikty (smolná kniha, kniha svědomí apod.), či nikoli (rychtářský manuál apod.). Trestné činy nelze dělit podle toho, jestli bylo přistoupeno k útrpnému výslechu, neboť inkviziční procesy mohly probíhat i na základě dobrovolného vyznání. Tortura byla pouze možnost, ke které mohla městská rada přistoupit.

Jan Čížek ve své studii uvádí, že sledoval pouze inkviziční procesy.¹⁹¹ Z toho důvodu také v závěrečném přehledu dospěl k poznatku, že na panství Náchod nebyl řešen ani jeden spor o čest.¹⁹² Ty totiž obvykle řešil v Náchodě rychtář. Oproti tomu Petr Kreuz ve své diplomové práci dospěl k metodicky spornému řešení. „*Zatímco nymburská smolná kniha a k ní komplementární prameny (...) byly vytěženy beze zbytku, ze shora uvedených pramenů byly do celkových výsledků práce zahrnuty jen ty zjištěné trestné činy, za něž mohl být – alespoň teoreticky – udělen kapitální trest.*“¹⁹³ Spory o čest a další případy projednávané v rámci akuzačního řízení proberu pouze ilustrativně, jako dokreslení každodenního života do kterého zasahovala kriminální činnost. Nebude však předmětem mého zkoumání v rámci postžení práce hrdelního soudu.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ KLABOUCH, J., *Staré české soudnictví*, s. 236.

¹⁹⁰ KREUZ, P., *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, s. 63-100.

¹⁹¹ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 17.

¹⁹² Tamtéž, s. 48.

¹⁹³ KREUZ, P., *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, s. 69.

¹⁹⁴ Spory o čest jsou v současnosti historiky jako předmět bádání velmi vyhledávané. Já se jimi budu zabývat pouze okrajově. Do budoucna však počítám s podrobnějším studiem této problematiky.

13. Kriminální činy projednávané v akuzačním řízení

O drobné kriminalitě obyvatel náchodského panství, která nebyla řešena v rámci inkvizičního řízení, nacházíme zmínky i v hospodářských instrukcích a selských řádech, pomocí kterých se vrchnost snažila usměrňovat život poddaných. Dozajista by vrchnost nebrojila proti těm sociálním úkazům, které se na panství nevyskytovaly.

Opět předesílám, že tato kapitola si neklade za cíl heuristicky vyčerpát fondy SOkA Náchod a SOkA Nymburk, sledovat proměny problematiky vzhledem k času a prostoru či statisticky vyhodnotit uvedené spory o čest aj. Kapitola slouží pouze k dokreslení spektra raněnovověké kriminality.

13. 1. Spory o čest v rámci akuzačního řízení

Čest úzce souvisí se společenským stavem a právě jej vnímali lidé raného novověku „jako základní princip uspořádání společnosti“.¹⁹⁵ Mezi nižší prohrěšky proti právu a konvencím, které můžeme nazvat trestnými činy patří právě urážky na cti. Mnohdy je nebylo nutné řešit v rámci akuzačního řízení. Pokud se dotyčný omluvil, nezachovalo se nám o daném sporu ani písemné svědectví.¹⁹⁶ Raněnovověký člověk, obzvláště plnoprávný měšťan, se proti jakékoli slovní urážce své osoby musel ohradit. Kdyby tak neučinil, sám by si své cti uškodil, což mohlo mít neblahý vliv i na jeho živnost.¹⁹⁷ K urážkám docházelo i v nejvyšších patrech městské společnosti, dokonce i mezi konšely.¹⁹⁸ Omluva mohla být doprovázena podáním ruky a pronesením jisté promluvy, kterou si mohl připravit sám poškozený. Nezapomínejme, že i raný novověk je stále světem gest.

Jan Karel Hraše ve svých „Dějínách Náchoda“ soudí, že „se ženskými mívali radní často práci.“¹⁹⁹ Avšak muži nebyli na svou pověst o nic méně hákliví. Je nutné si uvědomit, že byla-li pohaněna manželka, celá věc se automaticky přenesla na i na muže, jakožto hospodáře či hlavu rodiny. Ženy se navíc často nechávaly zastupovat před městskou radou svými manžely, otci či bratry. Spory o čest jsou pro Náchod evidovány od roku 1568, přičemž zásadní nárůst materie týkající se toho tématu přichází v 90. letech 16. století.²⁰⁰ Spory o čest

¹⁹⁵ van DÜLMEN, R., *Kultura a každodenní život v raném novověku, II. díl*, s. 171.

¹⁹⁶ BURKE, P., *Žebráci, šarlatáni, papežové*, s. 145.

¹⁹⁷ van DÜLMEN, R., *Bezectní lidé*, s. 61.

¹⁹⁸ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 251, 253.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 273.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 273.

nebyly vedeny jen kvůli tomu, že si dva lidé vynadali, ale také pokud jeden osočil druhého z krádeže či opilství.

Byl-li ovšem někdo přehnaně citlivý na svou pověst a často chodil za obecními staršími se stížnosmi na své sousedy, je pravděpodobné, že se žalobám takové osoby po čase přestala věnovat pozornost. Tento fenomén samozřejmě nemůžeme historicky zmapovat, ale je dobré si uvědomit, že konšelé mohli spory o čest „řešit“ i touto cestou.

Zajímavou otázkou zůstává, čím se lidé v předbělohorské době mohli navzájem urážet. Difamující spojení s katovou osobou již bylo naznačeno. Tak například 19. srpna roku 1603 *„obvinila jest Mandaléna Sládková Annu Čapkovou z nářku na poctivosti, že by Anna Čapková mluvití měla jí vůči, že jest od kata vyprošena a kurva stará a že neví co je a odkud je, neníli katova dcera. Anna Čapková tomu jest odepřila, že to pravda není, že toho nedokáže hrdlem, ani statkem. Mandaléna Sládková zas že by její matka byla kurvou. [...] Jest jim nalezeno, aby jedna každá strana svědky ukázali v čase právním. [...] Za Mandalénu Sládkovou slíbil Lazar Žid [...] a za Annu Čapkovou slíbil Todiáš Čapek syn.“*²⁰¹ Oba svědkové by v případě křivého svědectví byli trestáni pokutou pěti kop českých grošů. Spor je nakonec vyřešen tak, že *„Mandaléna Sládková s Annou Čapkovou tak jakž jest mezi nimi rozepře o náрек vznikla, jsou se při právě spokojily, a to což jest se mezi nimi zběhlo sobě jsou na ukázání práva odpustily a sobě toho na budoucí časy ničím zlý, že připomínati nebudou.“*²⁰² Závěrečná formule je velice důležitá. Pokud by některá z dotyčných slib porušila, musela by složit do vrchnostenské pokladny 10 kop českých grošů. Tím městská rada chtěla zamezit neustále se opakujícím sporům mezi dvěma znepřátelenými jedinci či skupinami.

Stejného roku došlo i k porovnání mezi Jindřichem Šišlou a Matoušem Kaše. *„Jakož jest se spor mezi nimi stal. [...] Jsou sobě to všechno z ouplna odpustili.“*²⁰³ Je zajímavé, že tito dva měli být v případě porušení slibu sankcionováni pouze čtyřmi kopami českých grošů. Vcelku lze předpokládat, že pokud nebyla jedna ze stran příliš tvrdohlavá, nebylo důvodu ke sporům. Finance jistě nechtěl obětovat nikdo. A pokud nebyli svědci, mohl obviněný kontrovat tím, že výměna vulgarizmů byla oboustranná.

Někdy byla urážka na cti doprovázena fyzickou inzultací. Týž rok Marek krčmář obvinil Ondřeje uzdaře, *„že jest v domě jeho na truňku piva sobě počínati měl a k posměchu mluvití i houkati a nad ním se potrásati a políček že jest mu dal. [...] A že neví čím jest,*

²⁰¹ SOkA Náchod, AM Náchod, Rychtářský manuál z let 1603-1632, kn.34, inv. č. 835, fol. 3b.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

voslem-li jest.“²⁰⁴ Ondřej vše popřel. Jak kauza dopadla, to již písař do rychtářského manuálu nezaznamenal.

Ve sporu z r. 1604 je výslovně zmíněno, že se stala „*smlouva o porovnání přátelské při právě rychtářském mezi Martinem Krakovčikem a Zuzanou, manželkou Jana Klamenta, jakž jest se mezi nimi nějaké dotknutí o zhanění poctivost při truňku vína v domě pana Pavla Čubky při přítomnosti mnohých lidí [...] zběhlo.*“²⁰⁵ Ačkoli se dá předpokládat, že spory v rychtářském manuálu řešil vždy rychtář na svém právu, je spodivem, že se tato pregnantní formulace nevyskytuje v úvodu všech sporů, které zde jsou zachyceny. Což opět ilustruje, že s tehdejšími úředními spisy soudní provenience je třeba nakládat obezřetně.

První skupinou hrdelních pří, kterou vymezuje Petr Kreuz ve své studii²⁰⁶, jsou delikty proti ideologickým základům feudálního státu. Petr Kreuz tam zařadil i urážku královského (císařského) rychtáře. Není možné tento trestný čin zahrnout mezi spory o čest? Dle systému klasifikace Jaroslava Pánka urážka rychtáře spadá pod delikty proti představitelům místní samosprávy, a proto o nich pojednám na příslušném místě.

Také v královském městě Nymburce byli spory o čest na denním pořádku. Josef Bosák roku 1563 napadl čest Voršily Buršové těmito slovy: „*Zvyjebená psice, že jest směla chudý lidi šiditi, zbohatla!*“²⁰⁷ Ještě hrubších slov zvolila Lída Karaska, když se obořila na Annu Herynkovou na nazvala ji „*kurva pojebaná.*“²⁰⁸ Spor mezi obyvateli města mohlo způsobit zaběhlé kuře či nepitelné pivo. Slovní výměny vulgarismů se dopouštěli lidé na okraji společnosti i plnoprávní měšťané v hojně míře.

13. 2. Drobné kriminální delikty řešené v akuzačním řízení

Spory o čest ale nebyly jedinými, které lze zařadit do kolonky lehčí kriminality. Konšelé dále dbali na to, aby se místní řemeslníci či kupci nedopouštěli drobných přestupků při provozování svých živností a aby obyvatelé městečka zbůhdarma neutráceli čas a peníze při hře v kostky, za což je mohl stihnout trest v podobě pokuty ve výši 15ti grošů bílých. Stejný trest by je stihnul také pokud by během adventu navštívili krčmu. Bylo též zakázáno pohybovat se na veřejnosti ozbrojený. Za tento přestupek mohl být dotyčný dočasně vsazen do šatlavy a zbraň mu mohla být zabavena. To vše se dočítáme ve „*Zřízení a svolení vši*

²⁰⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, Rychtářský manuál z let 1603-1632, kn.34, inv. č. 835, fol. 4a.

²⁰⁵ Tamtéž, fol. 7b.

²⁰⁶ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 53.

²⁰⁷ KULHÁNEK, F.: *Dějiny královského města Nymburka*, s. 249.

²⁰⁸ Tamtéž.

obce“ z roku 1521, které je vepsáno do register purkmistra města Náchoda.²⁰⁹ Kdo je však zasvěcen do problematiky každodenního života v raněnovověkém městečku, ví že toto normativní nařízení nelze brát zcela vážně a nelze si podle něj vytvářet obraz tehdejší společnosti. Jak uvidíme dále, zbraněmi se to na Náchodsku jen hemžilo. Zákaz se navíc nevztahuje pouze na ručnice, ale i na prosté tesáky, šavle apod. Jako zbraň mohl sloužit i vhodný nástroj nezbytný k výkonu řemesla. Za všechny lze uvést sekeru. Specifická mentalita tehdejších lidí a důraz na roli cti ruku v ruce s konzumací alkoholu vedly k nejednomu konfliktu, který mohl často, byť nechtěně, končit smrtí jednoho z účastníků. Stejně tak se asi stěží vzdali náchodští muži svých her a sedánek v krčmě. Hazard či zanedbávání návštěvy kostela byly problémy, které velice trápily náchodskou vrchnost a městskou radu. Stejně tak konšelé dohlíželi nad dodržováním čistoty ve městě. Bylo tedy zakázáno lít sousedovi splašky do dvora, naopak bylo nutno čistit společné strouhy, jak se opět dovídáme z purkmistrovských register.²¹⁰

Další spory které musel řešit rychtář byly například spory o dluhy či nařčení z krádeže. Lze předpokládat, že pokud se krádež neprokázala, nebo byl-li obviněn náchodský měšťan či obyvatel města, nepřišla kauza před městskou radu a nebyla zapsána do smolných knih. Rychtářský manuál dále obsahuje např. vyručení z šatlavy.²¹¹ Jsou-li zadržení vyručení z šatlavy pod podmínkou za jejíž porušení propadají hrdlem, lze hovořit o hrdelním reversu. Tyto reversy jsou ovšem zapsány i ve smolné knize města Náchoda. Jedná se tedy o další úkaz, který bychom dnes označili jako nedůslednost ve vedení agendy. Manuál dále eviduje i netradiční spory jako např. spor o zabití psa.²¹²

Drobná kriminální delikty byly často řešeny na bázi sporu. Bylo nutné, aby měšťan či obyvatel města Náchoda vznesl žalobu. Těžší kriminální činy byly řešeny automaticky. Potrestání viníka bylo obecným zájmem a roli žalobce plnila městská rada personifikovaná rychtářem. Klasifikace a vypracování metodologie vhodné pro zpracování deliktů tohoto druhu je úkolem, který naši historiografii teprve čeká. V této kapitole jsem jen naznačil jaké všednodenní starosti spojené se soudními a policejními institucemi v poddanském městě mohl mít raněnovověký člověk.

---

²⁰⁹ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 256.

²¹⁰ Tamtéž, s. 258.

²¹¹ SOKA Náchod, AM Náchod, Rychtářský manuál z let 1603-1632, kn.34, inv. č. 835, fol. 87b, 137b.

²¹² Tamtéž, fol. 107b.

13. 3. Těžké kriminální delikty řešené v akuzčním řízení

V této kapitole pojednám o deliktech, které by za normálních okolností měl řešit hrdelní soud. Jde o vraždy, krádeže či mravnostní delikty. Z důvodů nesystematičnosti předbělohorského soudnictví však byly řešeny dohodou či alternativním trestem, který byl vyneseno v rámci akuzčního řízení. Jan Čížek ve své studii tyto zločiny nepojal mezi relevantní.²¹³ Oproti tomu Petr Kreuz veškerá soudní řízení týkající se vraždy, zabití a jiných těžkých deliktů, zahrnul do svých statistik v práci o hrdelním soudnictví města Nymburka.²¹⁴ Proto o nich pojednám až v kapitole o zločinech proti životu a zdraví.

Do zápisů ve smolné knize se nemusely dostat ani těžší zločiny. Nemusely být ani předmětem trestního řízení. Mezi tyto trestné činy se počítá vražda, žhářství (dobový termín „paličství“), krádež, loupež, znásilnění či padělání mince. Zajímavým fenoménem jsou tzv. „smlouvy o vraždu.“ Na náchodském panství je můžeme sledovat již od poloviny 15. století, ale zasahuje i do údobí, kterým se zabývám. Tyto smlouvy stanovují, za jakých podmínek jsou pozůstalí oběti ochotni upustit od udání a trestního stíhání v rámci hrdelní pře. V raném novověku přechází vražda ze sféry práva soukromého do sféry veřejného práva. Žalobcem je tedy vrchnost. Instituce hrdelního soudnictví dává vrchnosti v raném novověku účinnější prostředky, jak trestat hrdelní zločiny. Majitel panství si byl vědom, že osedlí, respektive platy, které odevzdávali vrchnosti, jsou pro něj největším bohatstvím. Naproti tomu neusedlí pobudové nejenom nepřinášeli žádný užitek, ale veškerá jejich existence byla na úkor panství.

První případ z roku 1459, kdy je z vraždy obžalován rychtář z Horní Radechové Bartoš Chlubka, napovídá, že „smlouvu o vraždu“ bylo možné využít i v případech, kdy nebylo zcela jisté, zda-li je obviněný opravdu vrahem. Městská rada sáhla k této variantě, aby „z menšího zlého větší nevzrostlo.“ Chlubka byl nucen zaplatit pozůstalé vdově Drlíkové 10 kop jako náhradu za manžela.²¹⁵ Do sledovaného období spadá vražda z roku 1545. Tehdy se jistý Martin Troskovec sám před právem náchodským přiznal k vraždě. Po dohodě s příbuznými složil pokutu 35 kop míšeňských grošů. Důležitou součástí smlouvy byla i podmínka, že pozůstalí zavražděného již nebudou vraha více pronásledovat či hanit na cti. Tato podmínka je formulována větou „A tak na budoucí časy s obou stran nic víc sobě toho vzpomínati nemají ničím zlým a jejich budoucí.“²¹⁶ Ve sledovaném údobí 1513-1620 nacházíme v „Knihách přátelských smluv a narovnání“ celkem 4 smlouvy o vraždu. Je nutné

²¹³ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 9-52.

²¹⁴ KREUZ, P., *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, s. 63-100.

²¹⁵ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 261-262.

²¹⁶ SOKA Náchod, AM Náchod, inv. č. 403, kn. 22, fol. 12b, 13a.

si povšimnout, že pokuta, která byla vyplacena pozůstalým, nebyla fixní. Zapláceno bylo, vždy v míšeňských groších, 35 kop (1545), 60 kop (1552), 16 kop (1557) a 12 kop (1564). Těžko říci, zda hrála roli zámožnost vraha, či potřeby pozůstalých. Poslední smlouva o vraždu byla uzavřena roku 1622, kdy bylo pozůstalým vyplaceno 15 kop grošů míšeňských. Je otázkou, do jaké míry jde pouze o výjimku, kterou je možno doložit v pobělohorské době i na jiných panstvích, či jestli se jedná o opravdový přežitek v rámci soudního systému.

Knihy přátelských smluv se však netěší ediční pozornosti archivářů, na rozdíl od smolných knih, a tak je těžké komparovat tuto kauzu s případy z jinými regionů.²¹⁷ Zcela nezařaditelná je pak zmínka z roku 1599, kdy je sice Václav Holub obviněn z vraždy, ale pro nedostatek důkazů je zproštěn viny. Přesto ale daroval pozůstalým „z lásky přátelské“ 90 (!) kop míšeňských grošů. Jaké měl dotyčný motivace pro tento velkorysý dar nevíme. Písař neměl potřebu tento skutek vysvětlovat a jen o celé kauze informuje.²¹⁸ Celý problém je možné sumarizovat tak, že smlouvy o vraždu byly běžné tam, kde pachatelem byl měšťan nebo obyvatel města Náchoda. V prvním zmiňovaném případě se jedná dokonce o rychtáře, tj. osobu velice váženou.

Další spory, které byly urovnány smluvně se pak týkají krádeží obilí, dobytka apod. Řada těchto zlodějů a zlodějíčků měla být trestána na hrdle, ale byla jim udělena milost. Tomuto fenoménu, kdy je usvědčený buď vyprošen nebo mu je udělena milost samotnou vrchností se budu věnovat později. Zajímavé je, že i zápisy o usvědčených zlodějích, kterým je udělena milost nebo jsou vyprošeni se nacházejí v „Knize přátelských smluv a narovnání“ z let 1588-1676²¹⁹ i ve smolné knize města Náchoda.

Zbytek zápisů v „Knihách přátelských smluv a narovnání“ pak tvoří smlouvy o urovnání sporů. Mnohdy se ani nedovíáme čeho se spor týkal. Zmíněny jsou pouze strany, které vedou spor a připojena bývá formule „*nemají toho sobě vzpomínati na věky, ani jejich přátel a jestliže by která strana vzpomenula druhé straně, tedy proti své cti a víře učinila.*“, apod.²²⁰

Vzhledem k vymezení práce jsou však podstatné trestné činy, které spadají do pravomoci hrdelního soudnictví. V „Knihách přátelských smluv a narovnání“ jsou zaznamenány i kauzy, ve kterých byl vynesena rozsudek smrti, později je však odsouzenému udělena milost. Od poloviny 15. století až do 30tileté války jsou zde evidovány zápisy o vdaných ženách, které zcizoložily. Ještě počátkem 15. století byly takové ženy obvykle vypovězeny z města. Jistá Anna, manželka Matěje Koukala, byla roku 1627 dokonce ušetřena

²¹⁷ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 263-265.

²¹⁸ Tamtéž, s. 266-267.

²¹⁹ SOKA Náchod, AM Náchod, inv. č. 404, kn. 23.

²²⁰ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 269.

i tohoto alternativního trestu a bylo jí pouze nakázáno, aby se svým manželem žila nadále řádně. Byl s ní také sepsán hrdelní revers. Pokud by se Anna opět provinila proti šestému příkázání, měla být bez možnosti požádat o milost popravena.²²¹

---

²²¹ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*. s. 271.

14. Trestné činy proti oficiální ideologii

Značně různorodou skupinou deliktů je kategorie „trestných činů proti oficiální ideologii.“ Zahrnuje kauzy, v nichž byly řešeny činy proti feudálnímu zřízení i proti církevnímu učení. Jde o velezradu, urážku panovnické moci či urážku těch, kteří ji reprezentují (úředníci, královští rychtáři apod.). To samé platí i pro patrimoniální správní aparát či pozemkovou vrchnost. Prohřešky proti křesťanské věrouce lze dělit na lehčí prohřešky (rouhání)²²² a závažné trestné činy (čarodějnictví či kacířství). Zločinem, který přesahuje do majetkové trestné činnosti je svatokrádež.²²³

V pramenech datovaných před rokem 1620 tvoří jádro této skupiny zločiny kvalifikované jako čarodějnictví. V 2. polovině 17. století naopak stoupá počet případů blasfémie či přechovávání nekatolických knih. Je samozřejmé, že tento nárůst je způsoben větším zájmem soudního aparátu o tyto zločiny. Častým prohřeškem je také urážka kultu významného světce. V Čechách je to nejčastěji Jan Nepomucký.²²⁴

Na panství Náchod jsou ve sledovaném období zaznamenány 3 případy čarodějnictví.²²⁵ Pro královské město Nymburk existuje zmínka o 17ti případech čarodějnictví.²²⁶ Ve 13ti případech se jedná o kombinaci s jinými trestnými činy, především krádežemi či jinou majetkovou trestnou činností (např. travičství dobytka). Dva případy je možno definovat jako lehčí forma čarodějnictví tzv. pověrečné praktiky.²²⁷ Ve třech případech travičství neshledala nymburská městská rada vliv čarodějných praktik, a proto je do této kategorie nezařazuje.²²⁸ Jedná se jak o zločiny proti životu a zdraví (zavraždění několika osob kombinací *utrejchu* a jedovatých hub), tak o zločiny proti majetku (travičství dobytka).

Doplňkovým trestným činem je rouhačství. Zaznamenáno je pouze v Nymburce.²²⁹ Můžeme jen spekulovat, jestli byly městské soudy v předbělohorských Čechách tak benevolentní, že tento trestný čin přehlížely. Absence tohoto zločinu v pramenech

²²² Někdy je možné hovořit o tzv. rouhačské kultuře. Jejím centrem byla krčma. Dále je spojena s hazardními hrami (kostky, karty), které byly opakovaně zakazovány vrchnostenskými instrukcemi. Blíže in: TINKOVÁ, D., *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 195.

²²³ Míneho odcizení posvěcených předmětů (kalich, monstrance). V širším smyslu slova je možné za svatokrádež považovat i blasfémii či znesvěcení hostie apod.

²²⁴ FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 59.

²²⁵ V přehledu Jana Čížka jsou označeny jako případy č. 3, 14 a 15. In: ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 22-24.

²²⁶ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 28, 47, 60, 67, 68, 71, 157, 209, 212, 213, 219, 230, 231, 237, 257, 258 a 263. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

²²⁷ Tamtéž, případy č. 257 a 263, s. 367-459.

²²⁸ Tamtéž, případy č. 99, 101 a 204, s. 367-459.

²²⁹ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 248 a 251. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

náchodského panství může dovést k úvahám, že nymburští jakožto přímí poddaní krále byli v letech, kdy se v Čechách vyostřovaly konfesní spory, přísnější v případech blasfémie.

14. 1. Čarodějnictví

Svéráznému fenoménu raněnovověké společnosti se dostalo až příliš mnoho pozornosti historiků, popularizátorů i romanopisců. Čarodějnictví je však zcela běžným trestným činem, který je možné dohledat v agendě většiny hrdelních soudů v Čechách a na Moravě. Jedná se též o vděčnou oblast pro rozvíjení interpretační a teoretické nadstavby historické vědy. Rozličné praktiky, které byly označovány jako čarodějnictví znemožňují podat jasnou definici pojmu. Čarodějnictví mělo pomoci lidem dosáhnout jejich cílů za pomoci speciálních praktik, které měly zajistit pomoc nadpřirozených sil. V případě travičství se však z dnešního pohledu nejedná o nadpřirozené praktiky, ale pouhou výrobu jedu. Zde je možné vypomoci si definicí právně-historickou: čarodějnictví je to, co soud shledá čarodějnictvím.

Dříve než přistoupím k rozboru procesů na náchodském panství a v královském městě Nymburce, pohovořím o několika základních otázkách spojených s problémem čarodějnictví. Spornou otázkou je, zdali a do jaké míry bylo čarodějnictví tzv. ženským zločinem. Byly skutečně v drtivé většině procesů souzeny ženy? Ano, na náchodském panství byly ve všech třech případech odsouzeny za čarodějnictví ženy. Je ovšem nutné si uvědomit, že řada činností, které byly s čarodějnictvím spojovány, byla prováděná právě v rámci „ženské“ části mikrokosmu raněnovověkého města, městečka či vsi. Asistence při porodech, rady nezkušeným dívkám a s tím spojené podávání nápojů, které měly vyvolat potrat předurčovaly ženy znalé porodnictví k tomu, aby byly častým terčem nařčení z čarodějných praktik. Rovněž znalost bylin a jejich léčivých i smrtících účinků byla vlastní spíše ženské části populace. (Je ale nutné si uvědomit, že v raném novověku lze předpokládat větší znalost léčivých rostlin u celé populace.) Muži oproti tomu často obstarávali magické předměty, především části těl viselců, tj. oběšených, o nichž se tradovalo, že jejich prsty či jiné údy mají magickou moc. Nahlédneme-li do pramenů, zjistíme, že poměr mužů a žen odsouzených za čarodějnictví je mnohem více v rovnováze než se obecně soudí.²³⁰ Obvykle se disproporce mezi počtem odsouzených zdůvodňuje také oblibou mizogynních pasáží Bible či patriarchálním charakterem raněnovověké společnosti.

²³⁰ Na řadu těchto otázek se pokusil najít odpověď Petr Kreuz v předmluvě ke knize Jindřicha Francka *Čarodějnické příběhy*. Petr Kreuz se zde také pokusil čtenáře ve stručnosti seznámit s historiografií a vývojem jednotlivých názorů na tuto problematiku. In: FRANCEK, J., *Čarodějnické příběhy*, s. 5-30.

Pohled historiků na čarodějníky, kteří stanuli před hrdelním soudem se v průběhu let značně lišil. Česká historiografie se touto otázkou zabývá od konce 19. století a to především v dílech průkopníků kulturní historie Josefa Svátka, Zigmunda Wintera a Čeňka Zírta.²³¹ Leitmotivem tehdejších kulturních historiků byla obrana „obětí“ na lavici obžalovaných. Vyzdvihována byla především nehumánnost soudců a pokrok, který v tomto ohledu přineslo 19. století. Stejně linky se drželi autoři monografií o historii Náchoda a Nymburka Jan Karel Hraše a František Kulháněk.²³² Jelikož není nutné snažit se vyčerpat bezbřehou literaturu věnující se čarodějnictví, přejdu ihned k základním dílům marxistické historiografie, které se snažily problematiku spíše popularizovat. Jde o díla Josefa Kočího a Bedřicha Šindeláře.²³³ Není nutné zdůrazňovat neúnosnost základních tezí, které se snaží spatřovat v inkvizičních procesech s čarodějnicemi způsob, jakým katolická církev demonstruje převahu nad prostým lidem. Spíše zaráží fakt, že se oba autoři obešli bez pečlivého studia pramenného materiálu. Již Petr Kreuz upozornil, že prameny jsou citovány účelově. Práce s archiváliemi je nahodilá a často je použito nevyhovujících edic.²³⁴ Bedřich Šindelář pracoval ve větší míře než Josef Kočí se zahraniční literaturou. Nebylo ovšem možné seznámit tehdejší čtenáře v Československu s novými závěry západoevropských či amerických historiků, a tak se autor omezil na deskripci procesů. Z domácí produkce posledních let bych vyzvedl již citovanou práci Jindřicha Franka,²³⁵ kterou doplnil fundovaným úvodem Petr Kreuz.

Na základě této výběrové edice, která je navíc zpracována pro populárně-vědecké účely, jsem rozdělil případy do tří základních skupin:

---

²³¹ SVÁTEK, J., *Obrazy z kulturních dějin českých, II. díl.*
WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst. II. díl.*
ZÍRT, Č., *Mech z oběšencovy lebky za Rudolfa II.*, s. 361.

²³² HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první.*
KULHÁNEK, F., *Dějiny královského města Nymburka.*

²³³ KOČÍ, J., *Čarodějnické procesy.*

ŠINDELÁŘ, B., *Hon na čarodějnice.*

²³⁴ KREUZ, Petr, *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, PHS 34, 1997, s. 127.

²³⁵ FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha-Litomyšl 2005.

1. Lidé, kteří skutečně ohrožovali společnost. U nich je často zjištěna i jiná trestná činnost (krádeže, travičství atd.).
2. Lidé, kteří společnosti neškodili, ale jejich chování bylo v rozporu s tehdejší představou o počestném životě.²³⁶ Nelze argumentovat tolerancí k odlišnému chování, jak je zvyklý člověk 21. století. Pro člověka raněnovověké Evropy bylo zásadním problémem, že jedna osoba, která se zabývá lidovou magií, může uvrhnout Boží hněv či jinou pohromu na celou vesnici. Vesničané takovou osobu museli separovat či zlikvidovat. Nutno si také uvědomit, že vazby v raněnovověké vsi jsou mnohem těsnější. Svou roli sehrála i hysterie. Byl-li například někdo velmi znalý léčivých bylin, vyvstala okamžitě otázka, zda by nemohl těchto znalostí zneužít k trávení dobytka apod. Z pramenů je znám případ sedláka, který nakládal hlísty do medu a přikládal je na nohu zraněného dobytčete. Stejněho druhu je i slavný případ, který odstartoval procesy na panství Velké Losiny, kde byla krávkě podána hostie, aby se zvýšila její dojnost. Je samozřejmé, že takováto činnost nikomu neškodila.
3. Lidé, kteří se octli v čarodějnických procesech, které vedl inkvizitor za účelem získání majetku odsouzených. Zde mohlo zcela chybět reálné jádro sporu. Takové procesy zastavila jen zpětná kontrola vyšších úřadů, k čemuž docházelo jen zřídka. Fakticky se ovšem jedná o procesy, které byly vedeny protiprávně a o skutečném raněnovověkém čarodějnictví mnoho nevyprávějí.

Zjednodušeně poreferuji o zahraničním bádání, které osciluje mezi pojetím Carla Ginzburga a Richarda van Dülmena. Klasik a spoluzakladatel italské mikrohistorické školy se tématu věnoval ve třech monografiích, které byly v posledních letech přeloženy do češtiny.²³⁷ Základní snahou autora je představit čtenáři neškodné vesnické kultury, které jsou dlouhodobou činností inkvizitorů, jakožto nositelů oficiální kultury, přetvořeny v ukázkové satanistické obřady.²³⁸ Podobně je tomu i v případě mlynáře Menocchia, jehož svérázný a neucelený výklad světa je manipulován a postupně přetvořen k obrazu vyšetřujících orgánů.²³⁹ Richard van Dülmen razí opačné stanovisko. Krom osob, které byly obžalovány neprávem, lze předpokládat, že čarodějníky byli lidé se zlou pověstí, kteří se svým chováním sami vyčlenili

---

²³⁶ V tomto kontextu jde o počestnost ve smyslu odmítání lidové magie či čarodějnických praktik, a nikoli vyhýbání se smilstvu, cizoložství, aj.

²³⁷ GINZBURG, C., *Sýr a červi*.

Týž, *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha 2003.

Týž, *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002.

²³⁸ Týž, *Benandanti*.

²³⁹ Týž, *Sýr a červi*.

z vesnické/městské pospolitosti.²⁴⁰ Richard van Dülmen ovšem dospívá k pozoruhodnému paradoxu. Na jedné straně se mohl člověk provozující čarodějnictví znelíbit svým sousedům, na druhé straně musel pověrečné praktiky používat k „*obraně před zvláštními nemocemi lidí a dobytka, před špatným počasím, nehodami, požárem nebo pádem, stejně jako před činy zlých lidí.*“²⁴¹ Richard van Dülmen problematizuje i Ginzburgovy závěry týkající se konfliktu oficiální a lidové kultury: „*Magické myšlení nevycházelo z myšlenkově uzavřeného systému výkladu světa, jenž by soupeřil s vědami nebo s křesťanskou věroukou.*“²⁴²

Od teoretických diskuzí nyní přejdu ke konkrétním případům. Na panství Náchod nedošlo v předbělohorské době k cílenému stíhání čarodějnic. Tři dochované případy je možné definovat jako nahodilé soudní spory. První případ není datován. Jan Karel Hraše se domníval, že případ se řešil okolo roku 1530.²⁴³ Josef Čížek jej datoval před rok 1534.²⁴⁴ Text je psán ve 3. osobě a jeho autentická výpovědní hodnota je zřejmě ještě o něco nižší než u ostatních kauz ve smolné knize města Náchoda, do které byl případ patrně dodatečně vložen.²⁴⁵ Obžalovaná je označována jako Šmidrykalka. Jedná se o těžší případ, kdy bylo zneužito znalostí bylin k úkladné vraždě. Šmidrykalka otráвила svého zákonitého manžela patrně proto, aby mohla navázat milostný poměr se svým pacholkem, kterému připravila nápoj lásky. Lektvar připravila z „*psího sádla, [...] prachu, a to sú všecko smísily s pivem.*“²⁴⁶ Tento lektvar poslala po jisté Důře nožířce, protože „*to sú mu samy nesměly dáti.*“²⁴⁷ Na mučení se také dozнала, že „*jest nebožtíka pasíře Kubu otráвила s Přibíkovou z Mýta a že sú listu upekly a tím lidi trávily.*“²⁴⁸ Šmidrykalka byla popravena neznámým způsobem. Písař se o její smrti zmiňuje pouze takto: „*za své nešlechtné skutky jest smrt vzala.*“²⁴⁹

Nebylo výjimkou, když inkviziční stíhání začalo na popud třetí strany. 29. října 1540 byli vyslýcháni dva zločinci. Jedním z nich byl Moc z Adršpachu, který pomohl dvěma vězňům k útěku z vězení na náchodského zámku. Spolu s ním byl zadržen i jistý Martin, syn Markové, který „*ukradl v špitále Mandě bábě kožich a 24 grošů bílých*“.²⁵⁰ Martin uvedl, že ho k tomu navedla „*Markyta stará biřicka.*“²⁵¹ Markyta téhož dne „*vyznala, že udělala*

²⁴⁰ van DÜLMEN, R., *Historická antropologie*, s. 52-55.

²⁴¹ van DÜLMEN, R., *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, III. díl, s. 83.

²⁴² Tamtéž, s. 79. Pro základní shrnutí Ginzburgovy koncepce doporučuji předmluvu k jeho stěžejnímu dílu *Sýr a červy*. In: GINZBURG, C., *Sýr a červi*, s. 11-22. Ginzburg zde přímo navazuje na dílo ruského sémiotika a literárního vědce Michaila Michajloviče Bachtina. Především: BACHTIN, M. M., *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*.

²⁴³ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 326.

²⁴⁴ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 22.

²⁴⁵ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, volně vloženo.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol.6a

²⁵¹ Tamtéž.

*Mocovi a Martinovi [...], že se nemohli poznati. [...] Též vyznala, že udělala v chlebě jim to, dala snísti Martinovi Beranovi a Volavčeti, že se poznati nemohli. [...] Též vyznala, že komuž to udělá, že se poznati nemůže ani toho opravití.*²⁵² Bohužel se nedozvídáme skutkovou podstatu trestného činu. Delikt je popsán velmi nejasně. Jaký trest Markyty čekal a zdali byla vůbec trestána, není v zápise zmíněno. Jelikož byly všechny tři osoby vyslechnuty ve stejný den, je možno brát tuto kauzu jako jeden případ. Nevedl ovšem k rozpoutání hysterie a čarodějnictví je tu zločinem, kterému městská rada věnovala spíše menší pozornost.

Poslední proces s čarodějnicí na náchodském panství je datován rokem 1546. Jeho obětí je Dura, pastušina z Vysokova, za kterou lidé chodili, aby jim pomohla v milostných vztazích. Rychtářka, jejíž pacholek se měl ženit se ptala Dury, neví-li jak to udělat, „*aby na sebe laskaví byli.*“²⁵³ Dura odpověděla, že „*slýchala od chodce, aby laštovičí (vlaštovčí – pozn. aut.) hnízdo vzal na domě a vložil pod hlavy do lože a na tom aby líhali, že na sebe laskaví budou.*“²⁵⁴ Dura dále „*vyznala, že jídávala sádlo kancový s vlasy, aby na ní muž laskavý byl [...]* Též na tom umřela.“²⁵⁵ Způsob poprav je opět neznámý.

Ve všech třech případech tedy byly obžalovány ženy. V případě Šmidrykalky je čarodějnictví spojeno se zločinem proti životu a zdraví a trest smrti je namístě. V případě Markyty o trestu není žádná zmínka. Lze předpokládat, že řečeno mluvou předbělohorských pramenů, „činila lidem zle.“ Vzhledem k tomu, že ji udali lidé, kteří sami seděli na lavici obžalovaných, nemusel městský soud v jejím případě sáhnout ke kapitálnímu trestu. Dura, která jako jediná ze tří náchodských čarodějnic praktikovala tzv. bílou magii, byla popravena. Zprávy o klasickém způsobu poprav v procesech s čarodějnicemi (tj. upálení) tedy nejsou. Náchod tak je hrdelním soudem, v jehož katastru nedošlo k rozpoutání honů na čarodějnice, ale v jehož agendě se tento prvek přirozeně vyskytoval, neboť byl součástí každodennosti 16. století.²⁵⁶

Struktura nymburských procesů s čarodějnicemi je o poznání spletitější. Podrobně se problematikou nymburských procesů s čarodějnicemi zabýval Petr Kreuz.²⁵⁷ Autor pouze okrajově zmiňuje počátky čarodějnictví na Poděbradsku a Nymbursku v 50. a 60. letech 17.

---

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol.6b

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Podobně je tomu např. v Chlumci nad Cidlinou. V tamní smolné knize je do roku 1620 zaznamenáno 5 případů čarodějnictví. V 5ti procesech byli odsouzeni 4 muži a 1 žena. Ve třech případech soud rozhodl, že obžalovaný má být upálen. V jednom z těchto případů se rozhodl zmírnit trest na stětí mečet. In: FRANCEK, Jindřich, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha-Litomyšl 1993, s. 149-150. V agendě menších soudů, jako např. hrdelní soud města Solnice, se nemusí vyskytovat žádný případ čarodějnictví. V letech 1569-1614 je v tamní smolné knize zapsáno 23 kauz. In: LÁNY, Emil (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, Liberec 1948, s. 21-58.

²⁵⁷ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 127-161.

století. Hlavní pozornost věnuje procesům na počátku 17. století, které jsou vnitřně provázány. Postupně se centrum těchto procesů přenáší na komorní panství Poděbrady. Do celkové statistiky nebudu (stejně jako Petr Kreuz) zařazovat osoby, které byly v rámci těchto procesů z počátku 17. století předány městským soudem v Nymburce jiným soudům s hrdelní pravomocí (Kopidlno a Dobrovice). Započítám naopak takové kauzy, které byly z jiných lokalit předány k dořešení nymburské městské radě. Jelikož procesy z prvních dvou desetiletí 17. století detailně rozebral již Petr Kreuz,²⁵⁸ věnuji více pozornosti kauzám z let 1558-1596.

V 17ti případech čarodějnictví, ve kterých vynesla rozsudek Nymburská městská rada, figuruje 12 mužů a 5 žen. Pouze dvakrát využili obžalovaní možnosti se odvolat k apelačnímu soudu nebo městská rada požádala tento soud o radu.²⁵⁹ Skladba trestů je následující:

- 2 obžalovaní dostali milost
- 3 případy jsou bez určení trestu
- 1 obžalovaná byla ocejchována a vypovězena z města
- 2 skončili blíž nespecifikovanou popravou
- 2 byli sťati
- 3 oběšeni ²⁶⁰
- 4krát byl udělen tzv. zostřený trest ²⁶¹

O prvním případě z roku 1558 se píše pouze v knize Františka Kulhánka.²⁶² Obyvatelka předměstí „*Dorota od Lukšů z Bašty*“ byla tehdy pro podvody a čarodějnictví označena cejchem a vymrskána z města.²⁶³ Další obžalovanou se stala roku 1562 Alžběta, žena Jindřicha Krejčího. Podstatou trestného činu čarodějnictví mělo patrně být zvedání či odnášení posvátné půdy („*prsti*“) z kostela. Anna (manželka „*Poláka nádeníka*“), Káča („*Vávrový dcera*“) a jistá Dura tehdy vypovídaly před městskou radou o tom, jak se zmíněná Alžběta při mši chovala.²⁶⁴ Ženy se shodly pouze na tom, že „*šlahla k zemi, ale brala-li jest*

---

²⁵⁸ Tamtéž, s. 130-143.

²⁵⁹ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 60 a 263. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce. s. 367-459.

²⁶⁰ V všech třech případech se jedná o kombinovaný zločin čarodějnictví a krádeže. Oběšení bylo typickým trestem pro zloděje. Čarodějnictví zřejmě městská rada přiřkla roli doplňkového zločinu.

²⁶¹ Ve dvou případech z roku 1566 bylo rozhodnuto, že obě ženy budou zaživa zahrabány. Roku 1596 bylo rozhodnuto, že jistý Jan Krupička bude za své těžké zločiny sťat a následně upálen. Téměř legendárním je pak případ Jana Špičky z r. 1606 o jehož obzvláště brutálním způsobu popravby pohovořím dále.

²⁶² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 81.

²⁶³ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 60 a 263. In: KREUZ, Petr, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce obhájená na FF UK v Praze r. 1989. s. 367-459.

²⁶⁴ SOKA Nymburk, AM Nymburk, *Kniha svědomí 1558-1567*, bez inv. č., fol. 100a.

jakou ona prst nebo dělala-li jest co toho, jsem já neviděla.“²⁶⁵ Zápis je pouze záznamem svědeckých výpovědí a o trestech či dalším postupu proti zmíněné Alžbětě se nezmiňuje. Roku 1564 odsoudila městská rada k smrti oběšením Jiříka Šneka, obyvatele města Nymburka, a místního ševce. Krom vloupání do domu, falšování mincí, četných podvodů a bigamie byl usvědčen z dodržování tzv. pověrečných praktik. *„Vyznal, že Manda šlotýřka mu radila, abych dal do kostela pod ubrus na oltáři 3 kostky, že budu míti ve hře štěstí, což jsem tak učinil a potom je pacholata nalezly. [...] Vyznal, abych měl štěstí velice, u všech oltářů utrhл jsem každého ubrusu trapeček, též pro štěstí ode všech zvonů na věži kostelní uřezal jsem kus provazu.*“²⁶⁶ Jiřík Šnek tedy dozajista zapadal do konceptu tzv. rouhačské kultury jak o ní pohovořím později. Není divu, že vrchnost často brojila proti hazardním hrám. Jak je vidět, krom častých problémů s pitím a insolventností poddaných mohla záliba v hazardu vést i k narušení církevních obřadů apod.

Zostřený trest udělili konšelé roku 1566. Obě čarodějnice byly zahrabány zaživa. Neprovinily se totiž pouze pověrečnými praktikami, ale i přípravou nápoje lásky a drobnými krádežemi. Obyvatelka města Magdalena Suková během útrpného výslechu zmínila, že *„Anka tlustá dala mi do hrnce přistrojeného prachu, abych mu dala do piva, dala jsem a on vypil to pivo a potom na mě laskav.*“²⁶⁷ Magdaléna tak docílila, aby na ní pacholek byl *„laskav“* a podobně poradila i Elišce, které ve městě říkali Achilleska. *„Já jí radila, aby vzala ze psa umrlého chlupy a kosti a téhož psa hlavu a z těch kostí aby nastrouhala prachu a to do piva, aby dala a skrze tu hlavu psí aby třikrát prolila a jemu aby píti dala, že na ní laskav bude.*“²⁶⁸ Anka, kterou udala Magdaléna Suková, bývala krčmářkou v Ratenicích. V době, kdy stanula před hrdelním soudem pracovala v Nymburce jako děvečka. Notně využívala účinků nápoje lásky a také provozovala řadu pověrečných praktik. *„Těž mi jeden ovčák dal koření, abych je zakopala mezi vraty, že mi jiní nebudou moci uškoditi, ale ten ovčák umřel. Těž sem radila jednomu pastuchovi, aby zjednal chřtán vlčí a prolil jej vodou a potom tou vodou aby kropil před stádem, že mu vlk ten rok nic nevezme.*“²⁶⁹ Jako krčmářka se pochopitelně dostala do kontaktu s překupníky kradeného zboží. Na mučení doznala, že jej často přijímala místo peněz za zkonsumované pivo a jídlo. Předpokládám, že drastický trest zahrabání zaživa byl nad Magdalénou Sukovou a Ankou vyneseno z obavy, že by mohly svou znalostí lektvarů lidem škodit, a proto s nimi bylo naloženo jako se skutečně praktikujícími čarodějnicemi a nikoli jako s prostými ženami, které drží na pověrečné úkony. Třetí zainteresovanou osobou

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 9a-9b.

²⁶⁷ Tamtéž, fol. 13a.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 14a

byla Eliška Achilleska. K jejímu případu se nedochoval jasně formulovaný rozsudek městské rady a byla pravděpodobně propuštěna.²⁷⁰ Rokem 1566 tedy mizí čarodějnice z lavice obžalovaných před hrdelním soudem královského města Nymburka. V dalších kauzách vystupují pouze muži. Do konce 60. let 17. století je přítomna pouze lehčí forma čarodějnictví, při které nikdo nepřišel o život a která se mnohdy omezovala na pověrečné praktiky.

Havla Pískače předvedli roku 1584 před městský soud v Nymburce coby zloděje a tuláka, který se dopouštěl kapesních krádeží peněz a příležitostně kradl slepice. Jelikož byl člověkem neusedlým, jeho šance na propuštění či mírný trest byly velmi malé. Zvláště když vypověděl, že „*viselce řezával.*“²⁷¹ „*Co se pak dotejče masa řezání z viselců, to že jsou sušili a prach z toho dělali a tím lidi že trávili.*“²⁷² O rozsudku se bohužel zápis nezmiňuje. Vzhledem k tomu, že se Havel zmiňoval i o trávení lidí lze předpokládat, že kapitálnímu trestu neušel.

Větší koncentrace případů čarodějnictví připadá na rok 1596. Jan Krupička se tehdy doznal k hrůzostrašným zločinům, které upoutaly pozornost bohemistů i historiků 20. století.²⁷³ Kradl, vraždil a zakládal požáry. Držel se s bandou rybníkářů okolo Vaňka Hudla a vyznal toto: „*Byl jsem s ním tehdáž na Železných horách, když jednu těhotnou ženu zabil. [...] A on Hudl Vaněk dal jí palici a tu ji zabil. Potom rozřezal jí břicho a vykuchal z ní dítě. Uřezal mu pravou ručičku a schoval ji a vytahal z něho žilky na prst s díly a některé delší a já jsem také tomu dítěti z levé ruky žilku vytáhl a když jsme přišli do které krčmy, tehdy ji vyndal na kamna, aby uschla. Když chtěli kde komu škoditi, tehdy otočil tu ruku žilkami těmi a na každý prstek přilepil voskovou svíčku malou, kteréž sám dělával a když ty svíčky hořely, v tom domě žádný neprocitl by ním házel.*“²⁷⁴ Tato pověrečná praktika jim měla pomoci při krádežích. Vykrádali domy a věřili, že kde zapálí tuto svíčku, tam všichni usnou. Aby získali ručičky nenarozených dětí, zabili celkem 4 ženy. Jednu z nich zabili omylem. Nebyla těhotná. Krupička jinak udal na 20 kumpánů, s kterými buď páchal zločiny nebo se s nimi setkal nebo o nich slyšel. Za své zločiny byl odsouzen k zostřenému trestu. „*Mečem nejprve popraven a potom na hranici vložen a spálen.*“²⁷⁵

Stejného roku předal nymburskému právu rytíř Karel Zábruba z Hustířan jistého Kašpara z Moravské Třebové. Spolu s Janem Pařízkem z Čáslavi vzal z šibenice provaz a

²⁷⁰ Tamtéž, Kniha svědomí 1558-1567, bez inv. č., fol. 276a-281b.

²⁷¹ Tamtéž, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 52b.

²⁷² Tamtéž, fol. 53a.

²⁷³ Případ cituje František Oberpfalcer. In: OBERPFALCER, F., *Vyznání na mučidlech*, s. 126-131. Pozornost mu věnoval i Jindřich Francek. In: FRANCEK, J., *Čarodějnické příběhy*, s. 78-80.

²⁷⁴ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 84a.

²⁷⁵ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 86b.

hřebíky. Hřebíky chtěl dát koním do žlabu a provaz rozemlít s chlebem a nakrmit jím koně. Věřil, že pak budou lépe prospívat. Dále uvedl, že ho na tuto myšlenku navedl Ondřej Pařízek.²⁷⁶ Doznal se také k drobným krádežím obilí a jedné slepice. Spolupachatel Ondřej (Vondra) Pařízek se doznal k tomu, že Kašparovi držel žebřík a „*jest nic víc nepáchal než to, co jest s ním s Kašparem páchal.*“²⁷⁷ Také Pařízek se doznal k drobným krádežím. Oba odsouzení byli tuláci a nemohli počítat se shovívavostí místních konšelů. „*Na trápeni i po trápeni mluvili, že na tom umírají a že nic víc nevědí, a tak jsou houžví popraveni.*“²⁷⁸ Dotyční se opět provinili především tzv. pověrečnými praktikami, které ovšem v případě Jana Krupičky vedly k brutálním vraždám. Kašparovi a Pařízkovi přitížila kombinace čarodějnictví s krádežemi a jejich nízký sociální původ.

Na počátku 17. století dochází k rozpoutání vzájemně propletených procesů, které Petr Kreuz v již zmíněné studii podrobně rozebírá.²⁷⁹ Není nutné podrobně rozepisovat jejich chronologii, životní osudy aktérů či pramennou základnu k těmto kauzám. Ve své diplomové práci se budu zabývat pouze sedmi kauzami z celkových 20ti. Těchto sedm nymburská městská rada řešila v celé jejich délce a nebo byla závěrečnou instancí, která v nich vynesla rozsudek.

Prvním případem, který nemá přímou návaznost na zbytek vzájemně propletených sporů, je proces s Matoušem Salavou z roku 1602. Matouš se doznal ke krádežím obilí i navozování jistého Janka ke krádeži sukna.²⁸⁰ Matouš se také zmiňuje o znalosti pověrečných praktikách, kterými je možné škodit koním. Výslech je však dochován pouze torzovitě a není jasné jak celá kauza dopadla. Petr Kreuz předpokládá, že Salava mohl dostat milost.²⁸¹ Osobně jsem případ zařadil mezi 3 případy bez určení trestu.

O dva roky později nymburští soudili Havla Jandulíka z Jíkve. „*Vyznal, když jsme klisny pásli, bič Kubovi Tuzestálovy jsme vzali a jej na prach, na uhlí, v hrnci pálili a do vody jej sypali a klisnám doma jim píti z toho dávali a Tuzestálovy klisny hned jísti nechtěly a schly.*“²⁸² „*Vyznal, že jsme k božím mukám pro hlínu s tím Petrem chodili a ji brali a do studnice ji sypali a dobytkové aby schli a že jsme tomu Tuzestálovi do studnice sypali a tu hlínu jsme sušili v hrnci v peci.*“²⁸³ Dále svému otci kradl šaty a plátno, svému bratru Matějovi pomohl z vězení a opakovaně se dopouštěl trestných činů proti soukromému

---

²⁷⁶ Tamtéž, fol. 87a.

²⁷⁷ Tamtéž, fol. 88a.

²⁷⁸ Tamtéž, fol. 88b.

²⁷⁹ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 127-161.

²⁸⁰ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 94a.

²⁸¹ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 130.

²⁸² SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 96b.

²⁸³ Tamtéž, fol. 97a.

vlastnictví. Městská rada mu nakonec vyměřila pro zloděje přijatelný trest stětí mečem, který byl považován za způsob popravu při němž odsouzenec netratil na cti. Havel udal při útrpném výslechu již zmíněného Jakuba Tuzestála a Václava Kemelku. Kemelka byl popraven téhož roku blíže neurčeným způsobem především za krádeže a travičství dobytka.²⁸⁴

Posledním odsouzeným v této fázi procesu v královském městě Nymburk byl Jan Špička, poddaný Henyka z Valdštejna. Špička se doznal k řadě čarodějných praktik. Zachovával hostii v ústech a po mši ji nosil jistému Nežerkovi.²⁸⁵ Udal řadu spolupachatelů, či lidí o nichž se vědělo, že praktikují lidovou magii. Nejvíce mu ovšem přitížilo doznání, že vykopával nekřtěná novorozeňata na hřbitovech, řezal části těl oběšenců, kradl části oltářů a používal těchto předmětů k magickým praktikám na svém hospodářství. Dále ovšem vařil i lektvary, kterými chtěl trávit cizí dobytek.²⁸⁶ Jana Špičku stihl velmi krutý zostřený trest. „*Poprávce jej po hřbetě dřel, potom od pravé nohy mu odťal prsty. Přirození uřezal, život otevřel, srdce utřhl a naposled na šibenici i s droby jeho do košile jeho zavázanými rozvěšel.*“²⁸⁷

Na 10 let pak mizí tento započatý proces z hledáčku nymburských konšelů a přesouvá se do Kopidlna a Dobrovic. Od roku 1606 až do roku 1617 také čeká na rozsudek Jan Nežerka, kterého udal Jan Špička. Zatímco linie sporu, ve které se dobrovický a kopidlanský soud vypořádal s lidmi, které udal Špička, končí, začíná proces se Zikmundem Satalickým. Satalický je předán k právu města Nymburka roku 1616. Jednolité zápisy ve smolné knize²⁸⁸ obsahuje i osud Vaška Nádvorníka a Jana Nežerky. Zatímco Zikmund Satalický a Vašek Nádvorník byli popraveni, Nežerka se po více než 10ti letech dostal s definitivní platností na svobodu.²⁸⁹ Za tu dobu byl několikrát podroben tortuře a jeho případ řešili nymburští radní, komorní i apelační soud, osobní zájem na jeho potrestání měl patrně i sám Henyk z Valdštejna.²⁹⁰

Mám-li stručně charakterizovat hrdelní pře, ve kterých se pachatelé na náchodském a nymburském panství dopustili zločinu čarodějnictví, musím konstatovat, že do konce 16. století měly povahu sporů s jednotlivci či dvojicemi, a pachatelé byli souzeni za konkrétní trestné činy. Obvykle šlo o pověrečné praktiky či způsob „čarování“, kterým primárně neškodili svému okolí (nápoje lásky apod.). Výjimečný je případ Jana Krupičky z roku 1596, který se z důvodů přípravy magických nástrojů spolupodílel na vraždách čtyř žen. Od počátku

²⁸⁴ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 130.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 146.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 130.

²⁸⁷ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 60 a 263. In: KREUZ, Petr, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce. s. 367-459.

²⁸⁸ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 101a-102a

²⁸⁹ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 136-137.

²⁹⁰ Tamtéž.

17. století je na Nymbursku rozpoután první rozsáhlý proces, ve kterém figuruje několik pachatelů, které spojuje zločin travičství dobytka a zločin profanace náboženských předmětů. Až na tento proces nemají další kauzy styčné body s klasickými procesy druhé poloviny 17. století, jak je známe z Velkých Losin, Slezska, či německých oblastí Svaté říše římské. Obvinění nevypovídají o sabatech, tělesnému styku s ďáblem, zapření Krista, pošlapání kříže či plivání na hostii. Rovněž procentuální podíl žen nepřesahuje výrazně 50%.²⁹¹ Každopádně jde o konflikt městského hrdelního soudnictví s lidovou magií. Inkvizitorské konstrukty budou do těchto venkovských kultů začleněny až později. Chceme-li hledat paralely, je těmto případům bližší raná fáze sporů s italskými Benandaty²⁹² než čarodějnické monstr-procesy v barokním Německu, jak je líčí Lyndal Roper.²⁹³

Pobělohorská rekatolizace byla provázena i odlišným přístupem k řešení sporů s čarodějnicemi. Do roku 1620 byl přístup úřadů spíše laxní. Jak správně poznamenal Petr Kreuz: „*Úkony jako uchovávání hostií, kradení bohoslužebného náčiní či božích muk a různé magické manipulace s těmito věcmi, byť byly samy o sobě postihovány v předbělohorské době trestními sankcemi jen výjimečně, vedly nepochybně [...] ke snižování autority církve a její věrouky.*“²⁹⁴

Na závěr této kapitoly si dovoluji připojit drobný exkurz do mentality tehdejších lidí. Jedná se o kauzu, kterou popsal v jednom svém článku Čeněk Zíbrt.²⁹⁵ Na prvý pohled snad nesouvisí s vymezeným tématem. Ve zkratce ale ilustruje limity tehdejšího právního systému. Z mnoha pramenů se dovídáme, že do magických praktik často zasahoval kat, který měl přístup k mrtvolám popravených. Části těl oběšenců byly vítanými magickými předměty. I ty nejpodivnější, a v dobovém myšlení zcela jistě čarodějné, praktiky mohly být legalizovány, posvětil-li je císařský majestát.

Rudolf II. požaduje listem z 5. února 1608, který vydala císařská dvorská kancelář, „*mechu a neb toho což tak na místech popravištních na kostech a lebkách zločinců z tohoto světa sprovedených roste.*“²⁹⁶ Tato nezvyklá žádost je odůvodněna tak, že císař tyto věci potřebuje k „*některým tajným a vlastním potřebám.*“²⁹⁷ Žádost je adresována purkmistrům a městským radám měst Žatce, Loun, Slaného a Českého Brodu. Dle instrukcí císařské dvorské kanceláře měla celá akce proběhnout utajeně a angažován v ní měl být pouze mistr popravčí, který měl vykopat kosti oběšenců, kteří byli pohřbeni na šibeničním vrchu. To vše měla

²⁹¹ V tomto případě je tomu dokonce naopak, což ovšem nechci vydávat za obecný rys předbělohorských Čech.

²⁹² GINZBURG, C., *Benandanti*.

²⁹³ ROPER, Lyndal, *Witch Craze. Terror and Fantasy in Baroque Germany*, New Haven-London 2004.

²⁹⁴ KREUZ, P., *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, s. 136-138.

²⁹⁵ ZÍBRT, Č., *Mech z oběšencovy lebky za Rudolfa II.*, s. 361.

²⁹⁶ Národní archiv v Praze, I. oddělení, fond SM, inv. č. 2176; sign. P 118/10-24, karton 1835, fol. 5.

²⁹⁷ Tamtéž.

městská rada vykonat „*nečiníc o tom mezi lidmi žádného pokřiku*.“²⁹⁸ Z druhého listu císařské dvorské kanceláře se pak dovídáme, že Rudolf II. žádal, aby mu byl mech dodán i od kutnohorských horníků, kteří patrně jeho přání splnili. V listu, který je datován k 5. únoru 1608 se píše, že císař žádá větší množství a to především mechu z lebek.²⁹⁹ Třetí list je pak odpovědí městské rady a purkmistra v Žatci z února 1608. Tito se rozhodli ihned vykonat císařův příkaz a vyslali na šibeniční vrch mistra popravčího, ten však konstatoval, že „*takový mech teprve zjara nalezen bývá*.“³⁰⁰ Radní pak celou věc zakončují tím, že až mech najdou, bez prodlení jej zašlou do Prahy.

Z celé kauzy je patrné, že sám císař si byl vědom neobvyklosti své žádosti. Je třeba pamatovat, že vykopání ostatků lidí, kteří zemřeli nepřírozně, je ukázkovým případem čarodějnictví.³⁰¹ Je nemyslitelné, že by císař kladl důraz na utajení z důvodu jakéhokoli postihu, byť by šlo jen o pošpinění jeho pověsti. Je však patrné, že si uvědomoval nevhodnost svého požadavku. Nepřekvapí ani rychlá a uctivá odpověď, která Rudolfa ujišťuje, že mu bude vyhověno, jak jen to bude možné. Překvapení městské rady nad neobvyklým požadavkem bylo jistě kompensováno tradiční vírou ve zbožnost panovníka, který tyto ingredience jistě použije k bohubylým účelům.

---

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž, fol. 6.

³⁰⁰ Tamtéž, fol. 7.

³⁰¹ FRANCEK, J., *Čarodějnické příběhy*, s. 63.

14. 2. Rouhání

Případem, který předbělohorský justice měla tvrdě trestat, ale spíše jej přehlížela, bylo rouhání. Po 30leté válce se naopak objevuje řada zápisů, které informují o potrestání rouhačů, ať už v rámci akuzačního, či inkvizičního řízení. V rámci mé práce je delikt blasfémie jediným doplňkovým zločinem v sekci trestných činů proti oficiální ideologii.

V letech 1614 a 1615 se tohoto deliktu dopustili Diviš Kaňkovský a Alžběta Michková. Oba nymburští měšťané se krom rouhání Bohu dopustili také urážky císařského rychtáře, purkmistra a městské rady. Diviš Kaňkovský se deliktu dopustil v opilosti, což vedlo k dalším výtržnostem. Při výslechu vyšlo také najevo, že bije svoji ženu. Zápisy o obou zločincích nalezneme v knize plnomocenství a rukojemství.³⁰² Divišovi, v jehož motivaci k rouhání a urážení místních hodnostářů sehrál svou roli alkohol, byl trest prominut. Alžbětu museli její příbuzní z vězení vyručit a složit peněžitou pokutu v neznámé výši. Co dotyčnou rozlítlo, se ze zápisu nedovídáme.

Je spodivem, že zločin, který Koldínova městská práva i Karolína kladou na první příčku, v pramenech, které sleduji, téměř absentuje. Byl buď řešen v rámci akuzačního řízení např. rychtářovou domluvou či pokutou, nebo jej soudní aparát ignoroval.³⁰³ Procesy s rouhači byly často zaznamenány do rychtářských manuálů, knih svědomí a podobných písemností, které měly archivovat nižší přestupky. Ve smolných knihách se téměř nevyskytují.³⁰⁴

---

³⁰² SOKA Nymburk, AM Nymburk, Kniha plnomocenství a rukojemství 1614-1620, bez. inv. č., fol. 29(I)b a 31b.

³⁰³ TINKOVÁ, D., *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 193.

³⁰⁴ Ve smolných knihách měst Nymburka, Náchoda, Chlumce nad Cidlinou, Solnice a Smidar (které jsou vedeny až pro pobělohorské období) jsem je nenašel.

SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a.

SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č.

FRANCEK, J. (ed.): *Chlumecké hrdelní příběhy*.

LÁNY, E. (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*.

LÁNY, E. (ed.), *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*.

15. Trestné činy proti panovníkovi a státnímu zřízení

Je vcelku pochopitelné, že bariéry, které existovaly mezi horními a spodními příčkami raněnovověké společnosti, zamezovaly možnosti, aby se prostý poddaný člověk dostával do častých konfliktů s vedením státu. Panovník mohl využívat osočení z urážky majestátu či velezrady v konfliktech s představiteli stavovské obce. Takové právní spory však řešil zemský soud. V předbělohorské době nenajdeme v agendě městských hrdelních soudů mnoho sporů, které by bylo možné klasifikovat jako zločin proti panovníkovi a státnímu zřízení.

Jaroslav Pánek konstatuje, že „*velezrada, urážky zeměpanských institucí a odpor proti službě v armádě zůstaly ve venkovském prostředí pouhými výjimkami.*“³⁰⁵ Rovněž kvantifikace sporů, které se v regionu mezi Brdy a Sázavou uskutečnili v letech 1547-1765 ukazuje, že počet těchto trestných činů roste po roce 1680. Pro dobu předbělohorskou se v dané oblasti nesetkáváme s žádným zločinem tohoto druhu.³⁰⁶

Na panství Náchod nebyl zjištěn žádný delikt proti státnímu zřízení a panovníkovi. Není přítomen v žádné kauze ani jako vedlejší zločin. Situace v královském městě Nymburce se může zdát komplikována tím, že osoba panovníka splývá s osobou majitele panství, tj. s vrchností. Vycházím z předpokladu, že zločiny proti pozemkové vrchnosti nelze směřovat se zločiny proti panovníkovi a státnímu zřízení, ačkoli je panovník (český král) majitelem tohoto města a jemu poddaných vsí. Typickými zločiny proti vrchnosti je např. pytláctví a vodní pych, trávení panského dobytka či jiný majetkový trestný čin spáchaný na vrchnostenském majetku, útěk z panské služby apod. Veškeré tyto zločiny tedy přesouvám do kapitoly o zločinech proti pozemkové vrchnosti. Jelikož se ve všech třech případech, které řešila nymburská městská rada jednalo o zločin proti státním organizacím a nikoli panovníkovi (např. urážka královského/císařského majestátu) neměla by tato metodologická „berlička“ zkreslit statistické výsledky.

Tři spory, které nymburští konšelé řešili v roce 1559 (případ otevření missivu apelačního soudu a dezerce) a 1564 (falšování mince) byly vedeny s dvěma obyvateli města a jedním nymburským měšťanem. První kauza z roku 1559 se týkala sporu s Janem Křtěným, který měl vyrazit obsah missivu s ortelem apelačního soudu. Nymburská městská rada případ následně vyšetřila a obvinění proti nymburskému měšťanu stáhla. O této kauze se dnes dovídáme pouze z díla Zikmunda Wintera.³⁰⁷ Podobně se vyvíjel i případ dezerce Jana, syna

³⁰⁵ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, č.5, 1984, s. 716.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 714.

³⁰⁷ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst, II. díl*, s. 700.

Martina Truhláře.³⁰⁸ V jeho případě tehdy svědčila Lidmila Pekelská, jistý Vaněk a Jiřík Vomasta.³⁰⁹ V obou případech z roku 1559 se tedy jedná pouze o podezření z trestného činu a je samozřejmé, že z tohoto důvodu nejsou zmíněny žádné tresty. V případě vyzrazení obsahu missivu mohl obžalovaný teoreticky počítat i s kapitálním trestem.³¹⁰ Jak by bylo naloženo s případným dezertérem nevíme, neboť Koldínova městská práva s tímto zločinem napočítají.³¹¹

K třetí kauze došlo roku 1564. Již zmíněný nymburský švec Jiří Šnek „*vyznal, že groše pozlacovati dal.*“³¹² Jeho kauza byla přeposlána k apelačnímu soudu, který potvrdil původní rozsudek městské rady.³¹³ Jiří Šnek byl oběšen. Je nutné si uvědomit, že Jiří Šnek byl souzen i za vloupání do domu, krádeže, křivopřísežnictví, konkubinát a provozování pověrečných praktik.³¹⁴ Karel Malý uvádí, že „byly jako trest pro pachatele tohoto deliktu (falšování mince – pozn. aut.) zakotveny konfiskace majetku a trest smrti.“³¹⁵

Jak již bylo řečeno, Jaroslav Pánek shledal v pobělohorské době razantní nárůst zločinů proti státnímu zřízení a panovníkovi. Ve svém článku se však vyjadřuje k tomuto problému ve spojení s trestnými činy proti oficiální ideologii. „*Násilná rekatolizace vyhrotila rozpor mezi vnitřním přesvědčením a povinným vyznáním měšťanů a poddaných.*“³¹⁶ Nárůst trestných činů proti státnímu zřízení a panovníkovi je tak nutné vnímat ve spojitosti s náboženským klimatem pobělohorských Čech. Urážky zeměpanských institucí mohou jít ruku v ruce s nekatolickou vírou. V předbělohorském období jsou nicméně jakékoli protistátní projevy pouze okrajovým jevem.

---

³⁰⁸ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Knihy svědomí 1558-1567, fol. 6b-7a.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 57.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 9b.

³¹³ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 97, s. 1593-1594; kn. č. 101, fol. 246a; kn. č. 114, s. 127.

³¹⁴ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 9a-9b.

³¹⁵ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s.133.

³¹⁶ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, Československý časopis historický 32, č.5, 1984, s. 716.

16. Trestné činy proti pozemkové vrchnosti

Marxistická historiografie charakterizovala život na feudálním panství jako permanentní konflikt mezi vrchností a poddanými.³¹⁷ V současné době se i v české historiografii uchytily způsoby práce západoevropských historiků, kteří sledují především konflikty uvnitř venkovského společenství.³¹⁸ Jak ukáží v následujících kapitolách, nebyly co do kvantity spory s pozemkovou vrchností jádrem raněnovověké kriminality.³¹⁹ Tento názor lze ovšem zpochybnit, uvědomíme-li si, že soudní pře s představiteli selských rebelií byly řazeny mezi kauzy projednávané hrdelním soudem.³²⁰ Bádání o selských rebeliích je však tradičně v české historiografii chápáno jako součást agrárních dějin. Selské bouře nejsou výjimečným jevem a je možno k nim dohledat prameny ve většině regionů v Čechách i na Moravě. Zkoumáme-li ovšem tento jev optikou hrdelního soudnictví, zjistíme, že jde o jev okrajový. Častějším jevem, který bývá ve starší literatuře chápán jako nejprimitivnější způsob třídního boje,³²¹ je zbláhání z panství. Základem trestných činů proti vrchnosti, jsou ovšem zločiny na vrchnostenském majetku. Mezi těmito trestnými činy hraje prim lesní a vodní pynch. Další sortou zločinů mohou být urážky vrchnostenských úředníků.³²² V mnou zvolených lokalitách však docházelo spíše ke konfliktům s představiteli městské správy, a proto o této problematice pojednám v následující kapitole o zločinech proti místní samosprávě.

Skupina zločinů na vrchnostenském majetku je specifická v tom, že splývá osoba poškozeného a soudce. Snad právě proto je možné pozorovat jistou libovůli ve vynášených rozsudcích. Vrchnost využívala těchto procesů k demonstraci síly (poprava), nebo laskavosti k prostým poddaným (udělení milosti). Vrchnost se také snažila veškeré zločiny spáchané na jejím majetku interpretovat jako ohrožení právního pořádku, které je nebezpečné nejen pro ni, ale také pro město, poddané a společnost jako takovou.³²³

Na náchodském panství došlo celkem k sedmi případům, kdy byl obviněný shledán vinným ze zločinu proti pozemkové vrchnosti. Nejvíce je zastoupen právě lesní a vodní pynch

³¹⁷ MÍKA, A., *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, s. 281-312. Pro pobělohorské období doporučuji jako vhodnou ilustraci populárně laděnou monografii Arnošta Klímy. In: KLÍMA, Arnošt: *Čechy v období temna*, Praha 1958, s. 11-53.

³¹⁸ IGGERS, G. G., *Dějepisectví ve 20. století*, s. 96.

³¹⁹ Myšlenku, že základní konflikt se neodehrával mezi poddaným lidem a vrchností podporují i výsledky k nimž pro pobělohorské (!) období dospěl Jaroslav Čechura. In: ČEHURA, J.: *Kriminalita a každodennost*, s. 266-275.

³²⁰ Např. procesy s rebelanty na panství Stárkov, byly zapsány do tamní smolné knihy. In: FRANCEK, J.; ŠIMEK, T., *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, s. 114.

³²¹ ŠINDELÁŘ, B.: *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, s. 7-8.

³²² Vrchnostenští úředníci se stávali terčem verbálních i fyzických útoků poddaných pro své vyšší postavení. Sedláci ovšem nebyli vždy iniciátoři konfliktu. Pokud se například úředník v místní hospodě přehnaně vychloubal a dával najevo, že se cítí být nadřazen místnímu osazenstvu, mohl těžko čekat jinou než negativní reakci. In: FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 61.

³²³ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 716.

a to čtyřmi případy.³²⁴ Dalším fenoménem je zblhání poddaných. Z pramenů náchodského archivu se dovídáme pouze o jednom takovém případě, který řešila městská rada v rámci inkvizičního procesu. Ze služby na náchodském zámku tehdy utekl čelední kuchař Jan Slánský s děvečkou Mandalenou.³²⁵ Ve zbylých dvou případech se jedná o trávení panského dobytka³²⁶ a zpronevěru.³²⁷

Také na Nymbursku převažoval vodní a lesní pych v sekci zločinů proti pozemkové vrchnosti. V celkem sedmi případech, z nichž v jedné řešil městský soud koupi upytlačené zvěře, soudili konšelé 11 osob.³²⁸ V dalších čtyřech kauzách řešili nymburští případy zblhnutí z panství.³²⁹ Z těchto 15ti kauz se apelační soud v Praze zabýval pouze dvěma případy.³³⁰

16. 1. Lesní a vodní pych

Okolí měst Náchoda a Nymburka nebylo samozřejmě jediným prostorem v předbělohorských Čechách, kde pytláctví představovalo nejčastější provinění na vrchnostenském majetku. Teze, že i pytláctví lze interpretovat jako součást třídního boje je pochopitelně neudržitelná.³³¹ Jinými slovy: pachatel nepoškozoval vrchnostenský majetek cíleně, ale snažil se pouze uspokojit svoje základní potřeby či úlovek zpeněžit, a bylo mu lhostejno, jde-li o majetek pozemkové vrchnosti. Přesto bylo zejména v 17. století pytláctví trestáno velmi přísně. Setkáváme se s celou řadou trestů: podmíněčný trest smrti, vypovězení z panství i poprava.³³²

Na náchodském panství byl ve třech případech pytláctví uložen kapitální trest.³³³ Dva pytláci byli oběšeni, u jednoho je zmíněno, že „*s'tat jest neb to sobě vyžádal.*“³³⁴ První případ pytláctví řešila městská rada v Náchodě roku 1569. Jan Lžíčář nebyl typickým pytlákem, ale spíše člověkem, který měl trvalé potíže spravovat se normami tehdejší společnosti. Opakovaně kradl „*s tou svou kurvou Markytou.*“³³⁵ Vypověděl také, že má „*jednu ženu oddanou a dvě neoddané. S tou, kterou jest oddáván, nechtěl jsem býti, že líhala se svým*

³²⁴ SOkA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č. 449a, fol. 19b-20a, 21b, 21b-22a.

³²⁵ Tamtéž, kn. 156, inv. č. 957, sign. 22, fol. 64b-65b.

³²⁶ Tamtéž, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 18b-19a.

³²⁷ Tamtéž, fol. 26a.

³²⁸ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 86, 119, 174, 188, 189, 199 a 200. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

³²⁹ Tamtéž, případy č. 111, 175, 227 a 230, s. 367-459.

³³⁰ Tamtéž, případy č. 175 a 200, s. 367-459.

³³¹ ŠINDELÁŘ, B., *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, s. 71.

³³² FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 57.

³³³ SOkA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č. 449a, fol. 19b-20a, 21b, 21b-22a.

³³⁴ Tamtéž, fol. 21b.

³³⁵ SOkA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č. 449a, fol. 19b.

bratrem.“³³⁶ Zřejmě byl chycen poté, co v panském lese ulovil kance, neboť zatímco jiné trestné činy pouze popisuje, na tento reaguje následovně: „*Co se tkne panského kance, přišel ke mně Jakub ze Pavla Tomkova ze Slatiny, [...] já nechtěl jíti, vymlouvaje se, že nemám ručnice, a on přinesl mi ručnici i zabil jsem ho a zabivšího drželi jsme ho a Pavel Tomků ze Slatiny ho rozsekal a já a Prokūpě jsme vzali jej spolu domů.*“³³⁷ Před vrchnostenským soudem nestanul ani iniciátor celé akce Pavel Tomků, ani zmiňovaný Prokūpě. Jan Lžíčař při výslechu neustále svaluje vinu na své společníky. Jedná se o pochopitelnou reakci. Potřebné je obvinít především nedohledatelné osoby, s kterými nebude možné vstoupit v konfrontaci. Jan se mimo jiné dopustil i krádeže ryb. Přiznal se že vzal „*dva kapry v Spytě Bartoškovi.*“³³⁸ Lžíčař byl recidivistou, který byl souzen nejen za lesní pych, ale i za krádeže a smilstvo. Domnívám se, že tyto zločiny, které byly zjištěny teprve při tortuře, přispěly k tomu, že byl nakonec oběšen. U jednorázového lesního pychu by bylo možné počítat s mírnějším trestem, např. propuštěním na hrdelní revers.

Také Jan Černík ze Rтынě v Podkrkonoší, který byl vyslýchán 5. ledna 1571, pytláčil s komplicem. Jednalo se o jistého Kuklíka, o němž vypověděl toto: „*Kdyby nebylo Kuklíka, nepřišel bych v to místo, v které jsem přišel. Na to jsem jakživ nemyslel, abych čím zlým měl škoditi panu úředníkovi.*“³³⁹ S Kuklíkem lovil ryby z panského rybníka a také se dopouštěl drobných krádeží potravin. Sousedům ve Všelibech kradl drůbež. Působil však také v lesích okolo České Skalice a Červeného Kostelce, kde střílel zajíce. Zajímavostí je, že si na městské radě vyprosil stětí. Dozajista se obával dehonestujícího trestu smrti oběšením, kterým byli trestáni zloději všeho druhu. Také u něj se dá přísnost soudního rozhodnutí odůvodnit tím, že se dopouštěl krádeží opakovaně.

I poslední odsouzený pytlák Ondřej Kutka z Kyje, který byl oběšen roku 1574, vedl značně nepočetný život. Ondřej se dopustil smilstva: „*Měl jsem činiti s cizí ženou. Tam za Hradcem s Martou dcerou Příbylovou z Kyje líhal jsem, maje svou ženu. Na tom umřel jsa trestán provazem.*“³⁴⁰ Co do ulovených zvířat nebyl Ondřej nikterak vybíravý: „*Nad studenickým rybníkem v strouze lapil jsem dvě štiky, vevěrice jsem střílel z ručnice na panských gruntech a jezevce, zajíce jsem zabil sekerou a toho jsem snědl. [...] Zabil jsem jelena, nevím na čích gruntech.*“³⁴¹

Nymburští konšelé soudili prvního pytláka roku 1569. „*Jíra Slavík jsouc outrpným právem tázán, na trápení jest vyznal toto: Machovi [...] vzal jsem pět kaprů, jeden jsme snědli*

³³⁶ Tamtéž, fol. 20a.

³³⁷ Tamtéž, fol. 19b.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž, fol. 21b

³⁴⁰ Tamtéž, fol. 22a

³⁴¹ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č. 449a, fol. 21b-22a

*a druhej jsem prodal Smetánkovi a u Martínka jsme snědli jeden a dva tomu chodci jsem dal. [...] Jakobovi Kováři [...] vzal jsem osm slepic, Martinovi [...] vzal jsem též tři slepice, Macháčkovi též jsem vzal tři slepice, Pavlovi [...] vzal jsem též tři slepice.“*³⁴² Ačkoli o původu Jíry Slavíka se protokol nezmiňuje, můžeme usuzovat, že šlo člověka, který měl trvalé problémy žít se poctivě. Mohlo jít i o člověka neusedlého. „*Též vyznal, že s touž Černou jest u šlotýřů přebýval a obcoval a líhal.“*³⁴³ Jiřík opakovaně kradl ryby z panských rybníků, ať už pro svou potřebu nebo k prodeji. Stejně jako náhodští recedivisté, kteří pytláčili a kradli, také on „*na tom umřel jest provazem popravený.“*³⁴⁴ Sociální původ a kombinace pytláčení s jinými delikty vedli tedy často k městskou radu k vyřčení nejtěžšího ortelu. Jinak nymburští radní postupovali v případě třech obyvatel města Nymburka. Švec Stanislav Snopek, Valentin Vrbík a Jan Bičičtš byli trestáni pouze vězením. Spor také není veden v nymburské smolné knize, ale v kopiáři z let 1572-1575.³⁴⁵ Obviněným pomohla dobrá pověst, které ve městě těšili, i to, že krom pytláctví nebyli zatíženi jinými zločiny.

Jan Klika, které ho nymburští soudili roku 1590, již takové štěstí neměl a byl dokonce vpleten do kola. Jan Klika byl udán Janem Křížen, zlodějem a falešným hráčem, kterého vyslychala 28. července 1590. Jan stanul před soudem 31. července téhož roku. O místě jeho původu nevíme nic. Jan Klika na mučení postupně vyznával čeho všeho se dopustil. S Janem Křížem kradli kobyly, ale jinak se Klika soustředil na drobné krádeže. Jistě mu přitížilo, že byl „*při tom mordě, když toho pekaře [...] zabili. Elenšpígl uhodil ho nejprve sekerou a co mu vzali, že se o to v háji dělili.“*³⁴⁶ Jeho provinění vůči vrchnosti spočívalo ve vodním pychu. Klika spolu s Janem Pohunkem a Janem Zemanem lovili v panských vodách raky, které vždy snědli a nikterak se na nich neobohacovali.³⁴⁷ Městská rada vyměřila Klikovi zostřený trest, především pro jeho majetkovou trestnou činnost. Klika se několikrát připojil k loupežným spolkům,³⁴⁸ které se neštítily ani loupežné vraždy. Ačkoli Klika sám nevráždil, nymburská městská rada zcela v souladu s hrdelním právem správně potrestala delikt loupeže zostřeným trestem.³⁴⁹ Také další osoby, které se dopustily pytláctví byly zároveň pachateli těžších zločinů. V případě Jana Soběhrda a Vávry Poláka z roku 1594 se jednalo dokonce o loupežnou vraždu. Jan Soběhrd opakovaně neoprávněně lovil ryby v panských i soukromých rybnících. Vávra Polák byl Soběhrdův komplic. Spolu zabili Havla Dubského. I zde postupuje

³⁴² SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 24a.

³⁴³ Tamtéž, fol. 24b.

³⁴⁴ Tamtéž, fol. 25a.

³⁴⁵ Tamtéž, Kopiář z let 1572-1575, bez inv. č., fol. 249b-250a, 255a

³⁴⁶ Tamtéž, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 60b.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Rozdíl mezi loupeží a krádeží vysvětlím v kapitole o zločinům proti majetku. Zde jen stručně zmíním, že při loupeži pachatel používá násilí nebo hrozí oběti násilím s úmyslem zcizit její majetek.

³⁴⁹ FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 53.

městská rada drasticky, leč zcela správně. Ve smolné knize se dočítáme o popravě obou zločinců toto: „*a tak hnátové jim zpřeráženi a dokola vpleteni i popraveni na tom umřeli.*“³⁵⁰

Roku 1595 stanul před městským soudem Viktorín Chropta, řečený botička, a jeho dva synové Martin a Jan. Viktorín, coby komplic Jana Soběhrda a Vávry Poláka, byl již městské radě znám. Před soud se dostali kvůli žalobě hejtmana komorního panství Poděbrady, Kryštofa Metycha z Čečova. Případ této pytlácké rodiny řešil i apelační soud, a jelikož nebylo prokázáno, že by se Chropta a jeho synové dopustili jiných trestných činů než pytláctví, vyvázli pouze s pokutou. Celkem zaplatili Chroptovi 200 kop českých grošů.³⁵¹ Ačkoli městský soud mohl vynést kapitální trest, přistoupila městská rada na doporučení apelačního soudu k mírnějšímu postihu. Svoji roli dozajista sehrál i fakt, že všichni tři pachatelé byli obyvateli města Nymburka. Doplnkovým případem je pak kauza z téhož roku, kdy je souzen Vavřinec Suchánek, který neoprávněně získal upytlačenou zvěř. O jeho trestu se však ze zápisu nic dovídáme.³⁵²

Co z uvedených skutečností vyplývá? Pytláctví se velmi často objevuje jako způsob, kterým si „lidé na okraji společnosti“ zajišťovali obživu nebo doplňovali stravu. Tito lidé se tedy často dopouštěli i jiné trestné činnosti, obvykle krádeží či loupeží. Dle těchto zločinů vyměřovala městská rada trest, kterým byla obvykle poprava. Koldín ve svých „Právech městských“ doporučuje trestat pych pouze pokutou, a to ve výši 10ti kop grošů, nebo takovou pokutou, která odpovídá způsobené škodě.³⁵³ Pychem ovšem mohl být míněn i trestný čin proti soukromému majetku. Vrchnost tedy mohla v případě, že delikvent poškodil její majetek, přistoupit i k tvrdším postihům, jako je vězení či vypovězení z panství.³⁵⁴ Mám-li se vyjádřit k situaci ve dvou sledovaných lokalitách, je nutné konstatovat, že v 10ti případech pytláctví je souzeno celkem 14 osob. V sedmi případech, kdy je vynesena kapitální trest, se obviněný dopustil i jiné, obvykle majetkové trestné činnosti, kterou páchal buď z hmotné nouze, nebo proto, že se nedokázal spravovat normativy tehdejší společnosti. Dvě nymburské kauzy z let 1574 a 1595, kdy jsou souzeni vždy trojice pachatelů, jsou specifické tím, že jsou v nich souzeni obyvatelé města Nymburka, kteří nepáchají jinou trestnou činnost, a proto je jim vyměřena nižší trest.

16. 2. Zběhnutí

³⁵⁰ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 68a.

³⁵¹ Národní archiv v Praze, I. oddělení, fond AS, kn. č. 125 (rok 1595), fol. 119a-119b.

Viktorín Chropta je též zmíněn ve výpovědích Jana Soběhrda a Vávry Poláka.

In: SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 65b-68a.

³⁵² SOKA Nymburk, AM Nymburk, Kopiař z let 1591-1595 (1598), bez inv. č., fol. 98a-98b; 99b.

³⁵³ JIREČEK, J., (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského*, s. 354-355.

³⁵⁴ FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 57.

Tento čin nebyl obvykle řešen v rámci hrdelní pře. Pokud vrchnost zběhnuvšího poddaného dostihla, byl obvykle trestán pokutou a znovu zaujal místo hospodáře na svém gruntu. Sedlák byl totiž pro vrchnost základem bohatství. Z pustého gruntu samozřejmě neplynuly vrchnosti žádné platy. O majetkových postizích, které mohly potkat zběhnuvšího sedláka, se dočteme v pozemkových knihách, o nichž bravurně pojednal Vladimír Procházka.³⁵⁵

Na Náchodsku byl řešen pouze jeden případ zběhnutí. Z knihy přátelských smluv a narovnání³⁵⁶ se dovídáme o příběhu čeledního kuchaře Jana Slánského a děvečky Mandaleny. Oba utekli ze služby na náchodském zámku. O celém případě zaznamenal zprávu i Jan Karel Hraše, který poznamenal, že sedlákům bylo tehdy vyplaceno 18 grošů, protože šli do Hradce Králové pro kata, *„jak toho Jana Slánského ze vsi Rybníkův s Mandalenou ženou jeho uroz. pan Jindřich Bořkovský z Šubířova vyprosil, měvši katem trestání býti.“*³⁵⁷ Jan i Mandalena byli vsazeni do šatlavy a později propuštěni na hrdelní revers, v kterém stojí toto: *„Tímto zápisem slibujeme, zavazujíc se připovídáme do našich smrtí věrně sloužiti a poddaní jakožto pánu svému již dědičnému.“*³⁵⁸ Stalo se 19. ledna 1588. Snad je tento milosrdný rozsudek důkazem, že na konci 17. století již bylo i na náchodském panství více využíváno trestů, které bychom dnes nazvali alternativními.

V nymburských pramenech se dovídáme o třech případech zběhnutí. Roku 1590 je obviněn a před městský soud postaven Havel, řečený Havlíček, poddaný Karla Záruby z Hustiřan. Havel kradl a spravedlnosti se chtěl vyhnout nočním zběhnutím z gruntu. Žalobu na něj podal sám Karel Záruba z Hustiřan. Nymburští mu však trest na doporučení apelačního soudu prominuli a Havel byl propuštěn na hrdelní revers.³⁵⁹ V roce 1603 byl souzen Havel Jandulík starší, poddaný Jana Albrechta Křineckého z Ronova. Také on kradl a prodával kradené zboží a také on se pokusil řešit svůj konflikt s právem opuštěním svého gruntu. Nymburští měšťané informují Jana Albrechta Křineckého z Ronova, že *„outrpným právem u nás v Nymburce přistoupiti dáti ráčili. Kterýžto Havel [...] na témž trápení vyznal, že by Havel v Podlužanech, Jan Kovář [...] a Jakub Krejčí [...] od něho některé věci, kteréž on kradl, z gruntův páně pobral, přijímali.“*³⁶⁰ Dále nymburští píší, že by Jan Albrecht Křinecký měl *„milost jemu Havlovi ukázati a nějaký mírný prostředek, aby pro své přečinění tak*

³⁵⁵ PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. O odnětí nemovitosti z důvodu opuštění panství především s. 225-229.

³⁵⁶ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 156, inv. č. 957, sign. 22, fol. 64b-65b.

³⁵⁷ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 236.

³⁵⁸ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 156, inv. č. 957, sign. 22, fol. 65a-65b.

³⁵⁹ Národní archiv v Praze, I. oddělení, fond AS, kn. č. 124 (rok 1590) fol. 103b.

³⁶⁰ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Kopiař z let 1602-1605, bez inv. č., fol. 103b.

*trestán byl, aby při životu zůstalo.*³⁶¹ Zdali byl Jandulík st. omilostněn, není ze zápisu jasné.³⁶² Posledním provinilcem, který se dopustil deliktu zběhnutí, je syn výše zmíněného – Havel Jandulík mladší. Delikvent, s kterým jsme již měli tu čest v části o trestných proti oficiální ideologii. Havel Jandulík ml. byl travičem dobytka, žhářem, který se krom zběhnutí z panství provinil i útekem z vězení. Není divu, že v tomto případě vynesl nymburský soud kapitální trest. Havel Jandulík ml. byl sťat mečem roku 1604.³⁶³

Ačkoli se nejedná o reprezentativní vzorek, neboť případy zběhnutí nebyly obvykle řešeny v rámci inkvizičního řízení, lze usuzovat z literatury,³⁶⁴ že vrchnost obvykle pachatelům, kteří pouze protiprávně opustili panství, odpouštěla. Dotyční podepsali hrdelní revers, který je zavazoval k tomu, že měl-li by se delikt opakovat, bude celá věc řešena před hrdelním soudem, který vynese kapitální trest. Vrchnost také mohla udělit pokutu, jejíž výše neměla způsobit existenční potíže obviněnému a jeho rodině. Je ovšem zřejmé, že zběhnutím se často kryli zločinci, kteří se dopustili vážnějších provinění. V takovém případě jim bylo měřeno přísněji. Tresty pak odpovídají závažnějším proviněním, kterých se dopustili.

Pytláctví a zběhnutí jsou delikty, které bychom našli v agendě každého hrdelního soudu. Mezi specifické trestné činy proti vrchnosti, které se mohou lišit panství od panství, patří trávení panského dobytka, zpronevěra apod. Právě travičství dobytka se dopustil na Náchodsku Duchek Pytlíček, který trávil panský dobytek.³⁶⁵ Jeho hlavní provinění spočívá v deliktech proti místní samosprávě, a tak o jeho osudu pojednám v následující kapitole. Zločinu zpronevěry se dopustil Jan Krystýn z Březové v Kladsku.³⁶⁶ Jan se opakovaně dopouštěl krádeží, kterými se snažil zaopatřit svou existenci. Jan Krystýn nebyl poddaným Smiřických ze Smiřic, na jejichž panství nakonec zakončil svůj život. Jeho pánem byl Jan Slánský z Doubravic, který ho poslal „*do Prahy k svému řezníku a poslal jemu 23 pstruhů pečených, list a v tom listu tolar. Ty jsem pstruhy snědl a tolar jsem proměnil a utratil.*“³⁶⁷ Jan Krystýn byl coby zlodějček-recidivista oběšen v Náchodě roku 1576.

---

³⁶¹ Tamtéž, fol. 108a.

³⁶² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce. s. 446.

³⁶³ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 96a-98b.

³⁶⁴ ŠINDELÁŘ, B., *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, s. 7-8.

³⁶⁵ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 18b-19a.

³⁶⁶ Tamtéž, fol. 26a

³⁶⁷ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 26a.

17. Trestné činy proti místní samosprávě

Tato poměrně nesourodá skupina trestných činů zahrnuje jakékoli pokusy o maření výkonu soudnictví, které reprezentuje místní purkmistr, konšelé či rychtář, zhanění rozsudku, či některého z orgánů městského soudnictví. Do této skupiny dále patří útěky z vězení i pokusy mařit vyšetřování (např. křivá výpověď a křivá přísaha). Pokud se pachatel dopustil urážky purkmistra, konšelů nebo rychtáře, je třeba si uvědomit, že delikt byl úzce spjat se ctí, jak ji vnímali lidé raného novověku. Ačkoli se vzhledem k funkcím, které tyto lidé zastávali v městské správě, nejedná o spory o čest, je nutné vnímat i tuto dimenzi případu, kde se setkávají dva subjekty, které si nejsou v městské hierarchii rovny. Trestné činy proti místní samosprávě budu tedy dělit na:

- a) Útěk z vězení, útěk při převozu k soudu či napomáhání k útěku z vězení
- b) Zhanění a urážka purkmistra, konšelů, rychtáře, či rozsudku, který městský soud vynesl
- c) Křivé svědectví, výpověď či přísaha, která maří soudní vyšetřování

Situace na náchodském panství je dosti specifická. Veškeré zaznamenané případy se týkají pouze útěku z vězení (6 případů), pomoci při útěku z vězení (1 případ) a útěku při převozu k soudu (1 případ). V těchto kauzách bylo souzeno 8 pachatelů. Nymburské prameny jsou i tentokrát pestřejší. Ve 23 případech bylo souzeno stejné množství lidí. 15krát se dopustili pachatelé zhanění nymburské městské rady, purkmistra či rychtáře. Tyto zločiny mohli být doprovázeny fyzickou inzultací či vyhrožováním fyzickou likvidací. Útěkem z vězení se provinilo 5 osob. Napomáháním k útěku pak 2 osoby. Jedenkrát se pachatel dopustil křivého svědectví.

17. 1. Útěk z vězení

Jak již bylo řečeno jedná se o jedinou skupinu trestných činů proti místní samosprávě na Náchodsku. Již z podstaty deliktu je zřejmé, že tento zločin je možné spáchat pouze v kombinaci s jinými zločiny, které pachatele do vězení přivedou. Ne všichni zločinci, které soudil náchodský městský soud, utekli z tamního vězení. Řada z nich se zkrátka v průběhu výslechu zmínila, že během svého bujarého života spáchali i tento zločin. Všech šest případů

kombinuje delikt proti místní samosprávě s několikanásobnou krádeží. Není divu, že v pěti případech byl vynesena kapitální trest. V jednom případě není rozsudek uveden.³⁶⁸

Jelikož se obvykle jedná pouze o nic neříkající zmínky v protokolech, rozhodl jsem se uvést pro ilustraci netradiční případ Duchka Pytlíčka z roku 1569. Duchek byl v Náchodě biřicem a rasem. Na trápení vyznal toto: „*Podkopal jsem se z šatlavy kamny,³⁶⁹ přešel jsem město přes zed’.*“³⁷⁰ Duchek byl vsazen do šatlavy, protože kradl kůže a plátno. Krom zločinu proti místní samosprávě a majetku byl primárně odsouzen za zločin proti pozemkové vrchnosti. „*Pomáhal jsem trávití dobytka v Bydžově i zde jsem trávil panský dobytek, [...] tam kde pase Jeníček pastevec. [...] Na tom umřel, jest s’at.*“³⁷¹

Roku 1570 byl v Náchodě souzen a posléze oběšen Tomáš, syn Honse Ertleho z Nisy (dnes Nysa ve Slezsku – pozn.aut.). Tomáš okrádal formany, kradl peníze i šatstvo. Působil ve Slezsku, Praze, Plzni, Pardubicích i v okolí náhodského panství. „*Co se pak tkne Nové Města hradiště (dnes Nové Město nad Metují – pozn.aut.), tam jsem byl dán do vězení s jinýma tovaryši svými i dobyli jsme se z tý šatlavy a přešel jsem tu noc na jedné stáji. [...] Kdyby byl tu chvíli, když jsme se dobývali mezi nás biřic přišel, byli jsme se na tom snesli, abychom ho zabili.*“³⁷²

Pozoruhodný je případ Moce z Adršpachu, který pomohl utéci dvěma vězňům z věže náhodského zámku. Na mučení vyznal, že „*vytáhl oba dva z vězení a s nimi pečení jedl pod krovem.*“³⁷³ Bohužel se z výpovědi nedovídáme nic bližšího o tom, jak byl útěk technicky proveden. Nevíme bohužel také ani to, jaký ortel vynesla nad Mocem městská rada.

Zajímavou výpověď učinil roku 1576 Jan Krystýn z Březové (dnes Brzozowie v Kladsku – pozn.aut.), který se dopustil i zločinu proti pozemkové vrchnosti: „*Jsouce právem tázán, oznámil, Kašparovi řezníku ze Svidnice v jakési vsi mezi Horami (Kutná Hora – pozn.aut.) a Čáslaví, jsouce s ním, vzal jsem jemu visákem peníze, než nevím co jich bylo a to tímto způsobem vzal jsem jemu je. V té vsi bylo mnoho tancův, nevím bylo-li jest posvícení. [...] Kašpar [...] mě dal ty peníze k chování a za ten visák vstrčil na sedlo, a když jsem svou chvíli uhlídal, ušel jsem s ním i koupil jsem sobě z těch peněz kabát kozlový za 9 kop, škorně za 1 kopy, váček za 1 kopy 20 grošů, ručnici za 1 kopy, meč za 24 grošů, klobouk za 18 grošů a něco jsem propil a projedl a co zůstalo přijal k sobě (Kašpar – pozn.aut.). Byl jsem mu vydán, Kašparovi, od práva lanškrounského. [...] I dal mi se vésti na [...] voze i šel on*

³⁶⁸ SOKA Náchod, AM Náchod, Smolná kniha města Náchod z let 1513-1598, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 9b, 25a.

³⁶⁹ V kapitole o hrdelním soudnictví města Náchoda jsem již zmínil, že kamna považují za nadstandardní vybavení šatlavy.

³⁷⁰ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 18b.

³⁷¹ Tamtéž, fol. 19a

³⁷² Tamtéž, fol. 21a

³⁷³ Tamtéž, fol. 6a.

*Kašpar stezkou a já jel jakousi úvozem. Pustil jsem koně a sám jsem ušel, nebo mě byl tehdáž rychtář a biřic pravili, budeš-li moci, uteč.*³⁷⁴ Jan se tedy nejspíše obával, že ho Kašpar, kterému byl vydán, zabije či jinak fyzicky poškodí. I v roce 1576 se můžeme setkat s tímto dosti zvláštním způsobem řešení zločinu proti majetku. Pro nás je však podstatné, že se tak přičil rozhodnutí lanškrounských a tím se provinil proti místní samosprávě. Především za opakované krádeže byl Jan Krystýn oběšen.

Delikty spojené s útekem z vězení lze sledovat i na Nymbursku. Z 5 osob, které utekly z vězení, byly 4 popraveny (2krát byly uděleny zostřené tresty). V jednom případě se rozsudek nedochoval.³⁷⁵ Tresty byly uděleny především za další trestné činy majetkového rázu. Přesto je užití zostřeného trestu (1x rozčtvrcení a 1x vpletení do kola) poněkud neobvyklé. Počinání městské rady se dá vysvětlit tím, že při zcizení bylo použito násilí a jednalo se tedy o loupež.³⁷⁶ Také v obou případech napomáhání k útěku z vězení byl vynesena kapitální trest (2x oběšení).³⁷⁷ I zde byla motivací nymburských konšelů k přísnému trestu majetková delikvence obžalovaných.

Prvním zajímavým případem tohoto druhu je kauza z roku 1585. Tehdy uprchl z vězení na Pražském hradě Václav Šindelář, který opakovaně kradl a prodával kradené věci. *„Vyznal před trápením, že jest se z vězení na Hradě pražském vyloupal a pomáhal mu z něho sochořem Václav Ryšlavej, švagr.*³⁷⁸ Proč byl nakonec Václav Šindelář čtvrcen, není zcela jasné. Je pravda, že kradl opakovaně téměř všechny předměty každodenní potřeby, ale přesto je tento trest pro zloděje značně přísný. Konšelům se však na trápení také zmínil, že jistý Vojík mu v podnapilosti sdělil, že zabil krčmáře v Mochově.³⁷⁹ Městská rada se mohla domnívat, že Šindelář nevyověděl vše, a nebo ho zkrátka zařadila mezi zvlášť nebezpečné loupežné vrahy. Před městským soudem v Nymburce stanula i jeho žena Lída, která mu pomáhal utéci z vězení. Byla oběšena, což je typický trest pro zloděje, neb se svým mužem *„kradla a brávala k čemu přijítí mohli a že s bratrem svým jemu (manželovi – pozn. aut.) z vězení pomáhala, řebřík že od cihelny vzala a nože že mu dala, kterýmž zámky vyloupal.*³⁸⁰ Z vězení utekl také Havel Jandulík ml., o kterém jsem již psal coby o čarodějníkovi a zběhovi. *„Vyznal, když jsem se po nejprve z vězení dobýval, Petr, čeledín Jana Pouteckého, který tento rok u něho sloužil, k tomu mi pomáhal a dřeva mi podal.*³⁸¹

³⁷⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 26a

³⁷⁵ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 8. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459 .

³⁷⁶ Tamtéž, případy č. 165 a 196, s. 367-459.

³⁷⁷ Tamtéž případy č. 133 a 166, s. 367-459.

³⁷⁸ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 56b.

³⁷⁹ Tamtéž, fol. 57a.

³⁸⁰ Tamtéž, fol. 58b.

³⁸¹ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 96a.

Tato sekce zločinů proti místní samosprávě neumožňuje badateli širší výklad a interpretaci. Zmínil jsem pouze takové případy, kde pachatel prozradí aspoň něco o technice útěku či jiných zajímavých okolnostech. Podrobný statistický rozbor počtu zločinů a jim odpovídajících trestů bude proveden v příslušné kapitole struktury kriminality na sledovaných panstvích. Obecně lze o útěku z vězení říci, že mohl být považován za závažnou přitěžující okolnost. Z podstaty zločinu, jak jsem již napsal výše, vyplývá, že musel být vždy kombinován se zločiny, kvůli kterým byl pachatel uvězněn. Motivací k úprku bylo pro vězně vědomí, že řada trestných činů se trestá smrtí. Z výpovědí se dá usuzovat na nedostatečná bezpečnostní opatření v mnohdy provizorních šatlavách.

17. 2. Urážka a zhanění představitelů místní samosprávy

Jak již bylo řečeno, tento typ trestné činnosti má blízko ke sporům o čest, v nichž jsou pachateli i poškozenými běžní obyvatelé měst. Jelikož se v této sekci zločinů proti místní samosprávě setkává pachatel, který stojí hierarchicky níž, s obětí, která reprezentuje městskou radu, panovníka, vrchnost či právo (záleží na úhlu pohledu), nekončí tyto spory smírem, ale přinejmenším pokutou či krátkodobým vězením. Je možné spekulovat, zdali byla tato nadřazenost orgánu městského práva automatická. Mohl si bohatý měšťan dovolit urazit čest mnohdy nepřiliš majetného rychtáře, který plnil de facto úlohu policejní? Těžko soudit. Mnou studované prameny o tom nevypovídají. Nesmíme navíc zapomínat, že v Nymburce, o kterém budu nyní psát, působil císařský (chcete-li královský) rychtář, který reprezentoval panovníka, a tudíž stát. V náhodských pramenech se s urážkou představitelů místní samosprávy nesetkáváme.

Než přistoupím k rozboru jednotlivých kauz, je dobré si ujasnit, za jakých okolností mohlo dojít k urážce představitelů místní samosprávy. K takové urážce mohlo dojít v opilosti i jinak řádným obyvatelem města, ba dokonce měšťanem. Mohlo k ní dojít také byl-li dotyčný nespokojen s rozsudkem, ať už v civilněprávní, či trestněprávní při. Mohl tedy zhanět rozsudek či jeho vykonavatele (rychtáře, purkmistra, konšely). Zejména rychtář, jakožto orgán, který fakticky prováděl zatčení, byl vystaven urážkám každého, kdo se jakkoli provinil proti právu. Zde je možné předpokládat kombinaci trestného činu urážky rychtáře např. s krádeží, loupeží apod. Při zatčení mohl být též rychtář fyzicky inzultován a mohlo mu být i vyhrožováno smrtí. Vzpírání se zatčení je pak v dobové terminologii vedeno jako „odboj právu.“

V 15ti kauzách urážky představitele městské samosprávy figuruje 15 pachatelů. 6 případů se dochovalo pouze jako zápis o urážce bez vymezení trestu. Ortel je tedy neznámý. 2x byl přespolní pachatel předán své vrchnosti, která ho měla dle uvážení potrestat.³⁸² Již zmíněnému rouhači Diviši Kaňkovskému byl trest prominut.³⁸³ Obvyklý trest krátkého několikadenního vězení a peněžní pokuty byl vyměřen ve čtyřech případech. Poměrně drastické řešení zvolil soud v případě nymburského měšťana Jiříka Paši, který urazil purkmistra. Jiřík byl vypovězen z města.³⁸⁴ Jedenkrát byl uložen kapitální trest. Oběšen byl jistý Augusta, který vyhrožoval rychtáři, kradl a loupil. Je zřejmé, že poprava ho stihla právě za majetkové delikty.³⁸⁵ Dále pojednám o vybraných případech.

Zajímavý a zdlouhavý spor (28.11.1555-13.10.1556)³⁸⁶ vedl s nymburským rychtářem Janem Svatoškou jistý Mikuláš Dymokurský. Mikuláš podal k apelačnímu soudu žalobu, protože ho rychtář „*zbil žilou*.“³⁸⁷ Apelační soud však jeho žalobu zamítl. Jádrem sporu byl incident, během něhož Mikuláš jezdil po rynku na koni a rychtář proti němu zakročil, aby „*porážel* (rozuměj neporážel – pozn. aut.) *lidi a on* (Mikuláš – pozn.aut.) *odpověděl, neublížil jsem žádnému*.“³⁸⁸ Toto „svědomí“ dala Mikuláši Dymokurskému Anna Macková. Rychtář pak chtěl Mikuláše vsadit do šatlavy – a konflikt, během něhož byl Mikuláš inzultován fyzicky a rychtář slovně, byl na světě. O postihu pro Mikuláše Dymokurského se v knize svědomí nepíše. Jednou se nymburský rychtář musel vypořádat i jistým Augustou, který byl později oběšen. Tento zlodějí a lupič doznal, že „*odpověděl jsem rychtáři, že jej uperu a usekám*.“³⁸⁹ Nebezpečí mohl vystavit rychtář i svou ženu, jak se dovídáme ze zápisu z roku 1573, kdy jistě neotesaný rybníkář Jan Holý vyhrožoval nymburskému rychtáři i jeho choti.³⁹⁰

V roce 1614 Jan Paša urazil na cti nymburského purkmistra „*při opilém čase*.“³⁹¹ Jiřík Paša byl vsazen do šatlavy a na žádost manželky a přímluvu sousedů propuštěn pod podmínkou, že „*se chce do času sv. Havla nejprve příštího léta toho 1614 z města Nymburka vyprodati a jinde bytem a živností patřiti*.“³⁹² S rouhačstvím jsou spojeny případy Divíše Kaňkovského a Alžběty Michkové, o nichž již bylo pojednáno v kapitole o trestných činech proti oficiální ideologii.

³⁸² V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 105 a 121. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

³⁸³ Tamtéž, případ č. 248, s. 454.

³⁸⁴ Tamtéž, případ č. 247, s. 454.

³⁸⁵ Tamtéž, případ č. 53, s. 385.

³⁸⁶ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s.166.

³⁸⁷ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 97, s. 287-288; kn. č. 107, s.70.

³⁸⁸ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Knihy svědomí 1549-1558, bez inv. č., fol. 133a.

³⁸⁹ Tamtéž, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 5b.

³⁹⁰ Tamtéž, Kopiař z let 1572-1575, bez inv. č., fol. 56b.

³⁹¹ Tamtéž, Knihy plnomocenství a rukojemství 1614-1620, bez. inv. č., fol. 28a.

³⁹² Tamtéž.

Na závěr drobná poznámka. Delikty, o nichž jsem psal výše, nejsou rovnoměrně rozloženy v čase. Disproporce je podstatně větší než u jiných druhů trestné činnosti. V letech 1552 – 1574 napočítáme 9 zločinů, jejichž skutková podstata spočívá v urážce představitele městské samosprávy. Druhá skupina (6 přestupků) spadá do let 1612 – 1614. Dle systému Jaroslava Pánka absentuje tento typ trestné činnosti celé tři dekády (fakticky 38 let). Nadnesu nyní neverifikovatelnou tezi, že jistou roli mohla hrát i „ješitnost“ městského rychtáře. Možné ovšem je, že úřad císařského rychtáře nejprve nevzbuzoval potřebnou úctu a až časem si získal respekt. Proč ovšem ona „záplava“ deliktů v poslední dekádě před Bílou Horou? Byl snad tehdy tento úřad opět v menší úctě u nymburských měšťanů?

17. 3. Křivé svědectví

Tento doplňkový zločin, který maří úsilí městského soudu, a je proto dle mého názoru zločinem proti místní samosprávě, se vyskytuje na Nymbursku pouze v jednom exempláři. Výpovědní hodnota takovéto kauzy je téměř nulová. Jedná se o při z roku 1566, kdy stanul před nymburským soudem Jan Haštálek, tulák z Poděbrad, který kradl a prodával kradené zboží. Za tyto skutky ho soud odsoudil k trestu smrti oběšením.³⁹³ O křivé přísaze píše Koldín takto: „*Přísahu křivau a nepravau kdožby vykonal aneb svědomí falešné [...] vydal; a to by na někoho potom shledáno bylo: tomu každému jazyk týlem vytažen bud*“.³⁹⁴

---

³⁹³ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 16b.

³⁹⁴ JIREČEK, J. (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského*, s.258.

18. Trestné činy proti životu a zdraví

Mezi nejpočetnější trestné činy patří krom majetkové delikvence právě zločiny proti životu a zdraví. Proto nebudu v následující kapitole vypisovat všechny delikty, ale zaměřím se na klasifikaci a definici jednotlivých podskupin této sekce. Deskripce jednotlivých případů s přímými citacemi uvedu pouze u kauz, které ilustrují zločiny dané podskupiny nebo jsou jinak cenné pro potřeby této práce.

V třídění deliktů proti životu a smrti se setkáme s několika nesourodými kritérii. Dle bližších okolností zločinu můžeme volit mezi vraždou, či zabitím. Dle pohnutek pachatele pak mezi loupežnou vraždou, či vraždou z jiných motivů. Nebyl-li zločin doveden do konce, hovoříme o pokusu o vraždu. Zvláštní skupinu tvoří vraždy dětí, které spáchala matka, a roli hraje i způsob, kterým vrah svou oběť sprovodil ze světa (např. travičství). S přihlédnutím ke konkrétní situaci na náhodském panství a ve městě Nymburce dělím zločiny do těchto skupin:

- Loupežné vraždy
- Vraždy z jiných motivů
- Zabití (v sebeobraně či neúmyslné zabití)
- Infanticida
- Travičství
- Ublížení na zdraví
- Znásilnění
- Sebevražda
- Pokus o vraždu (z jakýchkoli příčin)

Procesů, v kterých byl obviněný (či obvinění), vyslýchán z důvodů podezření ze spáchání zločinu proti životu a zdraví bylo v Náchodě 38 a v Nymburce 61.³⁹⁵ V obou lokalitách tvoří tyto zločiny druhou nejpočetnější skupinu hned po majetkových deliktech.

---

³⁹⁵ Petr Kreuz zaznamenal 56 případů, kterých vystupuje 62 osob. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 60.

Jelikož pracuji dle systému Jaroslava Pánka jsou započteny i spory, v kterých nebylo ublížení na zdraví či vražda hlavním zločinem.

18. 1. Loupežné vraždy

Loupež, tj. okradení člověka, nebo vykradení domu za použití zbraní (na rozdíl od prosté krádeže) je často spojena s vraždou. Podrobnější rozbor života loupeživých band či jednotlivců podám v kapitole o majetkové delikvenci. Zkoumat se dát spíše napojení těchto družin na trh, či jejich zázemí apod. V souvislosti se zločiny proti životu je nosnější zkoumat především udílené tresty. Je samozřejmé, že loupežná vražda byla na zírání jako jeden z nejohavnějších zločinů. Zejména pokud byly zločiny páčány loupeživými bratrstvy, bylo na místě uvažovat o zostřeném trestu, např. vpletení do kola. Taková bratrstva vážně ohrožovala chod celé společnosti, neboť bránila probíhání obchodu, zásobování měst zbožím a byla hrozbou pro kohokoli, kdo se vydal na vzdálenější cestu. Stejně tak mohl být narušen mír v městečku atd. Zostření trestu mělo opodstatnění i proto, že členové loupeživých družin často zabíjeli opakovaně.

V Náchodě bylo do roku 1620 řešeno 5 případů loupežné vraždy. V jednom případě se jedná o složený proces, kdy jsou obviněny tři osoby.³⁹⁶ Celkem bylo tedy odsouzeno 7 lidí. Již zmíněná trojice byla odpravena mečem. V třech dalších kauzách není znám způsob popravky a v jednom případě dokonce chybí ortel.³⁹⁷ Silničních a jiných loupeží se dopouštěl Petr Holý, poddaný pana z Adršpachu.³⁹⁸ Při řadě loupežných přepadení zabil dva lidi a dvěma jiným těžce ublížil na zdraví. Tvrdil, že na tyto zlé činy ho navedl Pavel, syn bernartického rychtáře.³⁹⁹ Pozoruhodný je případ z roku 1534. Tedy se totiž obětí Pavla Jiroše z Olešnice stal Žid Eliáš z Náchoda. „*V pondělí před sv. Antonínem znamenává se vyznání, co jest vyznal na svém trápení v městě Náchodě od Pavla Jirošova z Olešnice. Vyznal, že jest Eliáše Žida z Náchoda zabil a vzal od něčeho 3 zlaté uherské a za kopy drobných, sukni, kožíšek i zbroj a všecko, což jest Žid měl a zabivše, svlékl jej z cesty dolů a mošničku zavrhl a list a spisy, kteréž měl na dluhy na lidi vzal je a něco jich strhal a ostatek těch spisův dal je Matějovi.*“⁴⁰⁰ Jelikož se v tomto případě ortel nedochoval, není možné spekulovat, zda mohl pachatel za vraždu Žida očekávat mírnější trest než v případech, kdy byl zabit křesťan. Lze ovšem předpokládat, že tento případ není jediný, kdy dlužník zvolil takovýto způsob řešení problémů s dluhy u židovského věřitele. Loupežná vražda ovšem pachateli nemusela vždy zajistit získání kořisti. „*Když jsem šel z Vratislavi s Polákem, který tu někdy býval v Úpici, k Javoru i mezi Javorem a Kladskem na těch horách potkavši se s jakým Slezákem, Polák dal mu*

³⁹⁶ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 38.

³⁹⁷ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 4b-5b.

³⁹⁸ Tamtéž, fol.10a-11a.

³⁹⁹ Tamtéž, fol.11a.

⁴⁰⁰ Tamtéž, fol. 4b.

voštípem za krk a já sekyrou v hlavu jsem ho uhodil [...] Vzali jsme mu kaftan a ručnici a když jsme u něho chtěli peněz hledati, jakýs člověk vyrazil na nás na koni. Tu my vzavše od něho meč, pryč jsme utekli, a tomu Poláku říkali Jan.“⁴⁰¹ Roku 1596 byli pak sťati v Náchodě Tobiáš Sládek a Martin Skála s ženou Maruší. Tito tři zločinci zabili bezdůvodně jistého Faltu Hodiše a krčmářku Regínu, kterou okradli.⁴⁰²

Nymburk, který ležel více ve vnitrozemí a byl střediskem obchodu a křižovatkou kupeckých cest, se musel častěji potýkat s problémem loupeživých družin. První takový případ řešili nymburští radní roku 1563. Ve třech oddělených kauzách (výsleších) byli souzeni loupežní vrazi Petr Vodička, Pavel Srbek a Vaněk „Bezprstý“. Zatímco první dva byli za své činy naraženi na kůl (neboli „vstrčeni na rožeň“), Vaněk byl „pouze“ vpleten do kola. Petr Vodička měl na svědomí řadu vloupání (i na Malé Straně) s množstvím různých kompliců. „*Tu jsme se smluvili s tím Vaňkou bez prstu abychme všickni čtyři šli k Poděbradům, když pojedu z jarmarku abychom něco vzali. Tu jsme umlátili šafáře z dvora Šlotovského. Srb (Pavel Srbek – pozn.aut.) jemu zul škorně a Vaněk Bezprstý zase se na šafáře navrátil i dobil ho.*“⁴⁰³ Pavel Srbek pak s Vaňkem zamordovali také krčmáře Havla.⁴⁰⁴ Ke skupince patřil též Jana Cihlář, který ovšem pouze kradl, proto o něm pohovořím v příslušném oddílu. Posledním vyslychaným byl Vaněk Bezprstý, který vypověděl, že se svými kumpány kradl především sukno. Vaněk měl ze všech vyslychaných také největší akční rádius: kradl v Praze, Poděbradech, Chrudimi i Táboře. Zajímavým případem je též spor s trojicí loupežných vrahů a žhářů (Jakub ze Zhoře, Samek Moravec a Martin z Řečice), kteří byli všichni upáleni.⁴⁰⁵ Upálení je v tomto případě zvoleno jako typický trest pro žháře. O žhářství, loupežích a krádežích bude však řeč jinde. Pozornost nyní přesunu na vraždy s jiným motivem, které nám mohou povědět víc o myšlení lidí v raném novověku. Mám-li sumovat přístup nymburských k případům loupežných vražd, je nutné podívat se podrobněji na počet vražd. Celkově bylo v Nymburce řešeno 24 případů loupežných vražd, z nichž ve všech případech vynesl nymburský soud trest smrti. 10krát byl odsouzenec vpleten do kola (z toho jednou byl před vpletením trhán kleštěmi), 4krát byl loupežný vrah oběšen, 3krát upálen (2x v kombinaci s vpletením do kola a jednou s rozčtvrcením), 3 osoby byly naraženy na kůl, jeden zločinec sťat, jeden trhán kleštěmi a u jednoho zápisu není způsob popravu uveden. Myslím, že je zcela evidentní, že se raněnovověké soudnictví snažilo tyto nebezpečné živly zcela eliminovat.

⁴⁰¹ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 9a.

⁴⁰² ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 38.

⁴⁰³ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 6a.

⁴⁰⁴ Tamtéž, fol. 6b.

⁴⁰⁵ Tamtéž, fol. 79a-83a.

18. 2. Vraždy z jiných motivů

Náchodský materiál nevykazuje přílišnou soudržnost. Mezi jinak motivované vraždy je možné zařadit spoluúčast Falty Vinklara na vraždě své ženy Elišky. Na tuto myšlenku ho údajně přivedl Adam Kyryk ze Starých Buků. Vraždu ovšem provedl Jiřík Aust, kterému dal Falta Vinklar „troubu plátna, šest pacův a plášť.“⁴⁰⁶ Těžko říct, zdali Faltu k tomuto činu vedl jeho poměr s nejmenovanou ženou, který ovšem brzy ukončil.⁴⁰⁷ Za křivé svědectví mu byl vytažen jazyk týlem. Následně byl Falta rozčtvrcen. Je zřejmé, že plánovanost zločinu byla velmi přitěžující okolností. V kapitole o zabití uvidíme, že zabil-li manžel ženu v afektu a nechtěně, bylo s ním naloženo zcela jinak. Za vraždu bez zjevného motivu je pak možno považovat případ z roku 1564. „*Adam z Frankštejna (dnes Ząbkowice Śląskie – pozn. aut.) [...] právem tázán oznámil: Přišel jsem do domu Havla Bednáře jsa opilý, chtěce tam nocleh míti a manželka jeho, tého Havla, mě lála lotry a psy mi dávajice a ožralče pravice, že jejího muže kazím a jemu že pomáhám peněz utráceti, nechtěla mi dáti noclehu a já se z toho rozhněval i udávil jsem ji svýma vlastnima rukama.*“⁴⁰⁸ Jelikož byl Adam vinen i řadou krádeží, je pochopitelné, že trestu smrti neušel. Za jinak motivovanou vraždu lze počítat i znásilnění Zuzany, dcery Bělinovi, kterou zabil šavlí vrah a násilník Jan, syn Holubův. O této kauze ovšem blíže v kapitole o znásilnění.⁴⁰⁹ Tyto 3 vraždy jsou tedy případy, kdy není možné zařadit zločin jako travičství či infanticidu. Mezi další vraždy, které nebyly motivovány touhou zcizit majetek oběti, patří ty, kterých se dopustili jarmareční zloději Jiřík Vávra a Tomáš z Březbice roku 1549.⁴¹⁰ Oba byli popraveni, neznámo jak. Zločiny, které nejsou zaneseny ve smolné knize, ale v jiných materiálech, jsou pak vraždy, které byly řešeny v rámci odvolání k apelačnímu soudu.⁴¹¹ Ve třech případech byl potvrzen ortel náchodského soudu. Ve čtvrtém případě se pak dovídáme, že pachatel byl potrestán půl rokem vězení. Jeden případ vraždy byl nalezen v ortelních manuálech. Celkem tedy napočítáme 9 vražd s jiným než loupežným motivem.

Nymburk v tomto ohledu nepředčí panství Smiřických, co do kvantity soudních sporů. Dokonaných vražd napočítáme jen 7. Řada vražd byla soudem překvalifikována na zabití. V pěti případech se v zápisech dochovalo pouze obvinění z vraždy, které je ve všech případech

⁴⁰⁶ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 29a.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž, fol. 14b.

⁴⁰⁹ Tamtéž, fol. 25a.

⁴¹⁰ Tamtož, fol. 8a.

⁴¹¹ Ve výčtu Jana Čížka se jedná o případy č. 29, 31, 54, 70 a 71. In: ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 26-33.

řešeno složením očištné přísahy či „odvodem neviny.“⁴¹² O trestech za dokonané vraždy se dovídáme pouze v případě Jan Pekelského, který byl sťat pro zastřelení nymburského biřice.⁴¹³ Dále byl pak pro vraždy těhotných žen sťat a upálen Jan Krupička, o kterém jsem již pojednal v kapitole o čarodějnictví.⁴¹⁴

18. 3. Zabití (zabití v sebeobraně a neúmyslné zabití)

Vladislavské zřízení zemské „*zcela jasně rozlišuje dva případy zabití – mordu a zabití.*“⁴¹⁵ Zabití bylo pochopitelně trestáno mírně, neboť vrchnost neměla potřebu posílat na smrt své dobré poddané, kteří jí zajišťovali přísun financí. Na Náchodsku se vyskytuje 2x zabití v sebeobraně při rvačce. Je sankcionováno v prvním případě 4 týdenním vězením, v druhém případě pak několikadenním vězením a pokutou 6 kop grošů míšeňských.⁴¹⁶ Skvělou ilustrací, která nám ukazuje jak fungovala instituce přímluv, je případ Jana Jandáska z Hronova z roku 1568. „*Jsouce na těle trápen vyznal: dal jsem ženě své políček a ona upadla z stolice a od toho políčku umřela. [...] Neměl jsem toho obmyslu [...] abych jí měl zabít, byla těhotná. Ten jest vyprošen od smrti. Měl být sťat, vyprosil ho kněz Václav Prešius, děkan náchodský.*“⁴¹⁷

V královském městě Nymburce se takovýchto zločinů událo 7.⁴¹⁸ Obvykle byly překvalifikovány městkou radou na zabití, ačkoli žaloba byla podána ve věci vraždy (6krát). O způsobu trestu se však dovídáme pouze třikrát.⁴¹⁹ Jedná se o trest odnětí svobody od 6ti týdnů po 3 měsíce. Chronologicky poslední 4 případy jsou řešeny s apelačním soudem.

⁴¹² Odvod nevin je způsob, jakým se mohl člověk očistit v případě, že ho udala osoba již zesnulá. Bližší in: KREUZOVÁ, L., *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské*, s.57.

⁴¹³ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst, II. díl*, s. 672-673.

⁴¹⁴ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 83b-86b.

⁴¹⁵ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 174.

⁴¹⁶ Ve výčtu Jana Čížka se jedná o případy č. 31 a 102. In: ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 26-40.

⁴¹⁷ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 19a.

⁴¹⁸ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 11, 12, 18, 50, 146, 150, 171. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

⁴¹⁹ Tamtéž, případ č. 50, 146 a 171, s.367-459.

18. 4. Infanticidium

Infanticidium je definováno jako zabití novorozeněte vlastní matkou či úmyslný potrat. Spolupachatelem mohla být porodní bába, která mohla dívce doporučit prostředek po kterém ta potratila. Rovněž osoby ženského pohlaví, s kterými byla vražedkyně příbuzensky spojena či její přítelkyně v obci, mohly dívce napomáhat k tomuto trestnému činu. Výjimečně se mohl stát spolupachatelem muž, obvykle šlo o otce neřádně zplozeného dítěte. Jako pohnutky, které matku k tomuto zoufalému činu vedly, jsou považovány materiální problémy s výživou dítěte, izolace a vyčlenění svobodné matky z městské či venkovské pospolitosti. Bezpochyby nejvíce dívky děsilo, že „zmrhaná žena“ měla jen velmi malé šance založit normální rodinu. Svou roli ovšem sehrála i psychická labilita prvorodičky v šestinedělí. K tématu existuje bohatá, zejména německá literatura. Je ovšem nutné předeslat, že není možné aplikovat výsledky německých badatelů na poměry v české vesnici či městě. Většina monografií se navíc soustředí na období od konce třicetileté války po nástup osvícenství. Tehdy totiž dochází k proměně skladby soudních postihů za tento čin. Od ztřeštěných trestů smrti se velmi rychle přechází k plnému omilostnění, neboť se ujímá názor, že za chování těchto zbídačených matek je zodpovědná společnost.⁴²⁰ Tématem změny přístupu k tomuto zločinu, který se ovšem příliš neprojevil v tereziánském Rakousku,⁴²¹ se zabývají i práce německých historiků a historiček.

Obvyklým trestem za infanticidium bylo zahrabání dotyčné zaživa. Někdy jí mohlo být srdce probodeno kulem. Ačkoli po 30tileté válce dochází k uplatňování mírnějších postihů za řadu zločinů, infanticidium k nim nepatří a začíná se z pramenů vytrácet až v 19. století.⁴²² Německá historička Thea Koss se ve své práci „Kindesmord im Dorf“ snaží zodpovědět několik otázek spojených s infanticidou. Co z těchto poznatků je možno využít při bádání o předbělohorské kriminalitě v Čechách? Thea Koss pracuje s tezí, že hegemonie křesťanské věrouky v Evropě měla vliv i na strukturu hrdelních trestů. Trest zahrabání za živa znemožňuje matku-vražednici křesťansky pohřbít. Jako motivaci svobodných matek pak zdůrazňuje hmotnou nouzi těchto dívek na okraji společnosti, tj. děveček apod. Důležitý je i psychologický prvek strachu z hanby, kterému je svobodná matka vystavena.⁴²³ Také Otto Ulbricht se ve své knize „Kindsmord und Aufklärung in Deutschland“ zabývá obecnými motivacemi tohoto zločinu. Za problematické považuje dlouhé období mezi dosažením

⁴²⁰ TINKOVÁ, D., *Hřích, zločin šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 312.

⁴²¹ Tamtéž, s.322.

⁴²² KOSS, T., *Kindesmord im Dorf*. s.80.

⁴²³ Tamtéž.

sexuální zralosti a faktickou možností vstoupit do svazku manželského (zejména u mužů).⁴²⁴ Také Ulbricht definuje infanticidu jako zločin, který páchá dívka v mezní životní situaci způsobené hmotnou nouzí. Tento fakt potvrzuje i práce Richarda van Dülmena „Frauen vor Gericht“, který dochází k poznatku, že pachatelkám infanticidy je nejčastěji 20-25 let.⁴²⁵

Ale zpět od teorie ke konkrétním případům. Ve sledovaných lokalitách stanulo před soudem celkem 12 osob (3 ženy a jeden muž v Náchodě a 8 žen v Nymburce). Pokusím se na výpovědích těchto žen ozřejmit roli infanticidia v každodenním životě. „*Lidmila z Rokytníka, jsouce tážána právem útrpným i při témž trápení, vyznala, když jsem sem vcházela na stáji jdouce zase z té stáje upadla jsem a skrze to upadnutí, [...] že jsem potratila. [...] Matouška, podruhyně z Rokytníka, ta jest mi před tím pádem dávala koření, pravice, abych je pila, že je v sobě umořím.*“⁴²⁶ Žena byla popravena neznámo jak. Podobně jako Lidmila z Rokytníka skončila i Lidmila ze Slatiny: „*Líhala jsem s Lukášem Suchanovým z Pikova, s bratrancem svým, a s ním jsem obtěžkala. K tomu se znám, že jsem dítě měla a je jsem zakopala [...] v Libňatově pod prahem v maštali. Žádnému jsem o tom nepověděla a žádný o tom nevěděl. To nevím bylo-li živý, nebo mrtvý. [...] Pila jsem modrej zvoníček.*“⁴²⁷ Lidmila byla zaživa zahrabána. Stejně krutý trest stihl i Annu, dceru nebožtíka Matouše. „*Vyznala, že jest s Matějákem ze Lhoty [...] obtěžkala a že jestli jej Anně týž Matěják připověděl, jestli by manželky jeho pán Bůh od smrti uchovati neráčil, že on ji Annu do smrti neopustí a že s jiným žádným než s Matějákem činiti neměla. [...] Více pověděla, že ty obě děti živý nebyly a obě těch dětí, že oknem ven vyhodila a jedno zase vzala slitovavší se nad umrlejm a měla je v hlavách, kde ležela až do dne a potom, že je našli v koudeli, kde je donesla do komory. Je zase vzala umyvše je pochovati obě dala. [...] Strejc její, když již ty děti měla, (ji – pozn. aut.) provazy zmrskal proto její chování neřádny. [...] Od toho mrskání chtěje on zvěděti, kam jest ty děti dala a od toho dítěte, že pes nožičky ujedl a ručičku jednu, že jináč neví.*“⁴²⁸

V osmi případech infanticidia v Nymburce bylo 4krát přistoupeno k trestu smrti zahrabáním zaživa. Jednou byla osoba, která se dopustila infanticidy, zmrskána a vypovězena z města. Jedenkrát byla smrt dítěte kvalifikována jako nehoda a matka byla propuštěna po složení pokuty. V jednom případě, kde vystupuje krom matky-pachatelky i žena, která jí pomáhá, se rozsudek nedochoval. První případ je z roku 1559. Kristýna Němkyně vyznala, že „*jest jedno dítě, kteréhož se dopustila s nějakým barvířem toho jest na rozcestí nechala nedaleko u Bydžova. Jest oznámila, živý jest či není, že neví. Též vyznala, že jest třetí měla též*

⁴²⁴ ULBRICHT, O., Kindsmord und Aufklärung in Deutschland, s. 173.

⁴²⁵ ROEDL, Bohumír (rec.), *Dülmen, Richard van, Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1991. 156. s., ČCH 91, 1993, č. 1, s. 153.*

⁴²⁶ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č. 449a, fol. 25a.

⁴²⁷ Tamtéž, fol. 17b.

⁴²⁸ Tamtéž, fol. 31b.

s *Kryštofem Sklenářem, to jest živo.*“⁴²⁹ Pozoruhodný případ, kdy je pachatelka infanticidia pouze zmrskána a vypovězena z města zaznamenává pouze Zikmund Winter. Benevolenci soudu vysvětluje nízkým věkem matky. Byla „*příliš mladička, skoro sama dítě.*“⁴³⁰ Trestu smrti unikla i Kateřina, manželka nymburského měšťana Václava Lojíka. Své dítě zabila neúmyslně. Pokusím se situaci zhodnotit střízlivě: jistě nešlo o to, že by jí, jako nymburské měšťance, bylo právo nakloněno a byla by například vyručena přáteli apod. Není totiž pravděpodobné, že by dobře situovaná vdaná žena měla zájem na tom, aby na její rodinu padl stín podezření z vraždy vlastního dítěte.

Děvečky a další svobodné matky se tedy dítěte zbavovaly obvykle potajmu, ve stodole, v chlévě či na odlehlých místech za vsí. Dítě mohly zakopat či dát sežrat prasatům, aby nebylo později vykopáno. Otázkou, která není zcela zodpovězena, je, jak mohly dívky, před venkovským společenstvím či v městě skrýt své těhotenství. O těchto strategiích podrobně pojednala Daniela Tinková.⁴³¹ Jaroslav Dibelka shrnuje obranné strategie takto: „*Jestliže dokázala svobodná dívka před svým okolím, které vykonávalo sociální kontrolu, své „obtěžkání“ až do poslední chvíle tajit, zachovala si rovněž naději, že její pověst zůstane nepoškozena. Podmínkou však bylo, aby se po následném porodu dokázala zbavit hlavního důkazu svého provinění – čerstvě narozeného dítěte.*“⁴³²

Nakolik je možné svědectví pramenů vzniklých po roce 1648 aplikovat pro předbělohorskou, dobu je sporné. Souhlasit lze pouze s tezí, že dívky praly před ostatními prádlo svých přítelkyň, které měly menstruaci, a tím aspoň zpočátku zakrývaly své těhotenství.

18. 5. Travičství

Tento delikt je výjimečně definován na základě způsobu provedení vraždy a často je spojen s provozováním čarodějných praktik. Také tento zločin lze označit za „ženský“. Důvod, proč se travičství dopouštěly ženy, je prostý. Mohly tak eliminovat mužskou fyzickou převahu. V Náchodě otrávil dva muže Šmydrykalka z Vysokova.⁴³³ V Nymburce jsou pak známy dva případy: Anna, obyvatelka města Nymburka, byla za svůj čin zahrabána za živa. O druhé, Markétě, je známo, že ji udala již zmíněná Anna, a že byla obviněna z navádění

⁴²⁹ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 1a.

⁴³⁰ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst, II. díl*, s. 798.

⁴³¹ TINKOVÁ, D., *Hřích, zločin šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 310-340.

⁴³² DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie "zmrhaných" žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*, Historická demografie, 2007, s. 13.

⁴³³ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, volně vloženo.

k travičství. Ortel však zaznamenán není.⁴³⁴ Prvně jmenovaná Anna otrávil jednorázově několik osob a o celém činu vypověděla před nymburských soudem roku 1571: „*Když jsem šla s muže svým skrz les, zavedši mne do lesa, vzal mi tři kopy míšeňských a šátky, který jsem měla, a k tomu mne jest nechal v těch lesích. Šel pryč ode mne a já chodíce potom lesem ke vsi nedaleko od Lysý i šla jsem plače do jednoho dvoru, kterýž jest na kraji po tý straně k Lysý. [...] Otázala jest se mne nějaká osoba, a jest velmi velká obstarožní žena, proč pláče, a já domnívaje se, že je hospodyně, prosila jsem ji za nocleh a toho jsem jí řekla, že jest mne muž upral a vzal mi šaty. [...] I řekla mi ta osoba, neumím ji pojmenovati, abych se pomstila. [...] I řekla jsem ji, kterak bych se pomstila a ona dala mi v papírku ty přípravy a oznámila mi, že je utrejch, než jest ho málo. Jdi do Prahy a kup toho utrejchu, jak myši moří aneb trávi, i koupila jsem ho za sedm malejch a kázala mi muchomůrek natrhati a to spolu utříti a jim to do jídla, těm přátelům dáti.*“⁴³⁵ Anna pak vše podle příkazů neznámé osoby učinila. V inkriminovaném dvoře však poznala i Markétu, která stanula před soudem ještě týž rok na Annino udání. Jak jsem již předeslal, v agendě nymburského soudu je zachováno pouze obvinění a apelační soud pak potvrdil neznámý rozsudek.⁴³⁶

18. 6. Ublížení na zdraví

Raný novověk je možno vnímat jako etapu, kdy se vrchnost snaží regulovat násilné chování svých poddaných.⁴³⁷ Přesto bylo násilí přítomno při řadě konfliktů, které byly součástí každodenního života na Náchodském panství i v městě Nymburce. Právě pro jejich běžnost byly tyto spory řešeny v civilněprávních řízeních. Pro Náchod se dochovali pouze 3 případy, v nichž je ublížení na zdraví ve dvou případech pouze doplňkem těžších provinění (jde o vraždu). Stejná situace je i v Nymburce. O zranění je v rámci hrdelních při zmínka v případě Duchka Kožišník a Vaňka Odroly, kteří zranili dceru Lidmily Pekelské, Magdalénu.⁴³⁸ Absence těchto sporů v rozsudcích hrdelního soudu vypovídá o nemožnosti vykořenit násilí z povahy vesnických i městských obyvatel. Hrdelní soud tedy nemohl přistoupit k trestání těchto přestupků.

18. 7. Znásilnění

⁴³⁴ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 101. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

⁴³⁵ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 32a-32b.

⁴³⁶ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 117 (rok 1572), fol. 15b.

⁴³⁷ van DÜLMEN, R., *Historická antropologie*, s. 58.

⁴³⁸ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Knihy svědomí 1549-1558, bez inv. č., fol 140a.

Je překvapivé, že v tak „drsné“ společnosti (jak jsem o ní dosud referoval) absentuje delikt znásilnění. Dobovou terminologií bychom řekli „činit násilí.“ Je zřejmé, že znásilněné dívky obvykle neoznamovaly tento trestný čin. „Zmrhaná“ dívka by tak sama snížila šance, že se v budoucnu provdá, tj. zajistí svoji existenci. Dle zvyků raněnovověké vesnice tedy usuzuji, že počet znásilnění byl daleko větší, než jak se může zdát ze smolných knih a jiných pramenů. Těžko říci kolik procent v tomto případě spadá do tzv. temných cifer.

Musím také podotknout, že celá skupina označená termínem „znásilnění“ je v rámci systému Karla Malého zanesena mezi mravnostními delikty,⁴³⁹ což zcela odpovídá Koldínovu dělení trestných činů. Jaroslav Pánek ovšem zanesl delikt znásilnění mezi trestné činy proti životu a zdraví, což více odpovídá dnešnímu vnímání práva.

V Náchodě se setkáme s dvěma dokonatými a jedním pokusem o znásilnění. *„Léta páně 1555, v pátek před svatým Tomášem, Jan z Libňatova, syn Holubův, jsouce tázán právem útrpným vyznal: s Zuzanou dcerou Bělinovou z Havlovic, že by líhal a zlíhavši ji, že s ní šel pryč až přišel na most úpský u Jaroměře a přišedši na most úpský strčil ji z něho do vody, a když chtěla z vody se dobýti, že ji šavlí pškal a sekal, a tak až ji zamordoval. Na tom umřel jest čtvrcen.“* Vidíme, že městská rada posoudila přísně tento trestný čin a udělila zostřený trest. Co je ovšem podstatné, znásilněná dívka byla již mrtvá. Ani zde se tedy nesetkáme se znásilněnou, která by pachatele udala. Adam z Frankštejna, s kterým jsme měli tu čest, coby s vrahem ženy Havla Bednáře, se pokusil znásilnit ženu v domě Abrahama Sklenáře. Dotyčná si křikem zachránila čest a Adam od ní „ušel.“⁴⁴⁰ Lapidárně se o své činu zmiňuje Pankrác, syn Pavla Grisjagra: *„Násilí jsem udělal jedné děvečce v Broumově.“*⁴⁴¹ Dva zločiny spáchané v Nymburce jsou cenné především proto, že znásilnění je v nich uvedeno jako hlavní delikt. Na těchto dvou případech je vidět, že hrdelní soud patrně vždy nesoudil dle přísné oficiální normy. Na což usuzuje i Petr Kreuz.⁴⁴² Ani u jednoho případu se bohužel nedochoval ortel.

18. 8. Sebevražda

⁴³⁹ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 243.

⁴⁴⁰ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 14b.

⁴⁴¹ Tamtéž, fol. 17a.

⁴⁴² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 61.

Tři případy sebevraždy jsou zaznamenány pouze v náchodských pramenech. Jedenkrát jde o pokus žalářovaného Jiříka Němce, zloděje koní. „*Sedě ve vazbě, chtěl se zabít v hlavu se tluku, pravíc, že k němu jakýs muž přišel a velel mu se zabít.*“⁴⁴³ Také násilník Pankrác Grisjagr se pokusil o sebevraždu ve vězení: „*Sám sobě v kládě hrdlo podřezal a sbodl se i musilo za město vyvésti kati, aby neumřel v šatlavě i mučili ho u božích muk a tak s'at jest.*“⁴⁴⁴ Trest ovšem čekal i na sebevraha, který jinak žil zcela počestně. V Náchodě k takovému případu došlo roku 1591, kdy bylo upáleno mrtvé tělo jistého Adama, který se oběsil. Kat tehdy žádal za exekuci nezvykle velkou sumu 8 kop grošů. Proč tolik? Manipulace s tělem sebevraha byla považována za velice dehonestující.

18. 9. Pokus o vraždu

Také tento delikt je možné označit za okrajový. Vyskytl se pouze v pramenech královského města Nymburka. Václav Myslivec byl roku 1603 souzen na základě žaloby paní Beatrice Lobkovicové ze Silberštejna. Roku 1614 byl pro pokus o vraždu svého otčima na 3 roky vypovězen z města Jiří Borůvka.⁴⁴⁵

Při shrnutí skupiny trestných činů proti životu a zdraví vychází najevo nedostatečnost jakékoli kategorizace. Řada podskupin je jasně definována a případy v ní drží organicky pohromadě (např. loupežné vraždy a infanticida). Jiné jsou přítomny pouze na některých sledovaných panstvích (např. sebevražda). Jiné zločiny jsou obtížně definovatelné (např. zabití – řada kauz začíná žalobou ve věci vraždy). Některé skupiny nemají patřičnou vypovídací hodnotu, protože případů je příliš málo, aby bylo možné jejich kvatifikací usoudit na postoj, který k nim zaujímal raněnovověká společnost (např. znásilnění). Celek zločinů proti životu a zdraví však drží pevně pohromadě a je početně silnou skupinou s jasnou definicí.

⁴⁴³ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 9b.

⁴⁴⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a, fol. 17a.

⁴⁴⁵ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případy č. 226 a 249. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

19. Trestné činy proti majetku

Skupina zločinů proti majetku je zpravidla ta nejpočetnější, ať už historik zvolí za teritorium svého výzkumu jakékoli panství.⁴⁴⁶ Na panství Náchod se mé závěry shodují s výzkumem Jana Čížka, který napočítal 86 majetkových deliktů.⁴⁴⁷ K nimž je nutno připočítat dva případy, které řešil apelační soud.⁴⁴⁸ Petr Kreuz napočítal 131 deliktů, kde je majetkový trestný čin hlavním zločinem v dané kauze.⁴⁴⁹ Připočítám-li ovšem všechny loupeže, při kterých došlo k vraždě či ublížení na zdraví a další vedlejší zločiny (např. u osob odsouzených za čarodějnictví krádeže a travičství dobytka) dospěji k číslu 181 z celkových 347 deliktů (52 %). Nymburk jakožto velké sídlo přitahoval lidi, kteří se živili nepočestně. Obchod, jarmarky a velká koncentrace přesporních byla ideálním prostředím pro zloděje. Také silniční loupežníci stanuli často před místním soudem, jelikož přes Nymburk vedla důležitá cesta na Prahu. Avšak i Náchod, s podílem majetkových deliktů 49 %, předčil podobně malá sídliště ve středních Čechách, která zkoumal Jaroslav Pánek (majetkové delikty v Podbrdsku a Posázaví tvoří 41,5 % všech deliktů).⁴⁵⁰

Komparaci statistických výsledků se sice budu věnovat až kapitole o struktuře kriminálních deliktů, jelikož však počet deliktů znemožňuje ve větší míře pracovat s citacemi z pramenů, budu v této kapitole pracovat s kvantifikací více než kapitolách předešlých. Stejně jako u zločinů proti životu a zdraví, i u majetkových deliktů se setkáváme s jasně definovanými a početnými skupinami zločinů (loupež, krádež) i se skupinami, které mohou být jistou anomálií daného teritoria (jeden případ zpronevěry v městě Nymburce). Dělení majetkových deliktů jsem provedl na základě již zmíněných prací Jaroslava Pánka, Petra Kreuze, Jana Čížka, i na základě vlastní zkušenosti s archivním materiálem příslušných lokalit:

- Krádeže
- Loupeže
- Žhářství
- Koupě kradeného zboží, přechovávání kradeného zboží a překupnictví
- Podvod (faleš)
- Trávení dobytka
- Zpronevěra

⁴⁴⁶ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714.

⁴⁴⁷ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 15.

⁴⁴⁸ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 130 (rok 1615), fol. 101a; kn. č. 122 (rok 1586), fol. 51b.

⁴⁴⁹ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 57.

⁴⁵⁰ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714

- Svatokrádež

Jelikož jsem skupinu trestných činů kvalifikovaných jako loupež, částečně popsal v kapitole o loupežných vraždách, budu se loupežím věnovat méně. Naopak dominantní skupinu krádeží rozeberu zevrubněji. Ostatní zločiny plní pouze doplňkovou funkci.

19. 1. Krádež

Z 88 deliktů proti majetku, které byly spáchány na náhodském panství, tvoří největší skupinu krádeže (76 případů). Je samozřejmé, že převládaly krádeže drobné, tj. potraviny, šaty, látky, drobné částky peněz atd.⁴⁵¹ Nejasně se však profilují dva druhy pachatelů. Jsou to místní neusedlí lidé, kteří kradou obvykle potraviny, které okamžitě sní, nebo šaty, které povětšinou sami nosí, a zloději-profesionálové, kteří obvykle nemají problém s překročením hranice panství či dokonce Českého království. Tito pak kradou peníze, látky či ošacení, které se snaží zpeněžit. Nejčastěji měli své zázemí v krčmě, kde byla největší šance setkat se s přespolními či s lidmi pochybné pověsti, kteří mohli zcizenou věc odkoupit. Překupnictvím se také nejednou přizívoval sám krčmář. V krčmě se samozřejmě kradli především peníze. Někdy podnapilým hostům, někdy krčmáři. Mezi zloději v krčmách exceloval na náhodském panství Vydra ze Lhoty, který „*otčímovi svému ve Vestci ukradl 6 kop v noci a když se kdo přišel k otčímovi jeho na pivo a zůstal tu a usnul, že jim peníze brával komu jen mohl.*“⁴⁵²

Podskupinou, která je zjištěna na Náchodsku u v hojnější míře než na Nymbursku, je krádež koní. Mezi specializované zloděje patřil Tomáše z Voděrad, který „*vyznal na trápení v masopustním pondělí léta 1548, že jest ukradl 25 koní v Slezsku.*“⁴⁵³ Tomáš se dopustil ještě řady jiných drobnějších krádeží. Jaký ortel nad ním vyřkla městská rada není známo. Krátký sedmiřádkový zápis vyznání Tomáše Kaňourka z roku 1564 informuje o tom, že Tomáš „*ukradl otci svému kůň [...] i nemohše ho prodati zase jsem ho přivedl otci.*“⁴⁵⁴ Tomáš také ukradl v Machově dvě klisny, které později vrátil, a proto byl „*vyprošen od smrti ohavný.*“⁴⁵⁵

Hůře dopadli příslušníci loupeživé bandy, která operovala na Náchodsku a ve Slezsku. 26. prosince roku 1583 byli vyslýcháni dva její členové, kteří byli dopadeni v Náchodě. Výpovědi Moce Kroče a Bartoloměje nejsou ničím jiným, než dlouhým seznamem jednotlivých krádeží a udání na ty, kteří od nich koupili kradené koně. Zmíněni jsou také další

⁴⁵¹ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 15.

⁴⁵² SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 1b

⁴⁵³ Tamtéž, fol. 7a

⁴⁵⁴ Tamtéž, fol. 17b

⁴⁵⁵ Tamtéž.

členové „gangu“: Bys Lorc, Humlhans či Kryštof Krus Pyč. Působili také na Moravě. Kradli též uzdy a sedla.⁴⁵⁶ Bartoloměj pak „oznámil, že z hrabství Kladského pro své lotrovství byl vypověděn pod ztracením hrdla, aby tohoto hrabství prázden byl, [...] že byl i na skřipci, pardus, že mu dán u planýře a on že se tak nezachoval podle poručení, že přišel na hrabství Kladský do Březový pro navštívení přátel své manželky a pro dluh, který mu rychtář v Březový dlužen sedm grošův byl.“⁴⁵⁷ Moc i Bartoloměj byli oběšeni.

Krádeže 16 koní se dopustil Jiřík Hentschel roku 1587. Ukradené koně vesměs prodával. Operoval ve Slezsku, na Náchodsku a Broumovsku. Vyznal též, „že má v Moravě voddávanou jednu ženu a druhou u Náchoda v Čechách také voddávanou.“⁴⁵⁸ Dále se dopouštěl drobných krádeží sám i s komplici. Ukradl například tele, obilí a šatstvo. Je tedy otázkou, co vedlo městskou radu k tomu, že rozhodla, aby byl sťat mečem. Čistě hypoteticky můžeme snad argumentovat tím, že u něj byl jako hlavní zločin shledána bigamie, která se trestala tímto způsobem.

Dva nešťastníci byli popraveni za to, že ukradli pouze jednoho koně. Šlo o Jana Harasku z Nymburka v roce 1572, který byl sťat⁴⁵⁹ a Adama Binvalda z Pišdorfu u Nejmarktu (dnes Środa Śląska), který byl oběšen.⁴⁶⁰

Kromě koní bylo dalším nejčastěji kradeným sortimentem obilí. Nebudu nyní podrobně líčit osudy kohokoli, kdo na panství Náchod ukradl někomu ze sousedů obilí, neboť výpovědi neusedlých, kteří putovali ode vsi ke vsi a kradli jídlo, jsou jen výčtem míst, jmen a věcí, které ukradli. Zajímavý je však případ, který řešila městská rada v květnu až červnu 1584. Jan Černý z Brusnice, jeho bratr Matěj a jejich otec Jiřík tehdy kradli ve velkém obilí z panské obilnice, která se nacházela na dvoře Dubno u České Skalice.⁴⁶¹ Dotyčná trojice poměrně sehraně kradla z panské sýpky pšenici, oves, žito i hrách. S nakradenými potravinami pak nakládali různě. Část prodali, částí spláceli dluhy a část jednoduše snědli. Oba synové Jan i Matěj byli šafáři, organizovali tedy práci čeledi na hospodářských dvorech vrchnosti a měli přístup do sýpek. Otec Jiřík o výpravách za kradeným obilím vypověděl toto: „Janovi synu svému držel jsem pytle na panských obilnicích v době, když byl šafářem, když sypal do nich panskou pšenici, která prodána jest a peníze jsou z ní dány synu mému.“⁴⁶² Je dobré si povšimnout, že Jan ve své výpovědi, která je datována o 5 dní dříve než výpověď jeho otce i bratra, oba dva udal. Přestože byli všichni městskou radou odsouzeni k trestu

⁴⁵⁶ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 33a-33b.

⁴⁵⁷ Tamtéž, fol. 33b.

⁴⁵⁸ Tamtéž, fol.37a.

⁴⁵⁹ Tamtéž, fol. 24a.

⁴⁶⁰ HRAŠE, J. K., *Dějiny Náchoda. Díl první*, s. 237.

⁴⁶¹ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 34a-35b.

⁴⁶² SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 35b.

smrti, Jaroslav Smiřický ze Smiřic udělil svým bývalým šafářům a jejich otci milost. Jan musel uhradit náklady spojené s jeho pobytem v Jaroměřském vězení⁴⁶³ a propuštěn byl na hrdelní revers. Matějovi a Jiříkovi jsou pak provinění odpuštěna.⁴⁶⁴

Do světa jarmarečních zlodějů nás zavádí kauza Tomáše z Březnice. Jarmareční zloději měli obvykle zjištěno, kdy a kde se koná jarmark, objížděli celé království a živili se kapesními krádežemi na jarmarcích. Předtím než byl Tomáš popraven, vypověděl mimo jiné toto: „*Sedláček z Prahy, malej mužiček, ten brával po jarmarcích se mnou, kde jsme mohli peníze z tobolek. Řezníček od Příbrami [...], ten taky brával se mnou po jarmarcích z tobolek peníze. Mikuláš Dryáčnik ten běře po jarmarcích peníze nočně, když lidé spí. Peníze jim vybírá z tobolek a skrze něho jsem k tomu přišel, neb jsem u něho sloužil.*“⁴⁶⁵

Zajímavou skupinu tvoří procesy, při kterých bylo přikročeno k mírnějšímu trestu. Jde například o případ Ducháče Rousů z roku 1560, který se pokusil ukrást jalovici a zbil jednoho Žida, kterému vzal váček. Provinil se také tím, že smilnil se sestrou své ženy. „*Těž toho žádal, aby mu hrdlu nic činěno nebylo, že přátelé jeho chtějí 30 kop dáti za něho jeho pánu, ten jest vyprošen.*“⁴⁶⁶ Šibenici ušla také Kateřina, manželka Bartoše z Rozkoše, která spolu se synem Jiříkem a dcerou Barborou kradla snopy z pole a také zabila dva zajíce. Všichni tři dostali pardus roku 1561.⁴⁶⁷ Na přímluvu vrchnostenského úředníka je na hrdelní revers propuštěn roku 1567 Michal, syn Tomana Rožka, který okradl vdovu a páchal „*jiné zlé skutky.*“⁴⁶⁸

Roku 1570 stanul před městskou radou města Náchoda Augustin, jinak Havlíček z Německých Verněřovic.⁴⁶⁹ Dopustil se jen několika drobných krádeží másla, sýru apod. Kradl se svou „kurvou“ Annou a mimo jiné vyznal toto: „*Prodal jsem svou manželku vlastní jinému, Bulíčkovu synu, za 10 grošů bílých, a tato kurva Anna, která se mnou jest, ta jest cizího manžela manželka, Kablavskýho syna Víta. [...] Tento Augustin dán byl katu, byl i na žebřice, ale přátelé jeho jsou ho vyprosili, že hrdlu mu nic nebylo učiněno.*“⁴⁷⁰ Je pozoruhodné, že i tento člověk na okraji společnosti měl dostatečné konexe, aby ušel kapitálnímu trestu. V jeho případě by beztak městská rada přikročila spíše k mírnějšímu postihu. Také zmiňovanou Annu přátelé vyručili. „*Dána byla katu, i na žebřice byla, ale protože těhotná byla, nebyla mučena, ani hrdlu nic jí nebylo činěno.*“⁴⁷¹

⁴⁶³ Není známo proč byl Jan dočasně držen ve vězení v Jaroměři.

⁴⁶⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 34a-35b.

⁴⁶⁵ Tamtéž, fol. 8a

⁴⁶⁶ Tamtéž, fol. 14a

⁴⁶⁷ Tamtéž, 16b-17a

⁴⁶⁸ Tamtéž, fol. 52

⁴⁶⁹ Tamtéž, fol. 20 a

⁴⁷⁰ Tamtéž, fol. 20 a.

⁴⁷¹ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 20 a.

V nymburských, ještě bohatších, pramenech bychom našli 117 případů krádeže. Jak jsem již naznačil, neusedlí lidé, kteří se dostali za zločin krádeže před městský soud, byli obvykle oběšeni či jinak sprovedeni ze světa. Z dnešního pohledu krutý trest mohl následovat i za poměrně drobné krádeže. Tuláci Blažej a Tomáš Sekera se o tom přesvědčili roku 1561. Pobrali „též rychtářovi ve Vestci dvě konvice cínový, něco plátna, dvě sekery, prodávali to v Ledcích v krčmě podruhům a konvice v Nymburce u Božka šenkýře. [...] V Nymburce sukni, kabát barchanový, (bavlněná látka na lněné osnově – pozn. aut.) sukna půl páta lokte a tak něco více. Kabát prodali v Zelený Lhotě jakýmusi pacholku od Jíkve, když šel na cestě a sukno prodali v Rožďalovicích Jankovi.“⁴⁷² Dopustili se ještě řady krádeží. O způsoby jejich poprav se zápis nezmiňuje.

Celkově pak lze rozdělit zločiny a jejich pachatele do třech skupin:

První skupinu tvořili místní, kteří obvykle páchali menší krádeže. Často se soustředili na krádeže potravin a žili tzv. „z ruky do huby.“ Mohli sice překročit i hranice panství, ale stěželi bychom za tím hledali nějaký úmysl. Jistá neschopnost včlenit se do společnosti je donutila řešit existenční problémy krádežemi.

Druhou skupinu tvoří lidé, kteří netrpěli žádnými existenčními starostmi, ale krádeží si buď přilepšili, nebo zkrátka neodolali příležitosti. Tuto skupinu však stěželi odlišíme od první, neboť rozdíl není v kradeném sortimentu, nýbrž v sociálním postavení dotyčného, o němž se zápisy ve smolné knize vždy nezmiňují.

Třetí skupinu pak reprezentují lidé, kteří byli v podstatě profesionálními zloději. Nejčastěji kradli cenné předměty, střelné zbraně, domácí zvířata (na Náchodsku zejména koně) nebo peníze. Kradené předměty často prodávali. Mezi centry kde se obchodovalo s kradenými předměty patří především krčmy a někdy také mlýny, neboť byly položeny daleko od vesnic. Krčmy a krčmáři byli ovšem také často obětí těchto zločinců. V mnoha případech, kdy byl okraden krčmář či host, sehrál svou roli alkohol a také ruch v hospodě. Mlýny byly zas pro svou odlehlost a kumulaci peněz vyhledávaným terčem loupeživých band, které nejednou celý mlýn „vybily“. Mobilita těchto zločinců je opravdu značná. Obecně můžeme říci, že v Náchodě i Nymburce byli dopadeni zločinci, kteří se pohybovali po celém teritoriu Čech, Moravy a výjimečně pak v říšských knížectvích, která sousedila se západní hranicí českého království.

---

⁴⁷² SOkA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 4a-4b.

19. 2. Loupeže

Je spodivem, že Vladislavské zřízení zemské, se definicí tohoto temínu nezabývá, ačkoli s ním běžně pracuje.⁴⁷³ Při obecných úvahách nad loupežemi vyvstává problém, jak se dotyčný člen loupežné bandy či lupič-solitér živil. Laická představa je taková, že tito lidé žili osamoceně někde v lese. Eric Hobsbawm proto nastoluje klíčové otázky: jak bandita zpeněží svoji kořist? Jak se na odlehlých místech zaopatří municí a jídlem?⁴⁷⁴ Přestože v mnou sledovaných podmínkách se členové loupeživých bratrstev poměrně často dostávali do kontaktu s normálními obyvateli panství, jedno měli s Hobsbawmovými bandity společné – museli si najít prostředníka, který byl schopen prodat nakradené zboží. Jak jsem se již zmínil výše, takovým společníkem byl krčmář.

Mezi Náchodem a Nymburkem je poměrně velká disproporce, co se týče evidence loupeží. Důvodem je strategická poloha Nymburka na křižovatce obchodních cest. V Náchodě byly spáchány pouze 5 loupeží, zatímco v Nymburce 35. Ve třech náchodských případech je pachatel popraven, u jedné pře se ortel nedochoval. Trestem za loupež, nebyla-li spojena s vraždou, byla obvyklá smrt oběšením. Přesto i v případě loupeže mohl být udělen zostřený trest. Roku 1594 se pro něj rozhodla nymburská městská rada v případě Jana Šilhánka, který se krom loupeže provinil i útekem z vězení a prodáváním kradeného zboží.

19. 3. Žhářství

Žhářství se v Náchodě dopustili dvě osoby. Jednou jde o pouhý pokus a jednou o dokonané žhářství.⁴⁷⁵ Nymburk byl v tomto ohledu mnohem rušnější město. V Nymburce se 15 osob dopustilo tohoto činu jako pachatel, či spolupachatel. Zajímavý je především nymburský spor s Šimonem Hemzálkem, Janem Brožem a Janem Bebe, kteří byli trestáni zostřenými tresty – trháním kleštěmi, dřeni po páteři, kropení vroucím olejem a nakonec upálení. Se svými kumpány „*položil oheň v Oujezdě mezi Dobruškou a Solnicí [...] ve vsi Zdice za Náchodem, že jsou nám nechtěli dávati.*“⁴⁷⁶ Jde tedy o lidi, kteří vydírali a hrozili pálením. U takovýchto škůdců se nelze zostřeným trestům divit. Naproti tomu u neúmyslného žhářství z nedbalosti bylo zvykem potrestat dotyčnou osobu pokutou, která měla pokrýt

⁴⁷³ FRANCEK, J., *Dějiny loupežnictva*, s. 32.

⁴⁷⁴ HOBBSAWM, E.: *Bandits*, s. 72.

⁴⁷⁵ V přehledu Jana Čížka jsou označeny jako případy č. 61 a 91. In: ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 31-37.

⁴⁷⁶ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), bez inv. č., fol. 70a.

vzniklé škody. I z tohoto důvodu byli mnohdy pokuty značně veliké. Například Blažek Dymokurský takto přišel o veškerý majetek.⁴⁷⁷

19. 4. Koupě kradeného zboží, přechovávání kradeného zboží a překupnictví

Tento doplňkový delikt je v náhodských pramenech zaznamenán pouze jednou.⁴⁷⁸ Annu Koutkovou, dceru Martina Koutka, tehdy „*paní měštky vyprosily*.“⁴⁷⁹ Anna měla být původně oběšena. V nymburských pramenech je tento delikt zaznamenán 5krát. Také zde není výjimkou trest smrti oběšením, či poprava mečem. Krčmář Suk např. udal 23 zlodějů, od kterých kupoval kradené zboží a poskytoval jim úkryt.⁴⁸⁰ Oběšen byl tedy především proto, že trvale podporoval zloděje v kraji.

19. 5. Podvod (Faleš)

Delikt se nachází pouze v nymburských pramenech. Roku 1595 vybíral Mikuláš Bersynovský a jeho společník výkupné na základě falešného zplnomocnění. Šlo o dva žoldnéře, o jejichž ztrestání se v pramenech nedochovala zmínka.⁴⁸¹ O rok později stanul před nymburským soudem Martin Jičínský, bývalý soukeník, nyní žebrák. Opatřil si k žebrotě falešný fedrovní list. Také o jeho trestu se nic neví.⁴⁸² O zločinu podvodu se píše také v torzovitě dochovaném výslechu dvou provinilců ve smolné knize, kteří byli oběšeni.⁴⁸³

19. 6. Trávení dobytka

Tento zločin, který má za cíl poškodit majetek druhého, se vyskytuje jako hlavní delikt v jednom případě na Nymbursku.⁴⁸⁴ Z torza dokumentu se dovídáme pouze to, že souzená byla „bába“ Anna. Petr Kreuz, ale správně připomíná, že „*tento delikt často doprovází*

---

⁴⁷⁷ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 225

⁴⁷⁸ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 21a.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ SOKA Nymburk, AM Nymburk, Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), , bez inv. č., fol. 12a.

⁴⁸¹ Tamtéž, Kopiař z let 1591-1595 (1598, fol. 294b-295a.

⁴⁸² V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 211. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 440.

⁴⁸³ Tamtéž, případ 59, s. 387.

⁴⁸⁴ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 204. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 437.

závažnější delikt čarodějnictví.“⁴⁸⁵ Dle Pánkovy klasifikace tedy pro Nymburk zaznamenávám 5 případů travičství dobytka.

19. 7. Zpronevěra

Soliterní případ radního písaře a měšťana Petra, který byl vinen rozkrádání obecních peněz, zaznamenal Zikmund Winter.⁴⁸⁶ Písař byl nakonec s'tat. „*Kulhánek, služebník panský [...] svědčil zcela světle o krádeži písařově. 'Vzal peněz obecních, když jsme přinášeli cla, nabrav jich pravů ruku i vsypal je do levé ruky, i vyndav sobě rukáv, spolíbl naň a vsypal je pod sukni.'* [...] Jiný měštěnin z rady bývalé svědčil zase, že nebožec písař brával sobě zcela veřejně po každé po třech groších, říkáje, 'že mu to náleží sobotales.' Tedy vina písařova není pochybena.“⁴⁸⁷

19. 8. Svatokrádež

V Náchodě je ojedinělým případem svatokrádež, z které byl roku 1563 obviněn Jan, syn nebožtíka Ješka z Borohrádku.⁴⁸⁸ Jan mimo jiné vyznal, že okradl svoji sestru a spáchal mnoho dalších vloupání. Hlavním trestným činem, pro který byl popraven (bohužel nevíme jak), byla svatokrádež. Sám nebo se společníky vykradl 8 kostelů v Polici nad Metují, Brně, Církvici, Rakonicích u Prostějova, Lanžově, Bohuslavicích, Černčicích a Německé Čermné (dnes Czermna v Kladsku). Obecně se soudí, že vykradači kostelů tehdy nemohli krást obrazy či sochy svatých, neboť by každý věděl, že jde o kradené zboží a tyto umělecké předměty byly tedy neprodejné. Také Jan bral například zlaté řetízky či pouze hřebíky. V Rakonicích ukradl monstranci, jak s ní dále naložil se bohužel neuvádí.

Na závěr poznamenám, že lze pozorovat zřejmou převahu majetkových deliktů nad delikty ostatními. Ke stejnému názoru došel i Jindřich Francek, který tak usuzuje nejen pro panství Chlumecké na Cidlinou, ale pro raněnovověké Čechy obecně.⁴⁸⁹ Ve smolné knize města Solnice je pro roky 1569-1614 evidováno 23 trestných činů, z nich 12 je možno zahrnout mezi zločiny proti majetku.⁴⁹⁰ Také pro pozdější období tvoří majetkové delikty většinu

⁴⁸⁵ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 59.

⁴⁸⁶ WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst, I. díl*, s. 742-744.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 742-743.

⁴⁸⁸ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 18a-18b.

⁴⁸⁹ FRANCEK, J., *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 53.

⁴⁹⁰ LÁNY, E. (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*.

projednávaných kauz. Například smolná kniha městečka Smidary eviduje 23 trestných činů mezi lety 1631-1766, z nich 14 je možno zahrnout do skupiny zločinů proti majetku.⁴⁹¹ Snad pouze komorní soud, který zkoumal Petr Kreuz,⁴⁹² je jistou anomálií. Pro roky 1526 až 1547 zaujímali delikty proti vlastnictví 21,8 % všech zjištěných případů a zločiny proti právnímu řádu 31,7% všech zločinů.⁴⁹³

---

⁴⁹¹ LÁNY, E. (ed.), *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*.

⁴⁹² KREUZ, Petr, *Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech*. DocP 23, 2004, s. 123-161.

⁴⁹³ Domnívám se, že k jisté korekci by došlo, kdyby se dle Pánkova systému část zločinů „zdvojila“ a např. loupežná vražda by byla zanesena dvakrát, tj. jako vražda a jako loupež.

20. Trestné činy proti cti

Karel Malý⁴⁹⁴ i Lenka Kreuzová⁴⁹⁵ shodně uvádějí zločiny na cti jako delikty trestněprávní. Jak jsem již napsal, ani Jan Čížek, ani Petr Kreuz nezjistili, že by se u náhodského či nymburského soudu řešili v rámci hrdelní pře spory o čest. Mezi spory, které náhodští předali k přešetření apelačnímu soudu však najdeme i několik sporů o čest. Apelační soud ovšem mohl řešit i soukromoprávní spory.⁴⁹⁶ Byl tedy spor o čest, který řeší apelační soud, již automaticky trestněprávním sporem? Karel Malý k tomuto problému přistupuje takto: „[Právní systém] ponechával celou řadu z dnešního hlediska mimořádně závažných trestných činů soukromé iniciativě, nerozlišoval procesní normy podle předmětu jednání soudu na proces trestní a proces civilní.“⁴⁹⁷ Skupinu trestných činů proti cti tak můžeme sledovat pouze v archivních materiálech královského města Nymburk a v ortelních manuálech apelačního soudu.

Apelační soud řešil 4krát odvolání od soudu v Náchodě ve věci „nářku na cti.“⁴⁹⁸ Ve dvou případech je obviněný omilostněn. V jednom případě je Marta Severýnka odsouzena ke dvěma týdnům vězení. V jednom případě je za křivé nařčení trestán žalobce (Ondřej Vyskočil).⁴⁹⁹

V Nymburce je zhanění ve všech třech případech spojeno s deliktem kvaltu (neboli výboje), tj. útoku na dům, kterým pachatel nesleduje útok na majetek oběti, ale spíše na jeho čest, či ve vážnějších případech, na jeho zdraví či dokonce život.⁵⁰⁰ Tento delikt je formou, kterou si obyvatelé města či vsi vyřizovali osobní spory. Tento spor řadí Petr Kreuz, dle klasifikace Karla Malého, mezi delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku.⁵⁰¹ Přesto je kvalt často doprovázen slovními urážkami.

Prvním případ kvaltu, doprovázeného zhaněním, řešili nymburští roku 1550. Jan Kůrka tehdy svědčil „ku potřebě Anně Tobolářky.“⁵⁰² Jan Kantůrek se dobýval do jejího domu a křičel: „Jestliže jest mu, tehdy lotr jest, a jestliže jest žena, tehdy kurva.“⁵⁰³ Obyvatelé domu pak Kantůrka polili a on křičel „jestliže jest mi to udělala žena, jest ztaková kurva, a

⁴⁹⁴ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. s. 200.

⁴⁹⁵ KREUZOVÁ, L., *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské*, s. 39.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 59-61

⁴⁹⁷ MALÝ, K., *Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské* In: Francek, Jindřich (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18.století*, Pardubice 1996, s. 7-10.

⁴⁹⁸ Viz příloha. Tabulka č. I (případy 9, 10, 11, 14).

⁴⁹⁹ Tamtéž (případ 11).

⁵⁰⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 57.

⁵⁰¹ Tamtéž.

⁵⁰² SOKA Nymburk, AM Nymburk, *Knihy svědomí 1549-1558*, bez inv. č., fol. 10b.

⁵⁰³ SOKA Nymburk, AM Nymburk, *Knihy svědomí 1549-1558*, bez inv. č., fol. 10b.

*pakli muž, že jest ztakový lotr.*⁵⁰⁴ Anna pak na Jeronýma Kantůrka podala žalovu, ovšem jestli byl Kantůrek trestán, není známo. Roku 1557 vstoupil do domu zmíněného Kantůrka jistý Tomáš Holý, který Kantůrka nejen urazil, ale i fyzicky inzultoval. „*Chytil ho pod hrdlo.*“⁵⁰⁵ Kuriózně dopadl případ z roku 1612, kdy žalobkyně Dorota, manželka Jan Poláčka, obvinila z útoku na dům Mikuláše Rohana. Apelační soud se tehdy rozhodl vězením potrestat žalující stranu, tj. Dorotu.⁵⁰⁶

Jak tedy případy trestných činů proti cti sumovat? Stojí bezpochyby na pomezí toho, co dnešní právní historici vnímají jako civilní a trestní právo. Do budoucna by bylo možné zvolit přístup, kdy budou tyto spory zkoumány bez ohledu na instanci, která spory o čest řešila. To je však možné pouze u prací, které se zabývají výhradně ctí. Pokud by byly zařazeny např. veškeré spory řešené rychtářem, znamenalo by to zařadit i spory o peníze, dědictví či drobné delikty proti majetku (např. otrávení psa apod.). Opět by nastaly problémy s nezřetelnou hranicí mezi trestným činem a pouhým sporem.

Na teoretické bázi mají spory o čest zakotvení v rámci hrdelních pří, jak v dobových svodech práva,⁵⁰⁷ tak v myšlení klasiků naší právní historie.⁵⁰⁸ Při průzkumu smolných knih zjistíme, že delikt se zde fakticky nenachází, a v jiných pramenech, které zachycují spory řešené před městskou radou, je zastoupen jen okrajově.

---

⁵⁰⁴ Tamtéž.

⁵⁰⁵ Tamtéž, fol. 189b.

⁵⁰⁶ Národní archiv v Praze, 1. oddělení, fond AS, kn. č. 130 (rok 1612), fol. 71a.

⁵⁰⁷ JIREČEK, J., (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského*, s. 368.

⁵⁰⁸ MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 200.

21. Trestné činy proti mravnosti

Tyto zločiny tvoří kompaktní skupinu, a proto bude kapitola dělena pouze na část vztahující se k Náchodu a Nymburku. Výskyt zločinů proti mravnosti byl poměrně častý především u lehčích forem tohoto deliktu (např. smilstvo). Příčinou byl samozřejmě rozpor mezi sexuálními zvyky poddaných a morálními imperativy, na jejichž vytváření se podílela katolická církev, která je pak prostřednictvím svodů práva či hospodářských instrukcí zprostředkovávala poddaným.⁵⁰⁹ Otázkou ovšem je jestli člověk 21. století nehledí na sexuální normy v raněnovověkém městě či na venkově jako na něco, co vytváří zcela asexuální prostředí (krom církví posvěceného manželského sexu). Předmanželský sex byl ovšem de facto dovolen, pokud se v blízké budoucnosti dotyční hodlali vzít. Smilstvo bylo blíže neprokazatelné, pokud ovšem nedošlo k otěhotnění. Na veřejnost se ale mohlo dostat, že dívka už není panna, neboť na vsi i ve městech se provozovala kontrola panenství neprovdaných dívek staršími ženami, především porodními bábami. Předmanželský sex ovšem nešlo vykořenit zejména z důvodu obtížnosti vstupu do manželství, který vyžadoval, aby muž i žena byli oba majetní přiměřeně svému stavu. Manželství tedy nebylo všem lidem dostupné, ale příroda si žádala své.

Nevšední pohled na sexuální život v mikrokosmu středověké vsi nabízí Emmanuel Le Roy Ladurie ve svém přelomovém díle o katarské vsi Mountaillou.⁵¹⁰ Ovšem je nemyslitelné aplikovat sexuální volnost francouzské středověké katarské vsi na puritánštější Čechy v předbělohorském období, kdy již začíná proces normativizace sexuálního života, který je dokonán v 19. století. Těžko říct, zda šenkýři „*museli zaměstnávat jako číšnice povolné dívky, nebo přímo prostituovat své manželky a dcery.*“⁵¹¹ Ačkoli je toto tvrzení poněkud přehnané, neubránili se sudí v Náchodě a Nymburce nutnosti nakládat s papírově těžkými, ale v reálném životě běžnými, zločiny mírněji, než jim předepisovaly dobové zákoníky. Koldínova „Práva městská“ ukládají za mravnostní delikty tyto tresty:⁵¹²

- Bigamie – setnutí hlavy mečem
- Cizoložství – ztráta hrdla
- Smilstvo – vymrskání z města

⁵⁰⁹ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s.715.

⁵¹⁰ LE ROY LADURIE, E., *Montaillou*, s. 194-246.

⁵¹¹ KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 98.

⁵¹² FRANCEK, J., *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 92, 97 a 104.

Takto byli zločiny proti mravnosti řešeny na Náchodsku. Na panství bylo zjištěno smilstvo (14x) z toho jedenkrát incest, bigamie (3x), nemanželské těhotenství (8x), prodej ženy (1x). Zvláštní skupinu v těchto případech tvoří spory řešené apelačním soudem.⁵¹³ O trestech se zde bohužel nepíše. Jedou je řešeno obtěžkání, ale obžalovaný je zproštěn viny. Jedenkrát se jedná o žádost aby děvečka Eva, byla předána útrpnému právu, protože smilnila s nejmenovaným čeledínem. Poslední případ se jedná opět obtěžkání děvečky. Spor je ponechán na nám dnes neznámém rozsudku náchodské městské rady.

Je obtížné usuzovat na přístup městské rady ke smilstvu, neboť to se vždy vyskytuje v kombinaci s jinými trestnými činy (nejčastěji krádež). Celkově se dá však říci, že smilstvo, pokud nebylo spojeno s těhotenstvím, nebylo řešeno v rámci hrdelních pří. Naopak bigamie byla trestána v souladu s Koldínovým zákoníkem. Všichni tři bigamisté byli popraveni. Také posouzení nemanželského těhotenství je sporné. Jen jediná žena z šesti usvědčených své dítě nezabila či nepohodila. Jedná se o jistou Annu, která byla v době výslechu těhotná. Jak jsem se již zmínil, byla vyručena přáteli.⁵¹⁴ Spíše anekdoticky působí případ jejího nemanželského druha Augustina z Německých Verněřovic, který o své zákonité choti vyznal toto: „*prodal jsem svou manželku vlastní jinému, Bulíčkovu synu, za 10 grošů bílých.*“⁵¹⁵ Také on byl vyprošen.

Před nymburských soudem se řešilo 26 mravnostních deliktů.⁵¹⁶ Smilstvo se vyskytuje 15krát, cizoložství 7krát, bigamie 3krát a sodomie jednou. Smilstvo se často vyskytuje spolu s delikty infanticidy, či krádeže, dle toho vynesla městská rada rozsudek smrti oběšením, či zahrabáním zaživa. U třech případů bigamie se rozsudek nedochoval. Dva případy, v kterých byli lidé souzeni pouze pro smilstvo, dokazují mírnost rozsudků.

Takto odsoudili nymburští soudci za smilstvo Lidmilu, dceru Mariany Štěrbové, k vypovězení z města.⁵¹⁷ Jiný případ z roku 1596, kdy je souzen pro smilstvo řezník Jiřík a děvečka Anna ukazuje zajímavou roli „spolupachatelů.“ V procesu jsou souzeni další lidé pro napomáhání smilstvu a obluzování děvečky. Jedná se o Jana Krejčího a jeho ženu Dorotu a Annu, nevlastní dceru Řehoře Brejla, který celou tuto skupinku udal.⁵¹⁸ U cizoložníků je pak

⁵¹³ Viz příloha. Tabulka č. I (případy 4, 6, 7).

⁵¹⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, kn.68a, inv.č.449a, fol. 20a.

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Petr Kreuz jich uvádí 13 z důvodu použití systému Karla Malého. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 60.

⁵¹⁷ Národní archiv v Praze, 1. oddělení, fond AS, kn. č. 129 (rok 1610), fol. 79b.

⁵¹⁸ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 210. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 440.

obvyklí trestu pokuta. Jedenkrát se dovídáme o její výši. Šlo o 50 kop grošů míšeňských. Dotyčný Matouš si také odseděl 4 týdny ve vězení.⁵¹⁹

Pozoruhodný je i případ sodomie, tj. pohlavního styku se zvířetem. Dá se říci, že v horizontu 100 let se obvykle v agendě hrdelního soudu vyskytne. V tomto případě jde o zápis v knize svědomí.⁵²⁰ Z analogických sporů však můžeme očekávat, že dotyčný Jan Vinař byl patrně sprovozen ze světa dosti drastickým způsobem. Podobný případ se stal v Pardubicích, kde jistý Pavel Polák smilnil s několika ovce. Bizarnost celého případu spočívá nejen v tom, že Pavel musel tři ovce s kterými „měl skutek“ identifikovat, ale také že ovce „*mají býti zabité a pro vyzvědění, zdali by březí byly, vykuchané.*“⁵²¹ Ortel spočíval v upálení nešťastníka i s mrtvými zvířaty.

Četnost mravních deliktů a fakt, že např. „zmrhání“ svobodné dívky nebylo z hlediska dobového uvažování takovým zločinem jako manželská nevěra⁵²² vedly k tomu, že v rámci trestněprávních procesů bylo zejména smilstvo posuzováno velmi mírně. V případě bigamie byli na Náchodsku trestáni pouze muži, ale i ženám hrozil stětí či zahrabání za živa.⁵²³ Celkově lze ale říci, že již před tím, než sexuální život přešel do sféry zcela soukromé, byly prohřešky proti mravnosti počítány mezi lehčí provinění, pokud ovšem nebyly kombinovány s jinými trestnými činy.

---

⁵¹⁹ V přehledu Petra Kreuze se jedná o případ č. 191. In: KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 432.

⁵²⁰ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 61.

⁵²¹ BIČIK, Z. (ed.), *Knihy smolné*, s. 99.

⁵²² FRANCEK, J., *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 110-114.

⁵²³ FRANCEK, J., *Já jsem se dopustila*, s. 38.

22. Apelační soud a jeho role v soudnictví měst Náchoda a Nymburka

Dříve než začnu s rozbořem archivního materiálu, který se vztahuje k roli apelačního soudu ve dvou zkoumaných lokalitách, stručně pojednám o historii a fungování této instituce. Apelační soud založil roku 1548 císař Ferdinand I.⁵²⁴ Původní myšlenka byla, že k tomuto soudu půjdou všechna odvolání od všech měst zemí Koruny české.⁵²⁵ Nejprve se pochopitelně začal tento princip prosazovat v královských městech, ačkoli i ty se snažily uhájit jistou míru soudní samosprávy. Poddanská města byla od apelačního soudu odtržena ještě více. I tam však mohla městská rada povolit odvolání k apelačnímu soudu. Zlomovým datem je pak 27. září 1677, kdy císař Leopold I. vydal reskript, kterým umožnil odsouzenému využít práva odvolat se k apelačnímu soudu do 14 dnů.⁵²⁶ Apelační soud měl zabránit svévolnému zacházení s obviněnými ze strany městských soudů. Tento fakt vedl k tomu, že úkaz kooperace městského soudu s apelačním soudem je v předbělohorském období podceňován. Agenda apelačního je vedena v ortelních manuálech česky a pro česká města s německy hovořícím obyvatelstvem, Slezsko a Lužici jsou pak vedeny knihy protokolů.⁵²⁷

Apelační soud se zabýval jak trestněprávními, tak civilněprávními spory. Právní historička Karolina Adamová o této záležitosti píše: „*Apelační soud rozhodoval většinou o odvoláních, která se týkala závažných případů. Zabýval se například trestněprávními delikty směřujícími proti zdraví a životu člověka. Na druhé straně byla k apelačnímu soudu někdy podávána odvolání v úplně nepodstatných věcech.*“⁵²⁸ I Lenka Kreuzová došla ve své diplomové práci k závěru, že apelační soud se zabýval nejen spory o čest, ale i spory vyložené soukromoprávní povahy (dědické spory, vlastnické spory, závazkové spory).⁵²⁹

První zkoumanou lokalitou je poddanské město Náchod. Krom pěti rozsudků apelačního soudu, které byly zaslány do Náchoda,⁵³⁰ tvoří jádro agendy ortelní manuály

⁵²⁴ ZDENĚK, Václav, *Dějiny král. apelačního soudu na hradě pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548-1933*, Praha 1933, s. 5.

⁵²⁵ JANÁK, J.; HLADÍKOVÁ, Z.; DOBEŠ, J., *Dějiny správy v českých zemích*, s. 99

⁵²⁶ VERBÍK, A. (ed.), *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 13.

KRÁL, Ladislav, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské*, diplomová práce obhájená Právnické fakultě Univerzity Karlovy roku 2004, s. 95.

⁵²⁷ RYANTOVÁ, Marie, *Ladislav II. Popel z Lobkovic jako první prezident apelačního soudu*, In: VOREL, Petr (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997*. Pardubice – Praha 1999, s. 195-196

⁵²⁸ ADAMOVIČ, Karolina, *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*. In: Pocta akademikovi Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 103.

⁵²⁹ KREUZOVÁ, L., *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské*, s. 59-61.

⁵³⁰ SOKA Náchod, AM Náchod, *Rozsudky pražského apelačního soudu*, kt. 245.

apelační soudu uložené v Praze.⁵³¹ Jan Čížek prozkoumal spisy zaslané do Náchoda a došel k závěru, že „většina rozsudků a naučení se týká civilních procesů a pouze pět rozsudků z let 1555-1579 se týká hrdelních zločinů.“⁵³² O ortelních manuálech uložených v Praze pojednám zevrubněji, neboť se jedná o první výzkum těchto pramenů za účelem zachycení hrdelních pří, v kterých bylo od městského soudu v Náchodě podáno odvolání k apelačnímu soudu. Počet zápisů je 68.⁵³³ Tyto zápisy se týkají 37 kauz. 14 z nich se vztahuje k hrdelním přím. Nezařazují takové, které se prokazatelně týkají civilněprávních záležitostí (spory o dluh, louku, dědictví apod.). Rozhodl jsem se ovšem zařadit všechny spory o čest. Aby se mohl dotyčný odvolat k apelačnímu soudu, musel být spor veden před městskou radou. Není tedy třeba řešit dilema, zda byl spor řešen před rychtářem (u rychtářského soudu), či před městskou radou (u vrchnostenského [rozuměj městského] soudu), jak tomu je u případů zapsaných v knihách přátelských smluv a narovnání.⁵³⁴ Tyto zločiny jsem pochopitelně zanesl do předcházejících kapitol. Z tohoto důvodu se také statistické výsledky liší od těch, ke kterým dospěl Jan Čížek.⁵³⁵ Dvě kauzy jsou zachyceny jak v ortelních manuálech, tak v rozsudcích apelačního soudu zaslaných do Náchoda.

Aby bylo zřejmé v jakých kauzách bylo podáno odvolání, pracuji v této kapitole odděleně s případy odvolání k apelačnímu soudu, které se dochovaly v Náchodě (5 případů) a v Praze (14 případů). Dvě kauzy jsou zastoupeny jak v ortelních manuálech, tak rozsudcích zaslaných do Náchoda. Jde tedy celkem o 17 případů. Zločinů proti životu a zdraví napočítáme 7, proti cti 4, proti mravnosti 3, proti majetku 2, proti vrchnosti 1. Vidíme, že závažné spory ohledně života a zdraví převažují. Apelační soud v těchto sporech obvykle zmírňoval trest na odnětí svobody. Z celkových 121 kauz, o kterých se podařilo pro Náchod najít zmínku v pramenech, řešil apelační soud pouhých 17, tj. 14 % deliktů. V Nymburku bylo řešeno 265 kauz. Odvolání k apelačním bylo podáno v 44 případech, tj. 16 % deliktů.⁵³⁶ Odvolání bylo podáno ve více jak dvojnásobném množství sporů. Poměrná čísla naopak ukazují na téměř rovnocenné zastoupení apelačního soudu v šetřených kauzách.

Jelikož není pravidlem, aby v zápisech, s kterými jsem pracoval, byl uveden místní či sociální původ obviněného, nelze zcela konkrétně odpovědět na otázku, jakým lidem bylo umožněno odvolat se k apelačnímu soudu. Troufám si tvrdit, že osoba která byla vedena v zápise jako tulák či člověk bez vrchnosti, neměla šanci, aby mu městská rada odvolání

⁵³¹ Národní archiv v Praze I. oddělení, fond AS, kn. č. 96-133.

⁵³² ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 14.

⁵³³ Viz příloha. Tabulka č. I.

⁵³⁴ SOKA Náchod, AM Náchod, *Knihy přátelských smluv a narovnání z let 1536-1581*, kn. 22, inv. č. 403.

Tamtéž, *Knihy přátelských smluv a narovnání z let 1588-1676*, kn. 23, inv. č. 404.

⁵³⁵ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 48.

⁵³⁶ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 80-86.

umožnila. Z přehledu Petra Kreuze⁵³⁷ vyplývá, že odvolání podávali především nymburští měšťané či obyvatelé města. V hojné míře to bylo umožněno i cizopanským. V takovém případě se ovšem nesmělo pochybovat o tom, že se jedná o čestné lidi. Jelikož se tedy odvolávali především spřádaní obyvatelé panství, dá se předpokládat, že se k apelačnímu soudu odvolávali i v méně závažných záležitostech.

---

⁵³⁷ KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské*, diplomová práce, s. 367-459.

23. Struktura kriminálních deliktů na panství Náchod a v královském městě Nymburce

Komparace struktury kriminálních deliktů zcela jasně odkrývá nedostatky novodobé kategorizace trestných činů. Krom dominantních skupin (trestné činy proti majetku a trestné činy proti životu a zdraví) operujeme i se zločiny, které nebyly na denním pořádku, ba dokonce se v průběhu sta let na panství neobjevily (trestné činy proti panovníkovi a státu na Náchodsku, či problematická role trestných činů proti cti na Nymbursku). Dle mého názoru hodnoty v tabulce č. 3 a 4 prokazují, že skladba kriminálních deliktů je pro obě panství víceméně shodná. Těžko vysvětlitelné je větší procento deliktů proti mravnosti na Náchodsku (14,4 %, Nymburk pouze 7,5 %). Naopak větší zastoupení deliktů proti oficiální ideologii na Nymbursku (5,5 %, Náchod pouze 1,7 %), lze vysvětlit rozpoutáním čarodějnických procesů na přelomu 16. a 17. století. V případě těchto procesů dojde k „zřetězení“ jednotlivých kauz, neboť řada osob je udána na základě výpovědí předešlých obviněných. Na Náchodsku byly přítomny pouze oddělené kauzy, které na sebe nenavazovaly. Z této drobné sondy, která zahrnuje pouze dvě panství, můžeme usuzovat, že tento delikt může být v regionech nejproměnlivější co do početnosti. Jinými slovy, byla-li na určitém panství rozpoutána davová hysterie okolo čarodějnických procesů, počet trestných činů proti oficiální ideologii rapidně vzrostl. Jaroslav Pánek, který se zabýval obdobím kriminalitou 1547-1765 (roky 1547-1620 jsou pro teritorium, které zvolil velmi chudé na prameny), napočítal 60 případů trestných činů proti oficiální ideologii, což je 4,6 % všech jím zjištěných deliktů.⁵³⁸ Tato cifra se tedy víc blíží nymburským číslům. Přičítám tento úkaz zvýšenému důrazu, které kladlo pobělohorské soudnictví na tyto trestné činy, i přísnějšímu stíhání rouhačství po roce 1620, které se před Bílou horou v pramenech vyskytuje pouze výjimečně.

Jádro kriminálních deliktů tvoří zločiny proti majetku. V Náchodě představují 48,9 % a v Nymburce 52,2% veškerých zjištěných zločinů. Také Jaroslav Pánek zjišťuje 41,5 %.⁵³⁹ Dá se předpokládat, že přítomnost tohoto deliktu se v čase příliš neměnila. Za poměrně shodné považují i procento deliktů proti životu a zdraví (Náchod 21,1 % a Nymburk 17,6 %). O struktuře zločinů vypoví i početní zastoupení jednotlivých skupin. Pro Náchod jsou delikty seřazeny takto (1. nejvíce zastoupen, 5. nejméně): 1. Trestné činy proti majetku, 2. proti životu a zdraví, 3. proti mravnosti, 4. proti místní administrativně, 5. proti pozemkové vrchnosti. Nymburk vykazuje stejné výsledky, krom příčky 5, která náleží trestným činům

⁵³⁸ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714.

⁵³⁹ Tamtéž.

proti oficiální ideologii. Tuto nesrovnalost je možné vysvětlit rozdílnou vrchností obou měst. Jaroslav Pánek již dospěl k jiným číslům, což dokazuje strukturální přeměnu hrdelních zločinů po roce 1620 (1. Trestné činy proti majetku, 2. proti mravnosti, 3. proti životu a zdraví, 4. proti pozemkové vrchnosti, 5. proti panovníkovi a státnímu zřízení).⁵⁴⁰ Z celkových čísel vyplývá, že kriminální život byl v Nymburce rušnější. Za 90 let (1530-1620) se zde řešilo 265 kauz, tj. v průměru téměř 3 kauzy ročně. V Náchodě se za 107 let řešilo pouze 121 sporů, tj. průměrně 1 kauza za rok.⁵⁴¹

Zajímavou otázkou je i zastoupení žen v hrdelních přích u sledovaných městských soudů. Pro Nymburk tento problém plně popsal Petr Kreuz⁵⁴², jehož závěry zde pouze tlumočím a komparuji s městem Náchod. V Nymburce bylo souzeno 58 žen, tj. 19 % všech souzených osob. Odsouzeno k smrti bylo 18 osob, tj. 31 %.⁵⁴³ Jan Čížek ve své studii pouze konstatuje, že v náchodských procesech bylo souzeno 18 žen.⁵⁴⁴ K čemuž připočítávám 3 další, o kterých je zmínka v ortelních manuálech apelačního soudu. Mezi 134 osobami souzenými na Náchodsku najdeme 21 žen, tj. 16 %. Ani v této otázce se tedy čísla z obou lokalit neliší. Popraveno bylo 7 žen, tj. 33 %.⁵⁴⁵ Také zde lze říci, že čísla odpovídají, ovšem náchodský vzorek je příliš malý, než aby bylo možné jej komparovat.

Závěrem lze říci, že struktura zločinů na Náchodsku a Nymbursku je shodná. Početně je Nymburk zastoupen víc. To má několik důvodů. Nymburk byl velkým polabským městem, které leželo na důležité komunikaci, vedoucí k hlavnímu městu království – Praze. V Nymburce se také konaly vyhlášené jarmarky, které mohly lákat zloděje.⁵⁴⁶ Svou roli hraje i to, že Nymburské prameny jsou lépe zachovány a že Nymburk čileji spolupracoval s apelačním soude (resp. častěji dovolil obviněným se k apelačnímu soudu odvolat).

---

⁵⁴⁰ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 714.

⁵⁴¹ Jako verifikace správného použití Pánkova systému na agendu města Nymburka poslouží následující čísla. V Náchodě připadá 180 deliktů na 121 kauz, tj. v poměru 1,48. V Nymburce pak 347 deliktů na 265 kauz, tj. v poměru 1,31.

⁵⁴² KREUZ, P., *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, PHS, s. 63.

⁵⁴³ Počítáno ze základu 58 žen (= 100 %).

⁵⁴⁴ ČÍŽEK, J., *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, s. 15.

⁵⁴⁵ Počítáno ze základu 21 žen (= 100 %).

⁵⁴⁶ Je nutné si uvědomit, že oněch 347 deliktů bylo spácháno v 265 kauzách. To znamená, že ve 181 případech z 265 je zločin proti majetku přítomen, ačkoli může být doplněn o další delikty.

Trestné činy proti	Počet	%
Oficiální ideologii	3	1,7
Panovníkovi a státnímu zřízení	0	0
Pozemkové vrchnosti	7	3,9
Místní administrativě	8	4,4
Životu a zdraví	38	21,1
Majetku	88	48,9
Cti	4	2,2
Mravnosti	26	14,4
Neuvedeno	6	3,3
Celkem trestných činů	180	100
Počet případů	121	-
Počet souzených osob	134	-

Struktura kriminálních deliktů řešených před vrchnostenských soudem v Náchodě v letech 1513-1620 (Tabulka č.1).

Trestné činy proti	Počet	%
Oficiální ideologii	19	5,5
Panovníkovi a státnímu zřízení	3	0,9
Pozemkové vrchnosti	11	3,2
Místní administrativě	23	6,6
Životu a zdraví	61	17,6
Majetku	181	52,2
Cti	3	0,9
Mravnosti	26	7,5
Neuvedeno	20	5,8
Celkem trestných činů	347	100
Počet případů	265	-
Počet souzených osob	304	-

Struktura kriminálních deliktů řešených před městských soudem v Nymburce v letech 1530-1620 (Tabulka č.2).

24. Tresty na panství Náchod a v královském městě Nymburce, jejich struktura a role v životě raněnovověké společnosti

Je zřejmé, že předbělohorské soudnictví používalo systém trestů, jako způsob, kterým eliminovali kriminální živli ve společnosti. V obou sledovaných lokalitách překročil počet případů, v nichž byl vynesena kapitální trest 40 %. Feudální společnost byla ohrožována především neusedlými lidmi. Člověk bez půdy, či řemesla se jen málokdy mohl žít jinak, než na úkor rádných poddaných. Jelikož předbělohorskou dobu můžeme stále označit za etapu,

kdy je cílem prostého člověka především základní zaopatření sebe a své rodiny, není divu, že příživníci byli skupinou, kterou hrdelní soud záměrně diskvalifikoval v rámci soudní pře. Nejvíce se to projevuje u lidí neusedlých, či těch, kteří nemají vrchnost. Ani pozice cizopanských není záviděníhodná. Těmto skupinám se jen výjimečně povoluje odvolat se k apelačnímu soudu. Jen výjimečně je jim udělen jiný než kapitální trest. Na panství, kam nepatří, se za ně samozřejmě nikdo z počestných sousedů nepřimluví a nevyručí je z šatlavy.

Po Bílé hoře dochází k rapidnímu poklesu udílení trestů smrti. Jaroslav Pánek jej zaznamenává pouze u 10 % případů.⁵⁴⁷ Radikální je nárůst trestu odnětí svobody (25,6 % oproti 1,5 % v předbělohorském Náchodě a 4,3 % v Nymburce). Poprava měla dvě výhody. Vrchnost akcentovala odstrašující účinek popravy, neboť v této době bylo velmi těžké zločiny vyšetřovat. Pokud nebyl pachatel chycen při činu, či udán, šance, že ho např. rychtář vypátrá byla prakticky nulová. Počestní poddaní tak museli žít být udržováni ve strachu, že by je při sebemenší nepravosti (nepř. krádeži) mohl stihnout podobný trest. Roli hrála i obava z nepohřbení odsouzence do posvěcené půdy, či vůbec smrt, která vylučovala pokojné rozloučení s tímto světem a snižovala šance na život věčný. Pro městskou radu byl naopak důležitý fakt, že popraveného nemusí žít. Naopak pokud byl např. pachatel odsouzen k odnětí svobody v délce půl roku, byli výlohy na stravování zločince jistě nemalou částkou v rozpočtu města. Důležité je si uvědomit, že soud, zde trestá a nikoli vychovává.⁵⁴⁸ Krutost trestu je pak podmíněna ohavností zločinu, který je zločinem proti stvořiteli a běhu světa (sodomie), křesťanské nauce (čarodějnictví), či, který poškozují kolektiv městečka (žhářství).

Klíčový moment je ovšem udělení milosti, či vyprošení. Z dnešního pohledu na právo je spodivem, že soukromá osoba může vstoupit do soudního procesu a svojí přimluvou, či složením peněžní záruky zvrátit rozhodnutí městské rady. Milost vrchnost udělovala okázale, aby zapůsobila na své poddané jako vrchnost spravedlivá ale i slitovná. Na Náchodsku je milost až do 90. let 16. století udělena pouze v případě, že se pro ni rozhodne vrchnost, nebo se přimluví za dotyčného osoba kněžského stavu, či vrchnostenský úředník. Celkem byla milost udělena 12 lidem, tj. 9 % všech souzených osob. V Nymburce jsou to pouze 4%.

Milost byla udělena pokud byla poškozenou stranou vrchnost (šlo především o drobné krádeže). Další možností byli drobné krádeže, kterých se dopustil poddaný. Pokud by byl dotyčný popraven mohla by vrchnost přijít o plátce a robotníka. Další možností bylo omilostnění v případech, které bychom klasifikovali jako zabití (v sebeobraně, či neúmyslné zabití, tj. nehoda). Také zde se muselo jednat o pachatele s dobrou pověstí u něhož se dalo

⁵⁴⁷ PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 718.

⁵⁴⁸ Na teoretické bázi je změna soudnictví od trestajícího k vychovávajícímu zachycena v díle Michela Foucaulta. In: FOUCAULT, Michel, *Dolhízet a trestat*, Praha 2000.

předpokládat, že povede i po tomto zločinu řádný život. Vyprošení pachatele obyvateli panství a možnost zvrátit rozsudek je charakteristickým znakem předbělohorského soudnictví, které více akcentuje, že ves, či městečko vystupují jako kolektiv.

Trest	Počet	%
Trest smrti	60	44,8
Podmínečný trest	7	5,2
Tělesný trest	3	2,2
Zneuct'ující trest	1	0,7
Odnětí svobody	2	
		1,5
Vypovězení	6	4,5
Majetkový trest	4	3,0
Zproštění viny	12	9,0
Ostatní	2	1,5
Neuvedeno	21	15,7
Celkový počet trestů	134	100
Počet případů	121	-

Počet souzených osob 134 -
 Struktura trestů vynesených vrchnostenským soudem v Náchodě v letech 1513-1620

(Tabulka č.3).

Trestné činy proti	Počet	%
Trest smrti	125	41,1
Podmínečný trest	22	7,2
Tělesný trest	4	1,3
Zneuctvující trest	0	0
Odnětí svobody	13	4,3
Vypovězení	5	1,6
Majetkový trest	6	2,0
Zproštění viny	12	3,9
Ostatní	11	3,6
Neuvedeno	106	34,9
Celkový počet trestů	304	100
Počet případů	265	-
Počet souzených osob	304	-

Struktura trestů vynesených městským soudem v Nymburce v letech 1530-1620

(Tabulka č.4).

25. Závěr

Základem mé diplomové práce byla komparace kriminálních deliktů zachycených v agendě městského soudu v Náchodě a Nymburce, doplněná o ortelní manuály apelačního soudu. Agenda nymburského soudu je z pochopitelných důvodů rozsáhlejší než agenda náchodská. Přesto ale obě lokality disponují dostatečným množstvím materiálu, který lze porovnat. Skladba hrdelních pří se v základních rysech v obou lokalitách zcela shoduje. Také skladba trestů naznačuje, že městský soud v Náchodě i v Nymburce postupoval dle stejných svodů práva. Odvolání k apelačnímu soudu umožňoval častěji nymburský soud. Ačkoli bychom mohli předpokládat, že v předbělohorském období bude od vrchnostenského soudu v Náchodě podáno odvolání k apelačnímu soudu jen v minimu případů, ukazuje se, že náchodský soud se soudem v Praze poměrně stabilně spolupracoval. V případě Nymburka i Náchoda však městský soud musel odvolání povolit. Nejednalo se o eventualitu, kterou by městský soud povolil komukoli. O vnímání jednotlivých druhů trestné činnosti raněnovověkou společností bylo pojednáno v příslušných kapitolách. Tyto podskupiny trestné činnosti jsem zpracoval za pomoci tradičních právně-historických i moderních historicko-antropologických metod.

O roli trestů v raněnovověkém soudnictví lze říci, že systém trestů byl využíván k vyloučení či fyzické likvidaci neusedlých osob, které se nespravovaly zákony feudálního řádu. Poprava jakožto rituál měla sloužit coby odstrašující případ pro obyvatele panství. Raněnovověké soudnictví deklasuje veškeré cizorodé prvky na panství. Velmi zřejmé je to u tuláků a lidí živících se drobnými krádežemi bez stálého bydliště. S vlastními poddanými je v rámci soudních pří tvrdě zacházeno, pokud se tito nespravují základními normativy společnosti. Jsou to například lidé, kteří se provozováním čarodějných praktik dostávají do konfliktu s církví. Cizopanští jsou znevýhodněni mírně. Je s nimi nakládáno jako s normálním poddaným člověkem, ale jejich šance na zproštění viny jsou menší.

Společnost shledává jako problematickou především takovou činnost, která ji ohrožuje materiálně, tj. zhářství, které může zapříčinit zkázu velké části obce, či parazitování cizích neusedlých lidí na práci poddaných. Stejně tak je kriminalizována činnost, která je v protikladu k dominantní ideologii, ať církevní (čarodějnictví), či feudální (zločiny proti vrchnosti). Soudní systém předbělohorských Čech umožňuje člověku, který je pevně zakořeněn v kolektivu města či vsi a který se spravuje dobovými normativy, vyhnout se kapitálnímu trestu. Městská rada záměrně mírní tresty v problematických oblastech, jakými jsou např. zločiny proti cti a mravnosti. Vede ji k tomu fakt, že zločin je přítomen v takovém množství, že drastické postihy by vedly k narušení života na panství.

V předbělohorské době nelze pozorovat výraznou strukturální přeměnu ve skladbě trestné činnosti, ani v udílených trestech. Je ovšem zřejmé, že se městské soudy řídily centrálními nařízeními, které byly k dispozici v podobě zemského zřízení a svodů městského práva.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Státní okresní archiv Náchod

Dekrety, instrukce a pokyny vrchnosti městu z let 1552-1768, SOkA Náchod, AM Náchod, inv.č. 1437, kt.17.

Kniha přátelských smluv a narovnání z let 1536-1581, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 22, inv. č. 403.

Kniha přátelských smluv a narovnání z let 1588-1676, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 23, inv. č. 404.

Listina č.13, SOkA Náchod, AM Náchod, inv. č. 13, sign.116.

Městská kniha založená roku 1442, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 1, fol. 19a.

Rozsudky pražského apelačního soudu, SOkA Náchod, AM Náchod, kt. 245.

Rychtářský manuál z let 1603-1632, SOkA Náchod, AM Náchod, kn.34, inv. č. 835.

Smolná kniha města Náchod z let 1513-1598, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a.

Smolné spisy z let 1565-1675, SOkA Náchod, AM Náchod, kt. 237.

Účetní kniha důchodů z let 1575-1585, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 521.

Účetní kniha důchodů z let 1585-1621, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 522.

Státní okresní archiv Nymburk

Smolná kniha 1559-1617 (resp. 1666), SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

Kopíře z let 1572-1575, 1583-1585, 1591-1595 (1598), 1602-1605, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

Knihy svědomí 1549-1558, 1558-1567, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

Soudní manuál 1570-1573, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

Knihy plnomocenství a rukojemství 1614-1620, SOkA Nymburk, AM Nymburk, bez inv. č.

Registra důchodů z let 1611 (1613), 1614 (1616), 1617-1618, SOkA Nymburk, AM Nymburk bez inv. č.

Knihy extraktů počtů z register důchodních 1589-1602, bez inv. č.

Spisy předmagistrátního období 1262-1789, bez inv. č.

Národní archiv v Praze, 1. oddělení

Fond AS, kn. č. 96-133.

Fond SM, inv. č. 2176; sign. P 118/10-24, karton 1835.

Pramenné edice

BIČÍK, Zdeněk (ed.), *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969.

FRANCEK, Jindřich (ed.): *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha-Litomyšl 1993.

JIREČEK, Hermenegild; JIREČEK, Josef (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

JIREČEK, Josef (ed.), *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou*, Praha 1876.

KREUZ, Petr (ed.): *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 2007.

KYTKA, Josef (ed.), *Smolná kniha města Milevska*, Milevsko 1939.

- LÁNY, Emil (ed.), *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, Liberec 1948.
- LÁNY, Emil (ed.), *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*, Liberec 1948.
- LÁNY, Emil (ed.), *Knihy Černé jinak Smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, Liberec 1946.
- LÁNY, Emil (ed.), *Knihy Smolné založené Léta 1588*, Liberec 1947.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Praha 1977.
- POHL, Jan (ed.), *Kniha černá nebo smolná kr. svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1911.
- ROEDL, Bohumír (ed.), *Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580-1587*, Praha 2003.
- VERBÍK, Antonín; ŠTARHA (edd.), Ivan, *Smolná kniha velkobítešská 1556-1636*, Brno, 1973.
- VERBÍK, Antonín; ŠTARHA, Ivan; KNEŠL, Edmund (edd.), *Černá kniha města Velké Bíteše*, Brno 1979.
- VERBÍK, Antonín (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Brno 1976.

Literatura

- ADAMOVIČ, Karolína, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.
- ADAMOVIČ, Karolína; SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010.
- ADAMOVIČ, Karolína, *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*. In: Pocta akademikovi Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 101–111.
- BACHTIN, Michail Michajlovič, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007.
- BASTL, Martin: *Hříšní lidé rožmberských vsí a měst*, In: BŮŽEK, Václav; HRDLIČKA, Josef, *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997, s.226-238.
- BASTL, Martin, *Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*, Prostějov 1997, s. 363–375.
- BAŠTECKÁ, Lydia; EBELOVÁ, Ivana (edd.), *Náchod. Historie, kultura, lidé*, Praha 2004.

- BISINGEROVÁ, Marie, *Kutnohorští městští písaři 15. a 16. století (písaři městských knih)*, Kutná Hora 1984.
- BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.
- BOURDIEU, Pierre, *Nadvláda mužů*, Praha 2000.
- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.
- BURKE, Peter, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie*, Jinočany 2007.
- BURKE, Peter, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.
- BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- ČECHURA, Jaroslav, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce století*, Dějiny a současnost 1994, č.1, s.2-5.
- ČECHURA, Jaroslav, *Kriminalita a každodennost. Jižní Čechy 1650-1770*, Praha 2008.
- ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1526-1583. První Habsburkové na českém trůně I.*, Praha 2008.
- ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně II.*, Praha 2009.
- ČERNÝ, Václav, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*, Praha 1930.
- ČÍŽEK, Jan, *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, Stopami dějin Náchodska 4, Náchod 1998, s. 9-52.
- ČORNEJOVÁ, Ivana; MIKULEC, Jiří; KAŠE, Jiří; VLNAS, Vít, *Velké dějiny země Koruny české VIII. (1618-1683)*, Praha-Litomyšl 2008.
- DOPITA, Miroslav, *Pierre Bourdieu o umění výchově a společnosti*, Olomouc 2007.
- DIBELKA, Jaroslav, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*, Český časopis historický 106, č. 1, 2008, s. 19-53.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie "zmrhaných" žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*, Historická demografie, 2007, s. 5-20.
- van DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.
- van DÜLMEN, Richard, *Divadlo hrůzy*, Praha 1995.
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie*, Praha 2002.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Dům a jeho lidé, I. díl*, Praha 1999.

- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Vesnice a město, II. díl*, Praha 2006.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Náboženství, magie, osvícenství, III. díl*, Praha 2006.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*, Praha 2006.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace II. Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*, Praha 2007.
- FOUCAULT, Michel, *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězeňství*, Praha 2000.
- FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha-Litomyšl 2005.
- FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Česká města v 16.-18.století*, Praha 1991, 41-61.
- FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš, *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk-Pardubice 1995.
- FRANCEK, Jindřich, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha-Litomyšl 1993.
- FRANCEK, Jindřich, *Já jsem se dopustila... . Sexuální delikty ve východních Čechách v 16.-18. století*, Ústí nad Orlicí 2008.
- FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002.
- FRANCEK, Jindřich, *Zločin a sex v českých dějinách*, Praha 2000.
- FUCHS, Ralf-Peter, *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht 1525-1805*, Paderborn 1999.
- GINZBURG, Carlo, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000.
- GINZBURG, Carlo, *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha 2003.
- GINZBURG, Carlo, *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002.
- GRULICH, Josef, *Zkoumání maličností (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, Český časopis historický 99, č.3, 2001, s.519-546.
- HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava: *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627. Paginae historiae (Sborník národního archivu) 13, 2005, s. 5–31.*
- HIML, Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- HIML, Pavel, „Odlišné chování“ v raném novověku. *Plaidoyer za odklon od státně-centristické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup*, Kuděj 3, 2001/2002, s. 53–60.

- HOBSBAWM, Eric John, *Bandits*, London 1969.
- HRAŠE, Jan Karel, *Dějiny Náchoda. Díl první, Od nejstarších dob až do bitvy na Bílé Hoře*, Náchod 1895.
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20.století*, Praha 2002.
- JANÁK, Jan; HLADÍKOVÁ, Zdeňka; DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005.
- JANIŠOVÁ, Jana, *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě*, Brno 2007.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908.
- KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí Koruny české. Díl II. Dějiny státního zřízení. Část I. Doba předbělohorská*, Praha 1913.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2004.
- KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století*, Praha 1973.
- KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KLABOUC, Jiří, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967.
- KLÍMA, Arnošt: *Čechy v období temna*, Praha 1958.
- KOSS, Thea, *Kindesmord im Dorf. Ein Kriminalfall des 18. Jahrhunderts und seine gesellschaftlichen Hintergründe*, Tübingen-Stuttgart 1994.
- KREUZ, Petr, *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: Francek, Jindřich (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18.století*, Pardubice 1996, s. 63-100.
- KREUZ, Petr, *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 53–88.
- KREUZ, Petr, *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, Právněhistorické studie 34, 1997, s. 127-161.
- KREUZ, Petr, *Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Starého Města pražského v letech 1548–1560*, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 101–134.
- KREUZ, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000.
- KREUZ, Petr, *Aktéři bez hřiště a bez pravidel?*, Kuděj 3, 2001/2002, s. 68–76.
- KREUZ, Petr, *Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech (Příspěvek k metodice studia sociálních dějin kriminality v českých zemích v raném novověku)*,. Documenta Pragensia 23, 2004, s. 123–162.

- KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*, Praha 1949
- KULHÁNEK, František, *Dějiny královského města Nymburka*, Nymburk 1911.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel, *Mountaillou. Okcitánská vesnice v letech 1294-1324*, Praha 2005.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*, Praha 2001.
- LOUŽEK, Marek, *Max Weber*, Praha 2005.
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého státu a práva do roku 1945*, Praha 1997.
- MALÝ, Karel (ed.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právní fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze*, Praha 1982.
- MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MALÝ, Karel, *K českému trestnímu právu 15.-16. století*, Praha 1962.
- MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století. Autoreferát disertace*, Praha 1984.
- MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979.
- MACEK, Jaroslav: *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526, I.-II. díl*, Praha 2001.
- MACEK, Jaroslav: *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526, III.-IV. díl*, Praha 2002.
- MATLAS, Pavel, *Dvojím metrem: Trestní praxe patrimoniální jurisdikce v raném novověku*, Opera historica 12, 2007, s. 291–313.
- MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičína. Díl I.. Od založení Jičína až do roku 1620*, Jičín 1906.
- MICHALIK, Kerstin, *Social-und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*, Pfaffenweiler 1997.
- MÍKA, Alois, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960.
- OBERPFALCER, František, *Jazyk knih černých, jinak smolných*, Praha 1935.
- OBERPFALCER, František, *Vyznání na mučidlech. Texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937.
- PÁNEK, Jaroslav, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, Československý časopis historický 32, č.5, 1984, s. 693-728.
- PÁNEK, Jaroslav, *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 71-128.
- PÁNEK, Jaroslav, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných spisů)*, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 129-181.

- PÁNEK, Jaroslav, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a metodice studia jeho dějin)*, Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 87-195.
- PÁNEK, Jaroslav, *Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů)*, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 71-109.
- PÁNEK, Jaroslav, *Křivsoudovské kriminální reversy (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reversů)*, Středočeský sborník historický 15, 1980, s. 163-182.
- PÁNEK, Jaroslav, *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. - 18. století (Příspěvek k poznání feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23, 1982, s. 163-197.
- PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997.
- PEŠEK, Jiří, *Hrdelní soudnictví mezi Sázavou a Brdy v 16.- 18.st. (nad studiemi J. Pánka a E. Procházkové)*, Právněhistorické studie 27, 1986, s.221-226.
- PROCHÁZKA, Vladimír: *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.-18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211-254.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.-18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 203-243.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Hrdelní soudnictví města Berouna v 1621.-1680*, Středočeský sborník historický 18, 1992, s. 5-23.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva, *Hrdelní soudnictví města Miličína v 16.-18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 1985, s. 249-270.
- ROEDL, Bohumír, *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.) *Česká města v 16.-18. století*, Praha, 1991, s. 63-67.
- ROEDL, Bohumír (rec.), *Dülmen, Richard van, Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1991. 156. s.*, Český časopis historický 91, 1993, č. 1, s. 153.
- ROPER, Lyndal, *Witch Craze. Terror and Fantasy in Baroque Germany*, New Haven-London 2004.

- STEJSKAL, Aleš, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551–1611)*. In: Kokojanová, M. (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*, Prostějov 1997, s. 376–408.
- ŠTARHA, Ivan, *Hrdelní soud městečka Křižanova*, *Vlastivědný věstník moravský* 43, 1991, s.129.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, Praha 1985.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. a 17. století*, Praha 1986.
- TINKOVÁ, Daniela, *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*, *Český časopis historický* 101, č.1, 2003, s. 27-75.
- TINKOVÁ, Daniela, *Úvahy nad problematikou „trestního práva“ a „hrdelního soudnictví“ v historii a historiografii*, *Kuděj* 3, 2001/2002, s. 60-67.
- TINKOVÁ, Daniela, *Hřích, zločin šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.
- TREVOR-ROPER, Hugh Redwald, *The European Witch-Craze of the 16th and 17th Centuries*, Harmondsworth, 1969.
- ULBRICHT, Otto, *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, München 1990.
- VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526-1618)*, Praha-Litomyšl 2005.
- WEBER, Max, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*, Praha 1997.
- WEBER, Max, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, I. díl*, Praha 1890.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, II. díl*, Praha 1892.
- WITTKE, Margarete, *Mord und Totschlag? Gewaltdelikte im Fürstbistum Münster 1580-1620. Täter, Opfer und Justiz*, Münster 2002.
- ZDENĚK, Václav, *Dějiny král. apellačního soudu na hradě pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548-1933*, Praha 1933.

Seznam příloh

Tabulka č. I (Přehled hrdelních pří pro město Náchod v ortelních materiálech apelačního soudu).

Přílohy

Číslo kauzy	Odkaz na příslušné prameny	Předmět sporu
1.	Kn. č. 97, s. 765-766 Kn. č. 105, s.33	Pytláctví
2.	Kn. č. 97, s. 1159-1161 Kn. č. 106, s.27	Vražda
3.	Kn. č. 97, s. 1210-1211 Kn. č. 107, s.90-91	Vražda
4.	Kn. č. 101, fol. 343b Kn. č. 121 (rok 1580), fol. 151a-151b	Obtěžkání
5.	Kn. č. 117 (rok 1570), fol. 52b	Vražda
6.	Kn. č. 117 (rok 1571), fol. 95b	Smilstvo
7.	Kn. č. 122 (rok 1585), fol. 55a	Obtěžkání
8.	Kn. č. 122 (rok 1586), fol. 51b	Krádež
9.	Kn. č. 130 (rok 1612), fol. 67b Kn. č. 130 (rok 1612), fol. 68a Kn. č. 130 (rok 1614), fol. 78a	Urážka cti

	Kn. č. 130 (rok 1614), fol. 79a	
	Kn. č. 130 (rok 1615), fol. 33a	
10.	Kn. č. 130 (rok 1612), fol. 92a-92b Kn. č. 130 (rok 1613), fol. 62b	Urážka cti
11.	Kn. č. 130 (rok 1614), fol. 53b.	Urážka cti
12.	Kn. č. 130 (rok 1615), fol. 101a	Loupež
13.	Kn. č. 132 (rok 1617), fol. 21b-22a	Ublížení na zdraví
14.	Kn. č. 133, fol. 40b-41a	Urážka cti

Přehled hrdelních pří pro město Náchod v ortelních materiálech apelačního soudu

(Tabulka č.I)